

Ministerie van Economische Zaken

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

Directoraat-generaal Agro en Natuur

Directie Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn

Bezoekadres

Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres

Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Overheidsidentificatienr

00000001003214369000

T 070 379 8911 (algemeen)
www.rijksoverheid.nl/ez

Behandeld door

10.2.e

T 070 379 10.2.e

10.2.e@minez.nl

Ons kenmerk

DGAN-DAD / 17108759

Uw kenmerk

Bijlagen

2

10.2.e

Datum - 06 JULI 2017

Betreft Brief met verstrekking documenten Wob circusdieren

Geachte mevrouw 10.2.e

Bij brief van 15 juni 2017 heb ik beslist op uw verzoek om informatie betreffende het rapport en daaraan gerelateerde stukken over het onderzoek naar de olifanten Buba en Carla van circus Freiwald en circus Renz Berlin op grond van de Wet openbaarheid van bestuur (Wob). Daarbij heb ik besloten om de gevraagde documenten gedeeltelijk openbaar te maken. Omdat ik verwachtte dat belanghebbenden bezwaar zouden kunnen hebben tegen de openbaarmaking van (een deel van de) de informatie, heb ik de feitelijke openbaarmaking van de documenten met nummers 2, 16, 17 en 18 conform artikel 6, vijfde lid, van de Wob, uitgesteld tot heden.

Nu geen belanghebbende een bezwaarschrift heeft ingediend en tijdig een verzoek om voorlopige voorziening heeft gedaan om de feitelijke openbaarmaking tegen te gaan, is er geen beletsel meer voor de feitelijke openbaarmaking.

U treft de documenten met de nummers 1 t/m 19 aan als bijlagen van deze brief. Deze documenten zijn per heden tevens op de onderstaande site geplaatst.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/wob-verzoeken/2017/06/15/besluit-op-wob-verzoek-over-het-onderzoek-naar-de-olifanten-van-circus-freiwald-en-circus-renz-berlin>.

Ik vertrouw erop u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd.

Hoogachtend,

De Staatssecretaris van Economische Zaken,
namens deze,

10.2.e

drs. L.E.M. Hendrix
Directeur Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

Circus Renz Berlin
De heer [redacted]

Datum 23 januari 2017
Betreft Onderzoek olifant Carla

Geachte heer [redacted]

Met deze brief bericht ik u over de uitkomst van het onderzoek van olifant Carla, zoals aangekondigd in mijn Besluit van 18 februari 2016. In de drie bijlagen treft u aan: het advies van de dierenkundigen ten aanzien van olifant Carla, inclusief de vragen en antwoorden van "The Elephant Sanctuary Tennessee", het advies van de dierenartsen ten aanzien van dierentuin Pairi Daiza en het verslag van dierentuin Pairi Daiza.

Sinds 15 september 2015 is het, ingevolge van artikel 4.14 van het Besluit houders van dieren, verboden om met andere zoogdieren dan die behoren tot de diersoorten, genoemd in bijlage IV van het besluit, deel te nemen aan een circus of een ander optreden. Artikel 4.14, tweede lid, van het besluit verbiedt het vervoer van andere zoogdieren dan die behoren tot de diersoorten, genoemd in bijlage IV van het besluit, ten behoeve van een in Nederland gevestigd circus of een in Nederland gevestigde natuurlijke persoon, rechtspersoon of vennootschap die met die dieren deelneemt aan een circus of een ander optreden, of een niet in Nederland gevestigd circus of een niet in Nederland gevestigde natuurlijke persoon, rechtspersoon of vennootschap die met die dieren deelneemt aan een circus of een ander optreden in Nederland.

Aan Circus Renz Berlin is voor olifant Carla een ontheffing verstrekt tot en met 15 januari 2017 om vast te stellen of Carla kan worden opgevangen buiten het circus. Daarbij heb ik aangegeven dat ik navraag zou doen naar kwalitatief goede opvangplaatsen voor Carla. Dierentuin Pairi Daiza in België heeft aangegeven uw olifant te willen opvangen. Aan olifantenopvangcentrum "The Elephant Sanctuary Tennessee" zijn, gezien hun ervaringen met het opvangen van olifanten, nog aanvullende vragen gesteld. Ook deze antwoorden zijn bij het onderzoek betrokken.

Het onderzoek naar olifant Carla is op 15 september 2016 uitgevoerd door drie Nederlandse dierenkundigen. Zij zijn tot de conclusie gekomen dat Carla zowel fysiek als mentaal elders kan worden opgevangen.

Directoraat-generaal Agro en Natuur

Directie Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn

Bezoekadres

Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres

Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Factuuradres

Postbus 16180
2500 BD Den Haag

Overheidsidentificatienr

00000001003214369000

T 070 379 8911 (algemeen)
www.rijksoverheid.nl/ez

Behandeld door

T 070
F 070

@minez.nl

Ons kenmerk

DGAN-DAD / 16189137

Bijlage

3

Het advies vermeldt ook dat er factoren zijn binnen het circus die het welzijn en de gezondheid van Carla aantasten, bijvoorbeeld te weinig drink- en speelwater, onvoldoende voetverzorging, gebrek aan veterinaire zorg. In een geschikte opvang kunnen deze factoren verbeterd worden. De conclusie dat Carla kan worden opgevangen, wordt ondersteund door de antwoorden van "The Elephant Sanctuary Tennessee". De drie dierentuindierenartsen hebben op 3 oktober 2016 ook onderzoek gedaan naar de mogelijke opvanglocatie: de dierentuin Pairi Daiza. Zij concluderen dat deze dierentuin voldoet voor Carla als opvanglocatie. Op 17 november 2016 heeft de heer [redacted] van dierentuin Pairi Daiza uw olifant onderzocht. Daaruit is naar voren gekomen dat Carla kan worden opgevangen in dierentuin Pairi Daiza onder voorbehoud van medisch onderzoek door Pairi Daiza, waaronder een onderzoek naar TBC.

Nu onderzoek heeft uitgewezen dat olifant Carla zowel fysiek als mentaal in staat is om elders te worden opgevangen, dierentuin Pairi Daiza goede voorzieningen heeft om Carla op te vangen en deze dierentuin bereid is uw olifant op te nemen, kan het traject worden ingezet om Carla op te laten vangen door dierentuin Pairi Daiza. Mocht u hiertoe besluiten dan verzoek ik u het medisch onderzoek op korte termijn in gang te zetten.

Indien u besluit om op het aanbod van dierentuin Pairi Daiza in te gaan, kunt u in contact treden met de heer [redacted] zoologisch manager en dierenarts van Pairi Daiza om het proces voor de overdracht van Carla in gang te zetten.

Adresgegevens: [redacted]

Telefoonnummer [redacted]

Hoogachtend,

[redacted]

Martijn van Dam
Staatssecretaris van Economische Zaken

Bijlagen:

- A: Het advies van de dierentuindierenartsen over Carla en bijlagen, waaronder de vragen en antwoorden van "The Elephant Sanctuary Tennessee".
- B: Het advies over Pairi Daiza van de dierentuindierenartsen en bijlagen.
- C: Het verslag van de [redacted] van dierentuin Pairi Daiza.

Rijksdienst voor Ondernemend
Nederland

> Retouradres Postbus 40225 8004 DE Zwolle

Ministerie van Economische Zaken
Directie Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn

Rijksdienst voor
Ondernemend Nederland

Postbus 40225
8004 DE Zwolle
mijn.rvo.nl

Contactpersoon

(secretaris)

T 088

Bijlagen

4

Datum 28 november 2016
Betreft Resultaten onderzoek circusolifant Carla

Geachte heer ,

Op uw verzoek hebben wij onderzoek gedaan naar de opvangmogelijkheden voor twee, in Nederland gehouden, circusolifanten. In deze brief treft u de resultaten van het onderzoek naar Carla aan en het advies om te komen tot een aanvaardbare opvangsituatie voor olifant Carla van circus Renz Berlin. De kern van het onderzoek waren de volgende twee onderzoeksvragen:

1. Is deze olifant zowel fysiek als emotioneel in staat om te verhuizen naar een opvangsituatie waar haar welzijn en gezondheid worden gewaarborgd?
2. Zijn er opvangmogelijkheden binnen en/of buiten Europa die de gezondheid en het welzijn van dit dier kunnen waarborgen of zelfs verbeteren?

Hieronder worden allereerst de resultaten van het onderzoek weergegeven, vervolgens de conclusies uit het onderzoek, de risico's die van invloed zijn op de keuzes die gemaakt kunnen worden en vervolgens het advies. In de bijlage treft u aan het format dat gebruikt is voor het vastleggen van de onderzoeksresultaten, een fotoverslag van het bezoek en de communicatie met The Elephant Sanctuary Tennessee.

1. Inleiding

Op 15 september 2016 hebben wij,

secretaris

RVO.nl, circus Renz Berlin bezocht

Aldaar hebben wij ons voorgesteld aan

Zij

vergezelden ons naar het onderkomen van Carla waar wij het onderzoek startten.

2. Huidige situatie

Rijksdienst voor
Ondernemend Nederland

[redacted] Er is een ontheffing afgegeven voor het meereizen met het circus met een einddatum van 15 januari 2017. Voorwaarden aan de ontheffing zijn:

- a) Dat Carla, voor zover dat vanuit dierenwelzijn- en veiligheidsoverwegingen redelijkerwijs mogelijk en noodzakelijk is, niet met het publiek in contact komt;
- b) Dat Carla, zowel in Nederland als daarbuiten, niet deelneemt aan een optreden van een circus of enig ander optreden gericht op vermaak of entertainment.

Datum
28 november 2016

Schets van het verblijf van Carla tijdens het onderzoek

Carla stond, alleen, op een ruime paddock (ca. 30 x 40 meter) met als ondergrond grasland. Het verblijf [redacted]

[redacted] Carla was daarmee goed zichtbaar en benaderbaar voor het publiek. Op de vraag waarom Carla aan de straatzijde stond werd door [redacted] als volgt gereageerd: 'we willen er geen reclame mee maken, maar hij kan nou eenmaal niet continu in de wagen staan, er moet veel ruimte zijn voor de olifant'. De afzetting bestond uit schrikdraad. In het verblijf lag als verrijkmateriaal een autoband, browse (takken met bladeren en schors), zaagsel en een bult zand. In het verblijf stond een tent zonder zijwanden met daaronder een vlonder van ca. 4 x 4 meter met daarop een laagje zaagsel. Ook stond er een speciekuip met een klein laagje water. De weersomstandigheden waren zomers met een temperatuur van ca. 27 graden.

In het naastgelegen verblijf zaten de kamelen.

3. Het onderzoek

3.1 Algemeen onderzoek dier (fysieke gezondheid)

De voedingsconditie van Carla was goed te noemen, ze was niet vervet en ze toonde alert. Uit navraag bij de eigenaren bleek dat ze 54 jaar oud is en al 50 jaar bij dit circus verblijft. Ze heeft gevorderde staar in het linkeroog en dit zorgt ervoor dat ze met dit oog niks kan zien. Ze was volledig blind aan de linkerzijde. Het rechteroog was helder. [redacted] Renz verklaarde dat ze onderzoek hebben laten doen naar de staar om de mogelijkheid te onderzoeken of dit middels een operatie verholpen kan worden. De arts (naam niet bekend) die daarbij betrokken was gaf volgens de eigenaar aan dat een volledige narcose voor de operatie te riskant zou zijn en dat Carla dit mogelijk niet zou overleven, gezien haar hoge leeftijd. Wij hebben geen inzicht gehad in een medisch logboek en kunnen niet bevestigen dat er een poging gedaan is om het linkeroog van Carla te opereren. Dit zou nader onderzocht kunnen worden, omdat het ons bekend is dat er verschillende mogelijkheden zijn om deze operatie uit te voeren met eventueel een staande sedatie. Carla heeft dan geen volledige narcose nodig en dat vermindert het risico op overlijden.

Carla heeft ankylose aan het linker voorbeen, waardoor dit been volledig stijf is. Een oorzaak voor deze aandoening is niet bekend. De eigenaar zegt dat dit altijd al zo geweest is, maar dat kunnen wij niet beoordelen. Het is aannemelijk artrose en/of een oude fractuur hierin een rol kunnen spelen. Door de afwijkende stand van het linker voorbeen zou het rechter voorbeen last kunnen hebben van artrose. Het is onduidelijk of Carla pijn ondervindt door de ankylose en vermoedelijke artrose. Het maken van röntgenfoto's zou hierin uitsluitsel kunnen geven. Als Carla pijn heeft t.g.v. de ankylose en eventuele artrose zou dit eventueel met een dagelijkse pijnstiller opgelost kunnen worden. Dat zou de leefkwaliteit van Carla aanzienlijk kunnen verhogen. Op de vraag of de verzorgers veel met Carla lopen wordt geantwoord dat ze dat wel doen, maar dat Carla niet zo ver meer kan lopen. Dat kunnen wij bevestigen gezien haar aandoeningen.

Rijksdienst voor
Ondernemend Nederland

Datum
28 november 2016

_____ geeft aan dat Carla in december 2014 behandeld is aan haar gebit door haken op de kelen te verwijderen. Er is geen medisch logboek bijgehouden, waardoor wij dit niet kunnen bevestigen.

De huid rondom haar gezonde oog was nat, maar dit duldde, volgens ons, niet op problemen. Dit oog zag er gezond uit. De huid op, met name, de benen vertoonde hyperkeratose. Dit was in normale mate aanwezig voor een koe van deze leeftijd en is niet afwijkend. We zagen dat Carla, met behulp van takken, deze plaatsen zelf schuurde. Ze was daar erg bedrijvig in. Het aanbieden van schuurmogelijkheden als aanvulling op de verrijking in de paddock zal door dit dier op prijs worden gesteld. Gedacht kan worden aan borstels en/of boomstammen en dergelijken.

De voetverzorging schoot te kort. Eén van de nagels van het rechter been vertoonde een scheur met het risico om verder in te scheuren. Deze scheur had bijgevoegd moeten worden. Hieruit blijkt dat er geen reguliere voetverzorging toegepast wordt.

Als laatste viel op dat Carla een hangende vulva heeft, waar ze geen zichtbare hinder van ondervindt.

Verder waren er lichte schaafwonden te zien op de huid van Carla. Volgens de eigenaren had ze deze zelf toegebracht door het spelen/schuren met de takken. Wij hebben dit niet gezien en kunnen dit niet bevestigen.

Het onderzoeken van de lichaamstemperatuur, pols, ademhaling, slijmvliezen, urine en bloed zijn achterwege gelaten, omdat er geen indicatoren waren dat de waarden zouden afwijken van een olifant op leeftijd en wij haar deze stressoren wilden besparen. Carla oogde niet ziek.

Tuberculose onderzoek is, volgens de eigenaar, niet gedaan en is ook nu niet uitgevoerd, omdat de kans dat er een positieve uitslag waargenomen wordt zeer klein is. Zelfs als deze wel positief zou zijn is er, volgens onze ervaringen, geen garantie op de aanwezigheid van Tuberculose bacteriën. Daarnaast voegt het in dit stadium van het onderzoek niet veel toe aan de resultaten, omdat dit onderzoek pas van belang is als er daadwerkelijk sprake is van overplaatsing van Carla naar een geschikte opvanglocatie.

De eigenaar geeft aan dat Carla tegen tetanus is ingeënt, maar niet tegen pokken. Aangezien er geen medisch logboek of inentingsbewijzen beschikbaar zijn, kan dit niet bevestigd worden.

Rijksdienst voor
Ondernemend Nederland

Datum
28 november 2016

3.2 Huisvesting dier

In dit onderzoek kan er alleen een oordeel gegeven worden over de huisvesting gedurende de zomermaanden, zoals die aangetroffen is op 15 september 2016. Het winterverblijf is niet onderzocht en kan derhalve niet beoordeeld worden in dit onderzoek. Ook de huisvesting van Carla tijdens de koudere maanden in Nederland kon niet beoordeeld worden. Het is waarschijnlijk dat Carla op die momenten overdag in een verwarmde tent staat, maar die situatie is niet aangetroffen en kan derhalve niet meegenomen worden in dit onderzoek.

Carla stond in de paddock met een tent zonder zijwanden, een vlonder en afzetting van schrikdraad. Volgens de eigenaar staat ze in de nacht in de trailer. Op de vraag of ze ook aan kettingen vast staat wordt ontkennend geantwoord. Dit gebeurt volgens hen alleen, om veiligheidsredenen, tijdens het transport. Nadat we de trailer bekeken hadden zagen we een ketting bovenop het stro liggen, wat er op wijst dat de ketting vermoedelijk wel gebruikt is na het transport (zie foto's in bijlage 1). Carla verblijft alleen in de paddock en vermoedelijk ook in de trailer. De trailer is een dieplader, waardoor Carla slechts een hoogte van 20-25 centimeter hoeft te overbruggen om de trailer in en uit te gaan. Dit levert volgens ons geen problemen op voor Carla, ondanks haar ankylose en mogelijke artrose.

Ondanks dat Carla ten tijde van het onderzoek gehouden werd nabij de doorgaande weg zal zij geen last (meer) hebben van de verkeersgeluiden. Ze is gewend aan harde geluiden en schrikt daar niet (meer) van op.

In de paddock zijn de volgende verrijkmateriaal aangetroffen: autoband, takken (browse), zandheuvel, zaagsel. Water om mee te spelen/te wassen ontbreekt en dat is een groot gemis voor een olifant die als natuurlijk gedrag heeft om regelmatig een douche of bad te nemen.

3.2.1. Winterverblijf

[redacted] We hebben geen specifieke informatie over het winterverblijf gekregen of gezien. [redacted]

3.3 Voeding

Punt van aandacht was het gebrek aan een voldoende hoeveelheid schoon drinkwater. Tijdens de controle was er slechts een klein laagje water aanwezig in de speciekulp. Dit is niet voldoende voor een olifant en zeker te weinig gezien de gemeten temperatuur van die dag van 27 graden. Ieder dier moet over een voldoende hoeveelheid schoon en vers drinkwater kunnen beschikken. Olifanten kunnen per dag wel 200 liter water drinken met hoeveelheden van 5 tot 10 liter per keer.

Uit navraag bij de eigenaren bleek dat Carla een brok aangeboden krijgt die men aanschafft [redacted] of een fouragehandel. Het betreft een mixbrok, bijv. [redacted]

7-7-2017

paardenmuesli. Een standaard onderhoudsbrok. Op de vraag of ze ook supplementen kreeg werd noch bevestigend noch ontkennend gereageerd. We hebben de brok niet aangetroffen op locatie.

Rijksdienst voor
Ondernemend Nederland

Er was voldoende browse aanwezig van verschillende soorten. Dit was volgens de eigenaar afhankelijk van wat de gemeentelijke groendienst kon leveren. Het was onduidelijk of Carla fysiek in staat is de bladeren te eten, omdat ze door haar hoge leeftijd gebitsproblemen kan hebben. Het eten van de bladeren is niet waargenomen tijdens het onderzoek.

Datum
28 november 2016

3.4 Verzorging

Volgens de eigenaar wordt Carla bij warm weer dagelijks gewassen en wordt ze bij koud weer in een tent gehouden die verwarmd wordt door middel van een heteluchtkachel. Ook de trailer wordt volgens de eigenaren, indien nodig, verwarmd. Het is onduidelijk of dit tijdens het transport ook mogelijk is. Wij zagen geen installatie voor de verwarming van de trailer buiten of binnenin de trailer.

Een medicatielijst, veterinaire logboek en protocollen voor hulsvesting, voeding en verzorging zijn niet aanwezig.

3.5 Veiligheid

Er was, tijdens het onderzoek, geen permanent toezicht bij de paddock van Carla. Alleen de stroomdraad scheldde Carla van het publiek, dat tijdens het onderzoek veelvuldig kwam kijken.

Tijdens het transport wordt Carla, volgens de eigenaar, aan de ketting gelegd. Het lijkt er op dat dit 's nachts ook gebeurt, zie de paragraaf over hulsvesting hierboven.

Op de vraag of men met Carla gaat wandelen wordt het volgende, door [redacted], gezegd: 'Als dit nodig is, dan doen we dat gewoon. Ook als de gemeente dat niet wil i.v.m. de openbare veiligheid. We kijken alleen naar wat Carla nodig heeft.'

Een protocol voor veiligheid is niet aanwezig.

3.6 Mentale gezondheid dier

Carla oogde tijdens het onderzoek rustig. Er waren meerdere personen aanwezig in de paddock en ze vertoonde geen tekenen van stress. Ze kwam juist op ons aflopen om 'kennis te maken'. Bij het vertrek uit de paddock vertoonde ze stereotype gedrag door te gaan weven. Dit hield niet lang aan. Volgens ons kan dit het gevolg zijn van het gemis van sociale interacties. We lieten haar op dat moment alleen achter. Dit gedrag kan een indicatie zijn dat Carla contact met soortgenoten of andere dieren mist.

Volgens [redacted] weeft Carla ook als zij in beperking (bijvoorbeeld in de gesloten tent bij koudere temperaturen en de trailer) staat.

Datum
28 november 2016

Er was geen zweep aanwezig.

Carla speelde veel met de autoband, nam stofbad en met het zaagsel en schuurde met de takken. Dit zijn normale soortelgen gedragingen voor een olifant.

Carla was alert, niet passief en reageerde rustig op haar verzorgers en het publiek.

4. Conclusies

- Carla is een olifantenkoe op leeftijd. Een olifant in gevangenschap kan 60 jaar oud worden.
- Carla heeft een aantal aandoeningen die niet omkeerbaar zijn, zoals de ankylose en de hangende vulva. Ze is beperkt in het zien en het bewegen door de staar en ankylose.
- Carla leeft solitair (zonder soortgenoten) en ziet haar huidige leefomgeving incl. andere dieren en verzorgers als sociale groep. Carla heeft eerder langdurig met een andere olifanten koe (Rhanl) samengeleefd. Deze koe is in 2015 overleden. Carla lijkt zich ondanks dit gegeven goed te kunnen handhaven.
- Het verblijf biedt mogelijkheden voor Carla om haar natuurlijke gedrag te vertonen, omdat er verrijkingsmaterialen aanwezig waren zoals browse, een autoband, zand, zaagsel. Daarnaast was het verblijf, naar omstandigheden, voldoende ruim voor Carla om zich te kunnen bewegen (ca. 30 bij 40 meter).
- De voetverzorging van Carla heeft aandacht. Er moeten regelmatige pedicures uitgevoerd worden door iemand die hierin gespecialiseerd is (dat kan ook de eigenaar zijn). De nagels moeten daarbij gevijld worden, scheurtjes in de nagels uitgesneden worden om uitbreiding te voorkomen en de nagelriemen schoon- en bijgehouden worden.
- Er was tijdens het onderzoek gebrek aan voldoende water om te drinken en mee te spelen. Water moet ad libitum aanwezig zijn, oftewel vrij naar keuze beschikbaar, zonder beperking in de hoeveelheid.
- Carla is voor het publiek toegankelijk en benaderbaar.
- Er was geen veilige afstand tussen het publiek en Carla en beide werden gescheiden door slechts een stroomdraad.
- Er zijn geen medische protocollen, medicatielijsten, protocollen voor veiligheid, voeding, verzorging en huisvesting aanwezig.

- Er is geen vast veterinaire toezicht. Medische behandelingen zijn niet vastgelegd in een veterinaire logboek.
- Er werd een olifantenhaak gebruikt om Carla te corrigeren.
- Carla vertoonde stereotype gedrag bij het verlaten van haar paddock en volgens de behandelend dierenarts vertoont ze ditzelfde gedrag als ze in beperking staat. Hoewel het waargenomen gedrag van korte duur was lijkt het er op dat Carla haar mentale toestand wordt aangetast door het gebrek aan sociale interacties en het staan in afzondering.
- Carla is het, volgens ons, gewend om langdurig getransporteerd te worden en is daarom fysiek en mentaal in staat om getransporteerd te worden naar een geschikte opvangmogelijkheid binnen Europa of daarbuiten.
- Er is twijfel of Carla geresocialiseerd kan worden in een kudde vanwege haar hoge leeftijd en mankementen. Carla is door haar mankementen mogelijk minder in staat zich een plaats te verwerven binnen een kudde. Vanwege die twijfel heeft het Ministerie van Economische Zaken informatie gevraagd aan The Elephant Sanctuary Tennessee over het opvangen van dieren, zoals Carla. The Elephant Sanctuary Tennessee geeft aan dat, ofschoon er een lange tijd overheen kan gaan, ook oude olifanten met probleemgedrag nog dusdanig geresocialiseerd kunnen worden dat hun welzijn er in belangrijke mate op vooruit kan gaan.
- Carla is zeer beperkt in haar bewegingen en het is onduidelijk of ze pijn heeft door de ankylose of eventuele artrose. Alleen door röntgenfoto's te maken kan uitgesloten worden of ze pijnbeleving heeft. Als dit na onderzoek wel zo blijkt te zijn kan eventueel een pijnstiller de leefkwaliteit van Carla verbeteren. Dan zou ze ook langere afstanden kunnen en moeten lopen om aan die natuurlijke behoefte te kunnen voldoen. In het geval ze geen pijn beleeft blijft ze fysiek beperkt in het lopen en kan ze geen lange afstanden meer lopen.

Rijksdienst voor
Ondernemend Nederland

Datum
28 november 2016

5. Risico's

Uit bovenstaande blijkt dat Carla zowel fysiek als mentaal in staat is overgeplaatst te worden naar een geschikte opvang. De vraag is echter of de leefomstandigheden van Carla in een opvang verbeteren. Carla heeft in de huidige omstandigheden geen sociale interactie met soortgenoten. Desalniettemin beleeft zij haar interacties in de huidige omgeving als sociale interacties en vormt zij samen met haar verzorgers en de andere dieren een sociale groep. Wanneer Carla uit deze context gehaald wordt is het afwachten of ze in een opvang makkelijk in een nieuwe sociale groep integreert. Dat is niet te voorspellen. Dit is ook afhankelijk van de mogelijkheden bij de betreffende opvang, bijv. mogelijkheden om eerst solitair te wennen, daarna introductie met een soortgenoot, eventueel huidige verzorger(s) mee laten gaan en afbouwen, et cetera. Er is daarbij kans op afwijzing met letsel of de dood tot gevolg bij één of meer van de partijen. Haar lichamelijke beperkingen (ankylose, blindheid) zouden tijdens een introductie in een groep tevens nadelig kunnen zijn voor Carla. Kortom, er zal in ieder geval ongerief zijn bij het verplaatsen van Carla en het is onzeker of er een verbetering

In haar situatie komt t.o.v. het circusleven. Om die reden is de Elephant Sanctuary Tennessee gevraagd wat hun ervaringen zijn met olifanten met een vergelijkbare achtergrond en problematiek. Kernvraag was daarbij of een dier als Carla mogelijk gere-socialiseerd kan worden in een daarvoor geschikte opvanglocatie en wat daarvoor nodig is. The Elephant Sanctuary Tennessee heeft ruime ervaring met het opvangen van (oude) circusolifanten en hun ervaringen zijn een waardevolle aanvulling in dit onderzoek. Ze geven, in het kort, aan dat het bij dit soort olifanten lange tijd kan duren (soms jaren) dat ze met soortgenoten kunnen samenleven, maar dat dit niet onmogelijk is. Belangrijk hierin is goed te kijken naar het gedrag van de olifant en alles te doen in een tempo die bij haar past. Kortom, niet van de ene op de ander dag in een kudde plaatsen, want dat gaat niet goed. De brief en de reactie op de brief aan The Elephant Sanctuary Tennessee zijn toegevoegd als bijlagen 3 en 4. Gezien de hoge leeftijd van Carla is het de vraag of zij nog profijt zal hebben van het resocialisatieproces. Een voordeel is wel dat Carla het grootste deel van haar leven wel met een soortgenoot heeft doorgebracht en ze gewend is aan het leven met één soortgenoot.

Rijksdienst voor
Ondernemend Nederland

Datum
28 november 2016

Om uitsluitsel te krijgen over de pijnbeleving van Carla door de ankylose en eventuele artrose is het noodzakelijk om röntgenfoto's te maken van de benen. Tevens kunnen de mogelijkheden onderzocht worden om een staaroperatie te verrichten. Dit soort onderzoeken kunnen, gezien de hoge leeftijd van Carla en ook in zijn algemeenheid, risico's in zich dragen.

6. Advies

Alles omvattend adviseer ik u het volgende:
Kijkend naar de conclusies kan gesteld worden dat er een aantal factoren gevonden zijn die het welzijn van Carla aantasten. Het gaat dan om de aanwezigheid van voldoende drink- en speelwater, gebrekkige voetverzorging, stereotype gedraging (weven), leven zonder soortgenoten, gebrek aan veterinaire zorg t.a.v. de ankylose, eventuele artrose en staar. Dit zijn factoren die in een geschikte opvang verbeterd kunnen worden, waardoor het welzijn van Carla aanzienlijk kan verbeteren. Ook de veiligheid is een punt van zorg, aangezien het verblijf van Carla slechts afgeschermd werd met een stroomdraad en ze dicht bij de weg stond. Andere factoren die niet met zekerheid gesteld kunnen worden zijn het gebruik van de olifantenhaak, het gebruik van de ketting in de trailer ook 's nachts en de afwezigheid van verwarming in de trailer tijdens de nacht en het transport. Ook de omstandigheden in het winterverblijf zijn onduidelijk, waar ze verblijft.

Uit bovenstaande kan ook geconcludeerd worden dat Carla zowel fysiek als mentaal in staat is overgeplaatst te worden naar een geschikte opvanglocatie binnen of buiten Europa.

De specifieke opvanglocatie zal onderzocht moeten worden om te zien wat deze locatie aan opvang kan bieden om te zien of de genoemde punten die verbeterd kunnen worden t.o.v. huisvesting in de huidige situatie hier verbeterd kunnen worden.

Ook de opvanglocatie zal Carla moeten beoordelen om aan te geven of ze haar goed op kunnen vangen.

Rijksdienst voor
Ondernemend Nederland

Voorwaarde voor een geschikte opvang is dat de huisvesting en verzorging van Carla beter is dan de huisvesting en verzorging in het circus (zie verbeterpunten hierboven). Een factor die daarin ook mee moet wegen is dat in de opvanglocatie de voorwaarden geschapen kunnen worden om de resocialisatie van Carla te realiseren. Het samenleven met soortgenoten zou voor Carla een vooruitgang betekenen ten opzichte van haar situatie in het circus.

Datum
28 november 2016

Als er een geschikte opvanglocatie is die Carla kan en wil opnemen adviseren wij de familie Renz te faciliteren/begeleiden bij het overplaatsen van Carla naar deze opvanglocatie en afspraken te maken over het resocialisatieproces van Carla bij deze opvanglocatie. Mocht er geen opvanglocatie beschikbaar zijn, dan adviseren wij om Carla bij het circus te laten tot ze overlijdt of tot er een geschikte opvanglocatie beschikbaar is. In het laatste geval is het gewenst voorwaarden te verbinden aan het verblijf bij het circus. Dit zijn de volgende voorwaarden:

- Te allen tijde beschikbaarheid van voldoende vers en schoon drinkwater;
- Het aanbieden van voldoende schuurmogelijkheden, zoals borstels en boomstammen;
- Periodieke voetverzorging (advies is wekelijks);
- Een veilige afstand te houden tot het publiek;
- Aanwezigheid van een deugdelijke administratie omtrent de medische verzorging van Carla;
- Aanwezigheid van duidelijke protocollen voor voeding, verzorging en huisvesting
- Gebruik van de olifantenhaak af te schaffen;
- Gebruik van kettingen te beperken tot het transporteren;
- Gedegen onderzoek te laten doen naar de mogelijke pijnbeleving van Carla t.g.v. de ankylose en eventuele artrose en het behandelplan op te volgen;
- Gedegen onderzoek te laten doen naar de mogelijkheden om een staaroperatie uit te voeren aan het linkeroog en het behandelplan op te volgen;
- Aanwezigheid van een duidelijk protocol voor de veiligheid.

Met vriendelijke groet,

Bijlagen:

1. Fotoblad onderzoek circusolifant Carla
2. Format deskundigenverklaring circusolifant Carla
3. Brief aan Elephant Sanctuary Tennessee
4. Reactie Elephant Sanctuary Tennessee

Bijlage 1. Fotoblad onderzoek circusolifant Carla

Fig. 1. Verblijf met daarin vlonder met zaagsel, browse en zand.
Gelegen aan de doorgaande weg.

Fig. 2. Verblijf met autoband

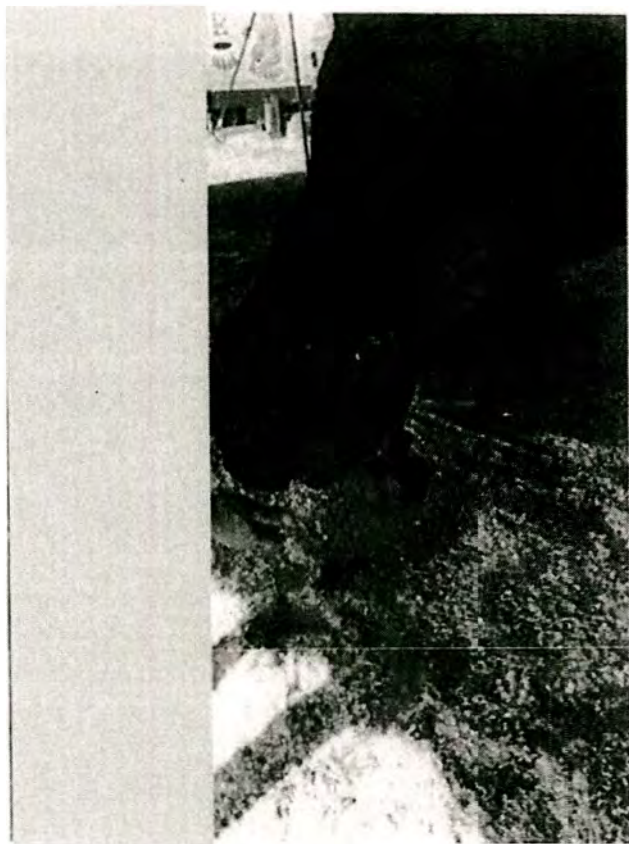

Fig. 3. Onderzoek voetzolen

F g.4. Natte huid rond rechteroog

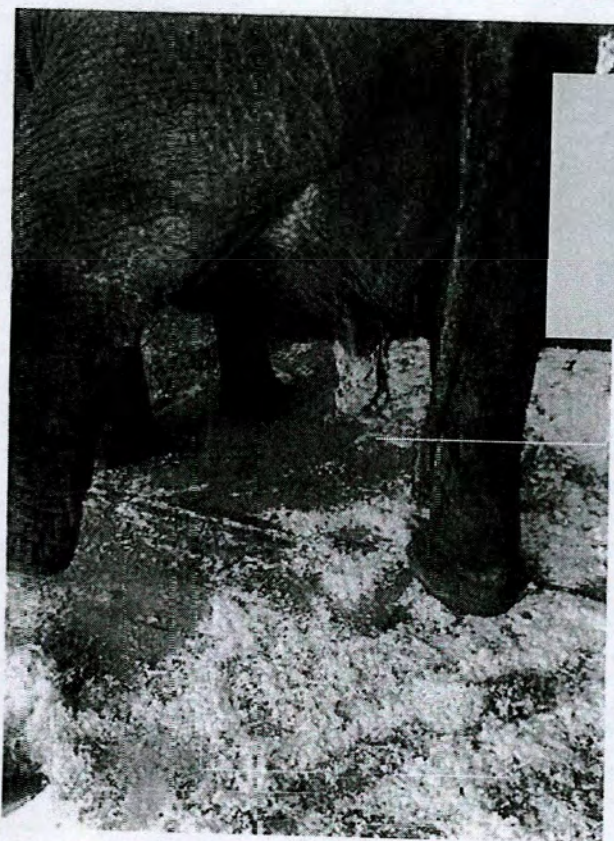

Fig. 5. Hangende vulva

Fig. 6. Oppervlakkige wondjes

Fig. 7. Met publiek

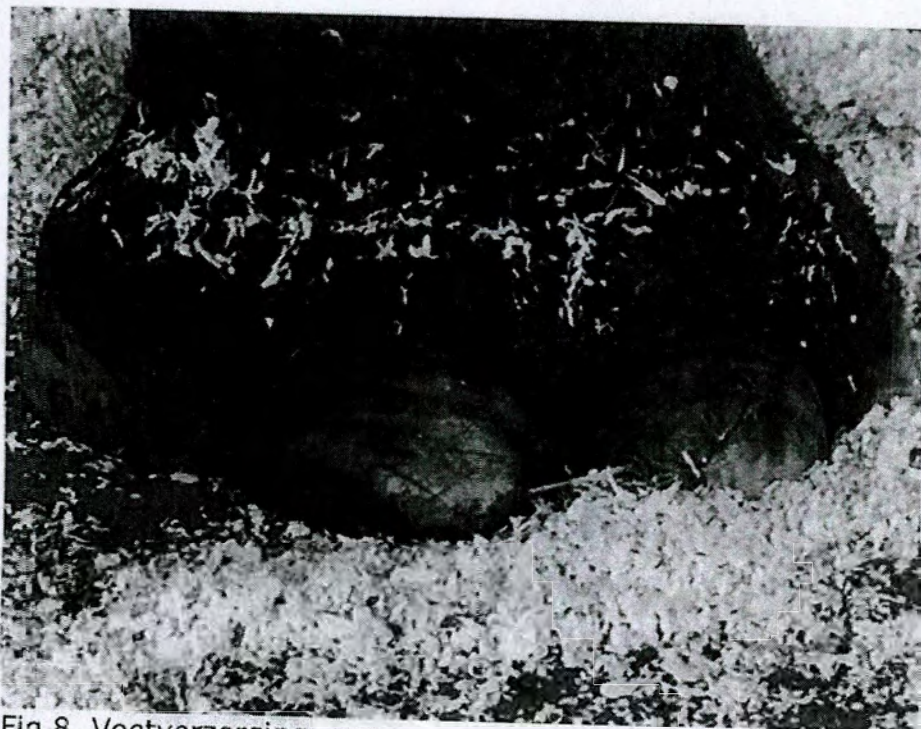

Fig.8. Voetverzorging

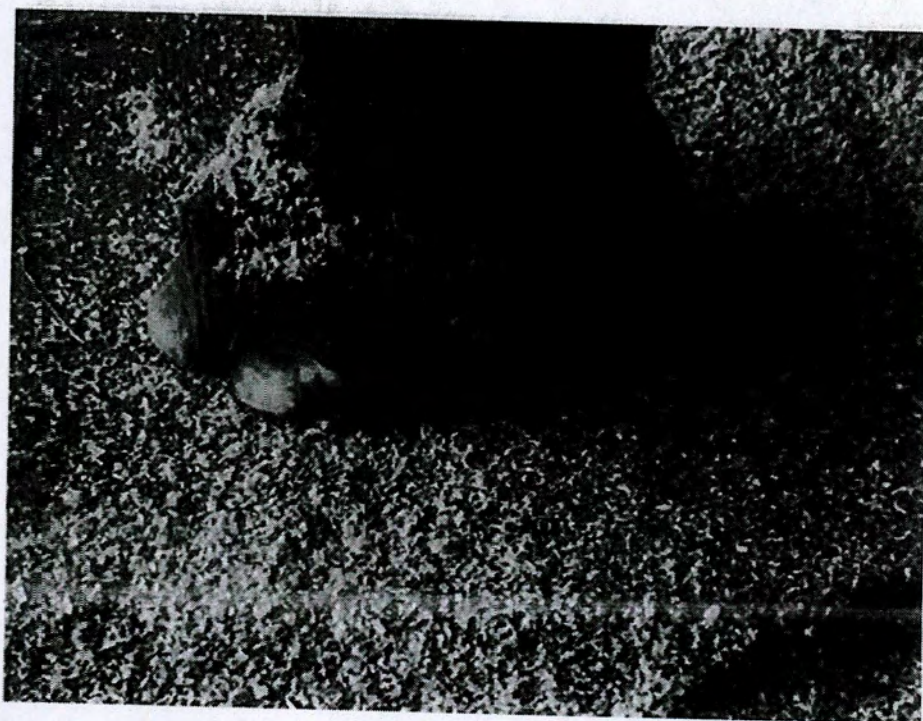

Fig. 9. Gescheurde nagel

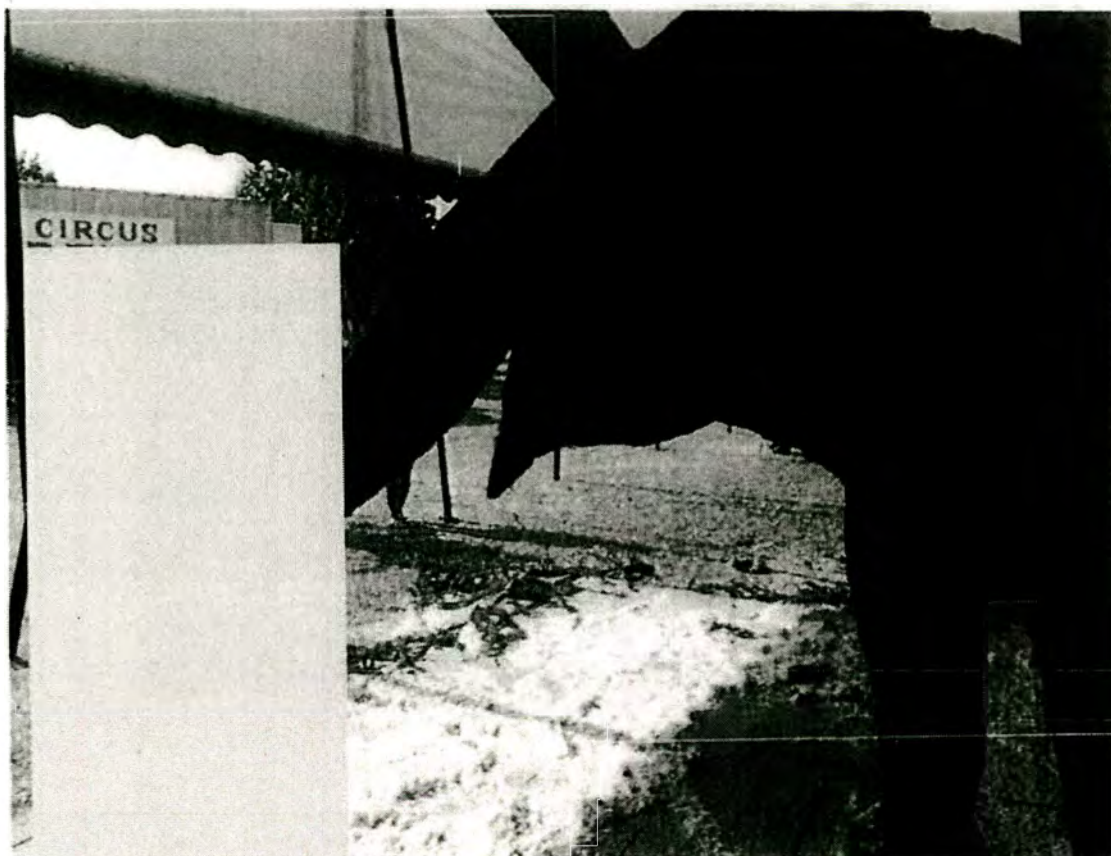

Fig.10. Interactie met verzorger

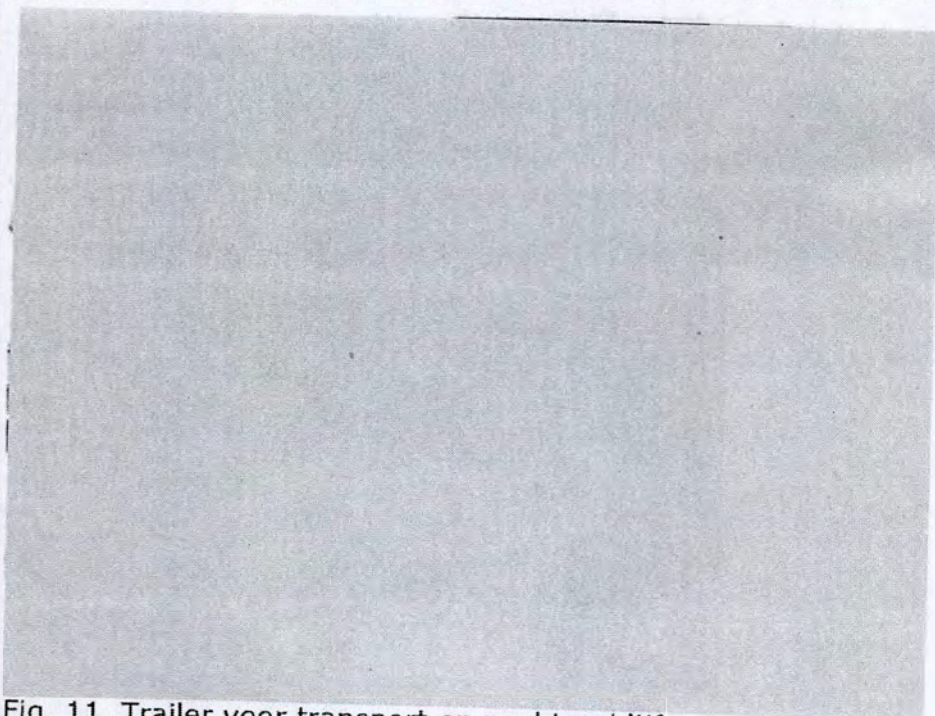

Fig. 11. Trailer voor transport en nachtverblijf

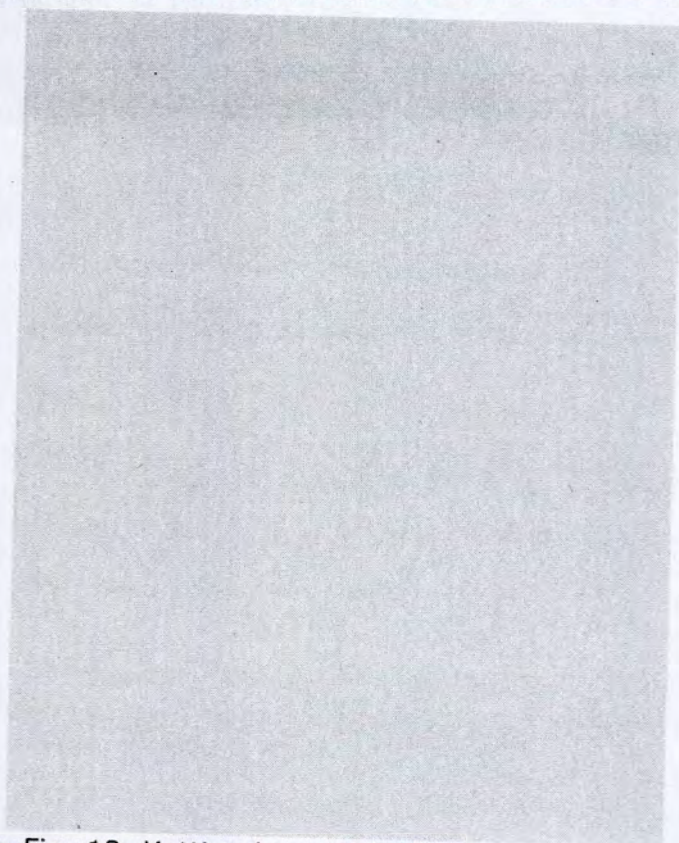

Fig. 12. Ketting boven het stro

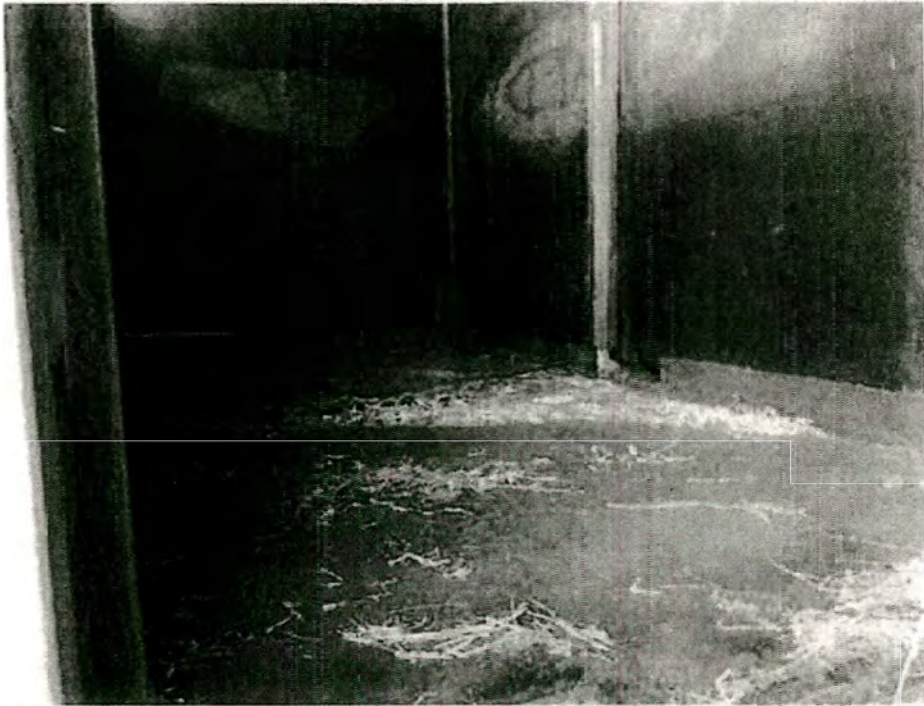

Fig. 13. Binnenkant trailer

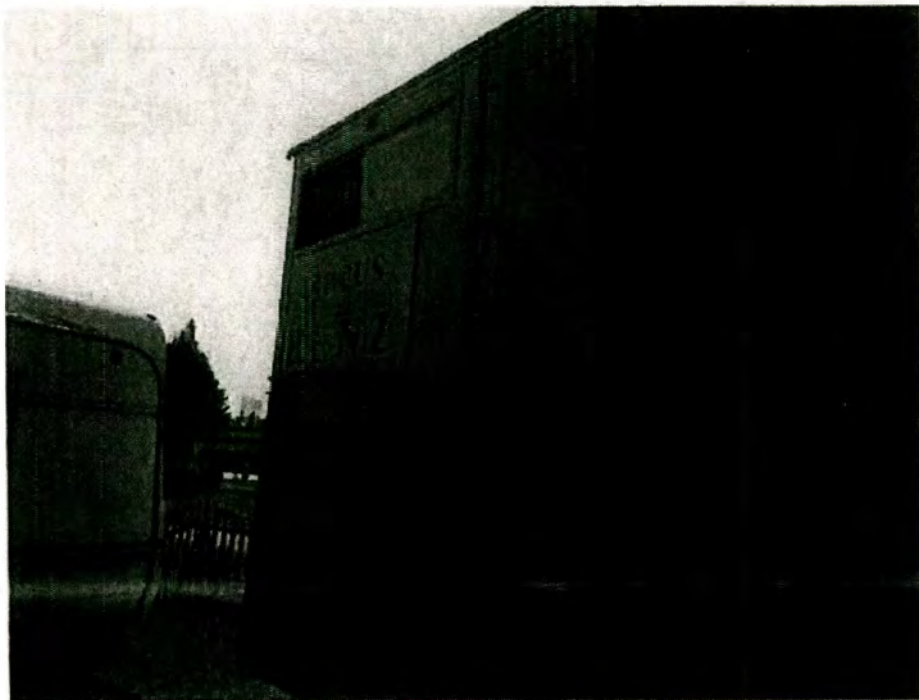

Fig. 14. Ventilatieposter trailer

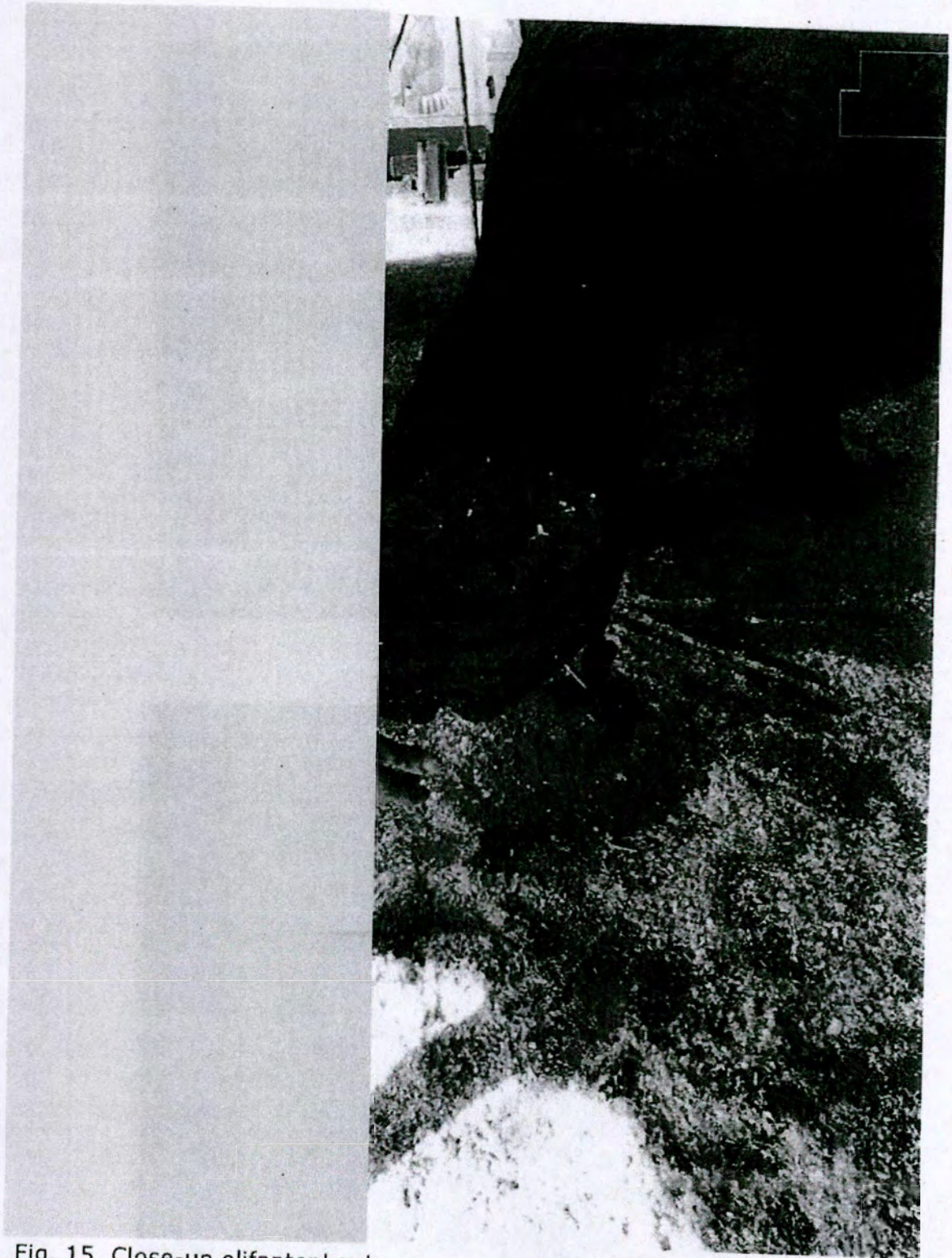

Fig. 15. Close-up olifantenhaak

Bijlage 2. Deskundigenverklaring circusolifant Carla

Achtergrond

Het morele vertrekpunt voor onze omgang met dieren wordt gevormd door de erkenning van de intrinsieke waarde van het dier, zoals geformuleerd in artikel 1.3 van de Wet Dieren. Hieronder wordt verstaan de erkenning van de eigenwaarde van dieren, zijnde wezens met gevoel.

Met het begrip intrinsieke waarde wordt tot uitdrukking gebracht dat dieren, zijnde wezens met gevoel, een eigen zelfstandige waarde hebben los van de gebruikswaarde die de mens aan het dier toekent. Dieren dienen in staat te worden gesteld tot het kunnen uitoefenen van hun natuurlijk gedrag. Naast welzijn en gezondheid (zowel fysiek als mentaal) vormen onder andere ook de eigenheid en/of integriteit van het dier elementen die onder het begrip intrinsieke waarde kunnen worden geschaard.

Dit houdt in dat bij het handelen jegens dieren ten volle rekening wordt gehouden met deze intrinsieke waarde van het dier, onverminderd andere gerechtvaardigde belangen. Daarbij wordt er in elk geval in voorzien dat de inbreuk op de (fysieke en mentale) integriteit of het welzijn van dieren, verder dan redelijkerwijs noodzakelijk, wordt voorkomen en dat de zorg die de dieren redelijkerwijs behoeven is verzekerd.

De zorg die dieren redelijkerwijs behoeven wordt in elk geval gerekend dat dieren zijn gevrijwaard van:

- a. dorst, honger en onjuiste voeding;
 - b. fysiek en fysiologisch ongerief;
 - c. pijn, verwonding en ziektes;
 - d. angst en chronische stress;
 - e. beperking van hun natuurlijk gedrag;
- voor zover zulks redelijkerwijs kan worden verlangd."

Dieren hebben de behoefte om hun natuurlijk, intrinsiek gemotiveerde gedrag te kunnen vertonen. Naar gelang de diersoort hebben dieren in meer of mindere mate behoefte aan beweging, specifieke leefomgeving, periodes van activiteit, jagen en behoeften met betrekkingen tot schoonmaakgedrag, foerageren en eten,. Daarnaast hebben dieren ook sociale behoeften zoals interactie met andere dieren van dezelfde soort, behoefte aan prikkels en afleiding. Voortplanting en grootbrengen van jongen kunnen hier ook onder worden geschaard.

Het begrip integriteit verwijst naar heelheid en gaafheid van een dier zowel met betrekking tot fysieke maar ook tot mentale gaafheid. Stress, ongerief, angst, vreugde zijn emoties die elk dier als individu kan ondergaan. Deze fysieke en mentale gaafheid zijn gerelateerd aan het soortspecifiek en zelfstandig kunnen functioneren van het dier in overeenstemming met zijn eigen natuur in een omgeving die geschikt is voor het dier. Dit staat los van de vraag of er feitelijk sprake is van uitwendig waarneembare aantasting van het welzijn of de

gezondheid van het dier. Het gaat erom dat elk individueel dier een kwaliteit van leven heeft en een staat bereikt die het als positief ervaart.

Deze staat zal het dier alleen kunnen bereiken indien het volledig kan voldoen aan zijn mogelijkheden zijn natuurlijk gedrag te kunnen uitoefenen en te kunnen voorzien in zijn natuurlijke fysiologische en ethologische behoeften. Het dier dient gevrijwaard te worden van dorst, honger, onjuiste voeding, stress, pijn en verwondingen. De vraag is dus niet of het individuele dier voor de mens uitwendig zichtbare symptomen vertoont maar of het dier een kwaliteit van leven heeft die hij als positief ervaart.

Bovenstaand uitgangspunt is nader uitgewerkt in de artikelen 2.1 en 2.8 van de Wet dieren en middels het opnemen van algemene huisvestingseisen in paragraaf 2 van het Besluit houders van dieren.

Middels onderstaande vragen wordt inzicht gegeven in hoeverre voldaan wordt aan de geldende regelgeving als uitwerking van de 5 vrijheden van Brambell. Hierdoor kan een inschatting gemaakt worden van de mate van aantasting van de fysieke en mentale integriteit van het dier en in hoeverre deze aantasting kan worden verminderd middels overplaatsing in een geschikte opvangplaats.

Algemene gegevens onderzoek

Datum, tijd:

15 september 2016, 11.00-13.00 uur

Locatie:

Deelnemers

Deskundigen:

Secretaris:

Rijksdienst voor
Ondernemend Nederland, Handhaving
Dierenwelzijn

Vertegenwoordigers circus:

Behandelend dierenarts circus:

Algemene gegevens dier

Onderzoek aan olifant Carla van circus Renz Berlin.

Chipnummer: onbekend, niet gedetecteerd
(noodzakelijk voor identificatie dier in relatie tot CITES-certificaat, moet afgelezen worden in bijzijn van of door de dierenarts)
Soort dier (wetenschappelijke naam): Elephas Maximus
(Geschatte) leeftijd en geslacht: 54, vrouwelijk
(Geschat) gewicht: ca. 3450 kg
Grootte: 2,5 meter
Locatie van het onderzoek: in het buitenverblijf, zie schets in advies
Omstandigheden onderzoek: zie advies
Leefomstandigheden dier: zie advies

Algemeen onderzoek dier

(daar waar mogelijk foto's/video's bijvoegen, voorzien van bijschrift)

Algemene indruk dier (alertheid/voedingstoestand/atrofie/in het oog springende andere afwijkingen (gedrag en/of klinisch))	
Ademhaling	
Pols/hart	
Temperatuur	
Slijmvliezen	
Voedingstoestand/dehydratie (zie ook onder huid)	
Houding, gang, locomotie	Zwellingen, artrose, kreupel
spierconditie	spieratrofie
Oren, ogen, mond	Helderheid, staar, verwondingen, oogleden, (oude) ontstekingen zoals cornea beschadigingen
Huid	Verkleuringen, insnoeringen, verwondingen, bulten, (oude) abcessen, littekens, uitdroging
Gebit/slagtanden	Afwijkingen aan het gebit/slagtanden
Voeten, nagels	Infecties, ingescheurde nagels, geen uitgedroogde nagelriemen, voetverzorging. Dit in relatie tot het specifieke locomotiesysteem waarmee een olifant is uitgerust en dat alleen door voldoende beweging gezond gehouden kan worden.
TBC onderzoek	Als deze eerder uitgevoerd is, schriftelijke uitslag bijvoegen. Anders onderzoek nog uitvoeren.
Urine onderzoek	Kan iets zeggen over mogelijke nierafwijkingen, dehydratie, leverafwijkingen.
Bloedonderzoek	Algemeen bloedonderzoek laten uitvoeren
Extra opmerkingen	

Huisvesting dier

(daar waar mogelijk foto's/video's bijvoegen, voorzien van bijschrift)

Omstandigheden zomerverblijf. Hierbij ook expliciet ingaan op de omstandigheden waar een olifant zo gevoelig voor is: laag frequente geluiden en de belasting van een omgeving waar dit soort geluiden niet te vermijden is (verkeer, machines e.d.)	
Omstandigheden winterverblijf Hierbij ook expliciet ingaan op de omstandigheden waar een olifant zo gevoelig voor is: laag frequente geluiden en de belasting van een omgeving waar dit soort geluiden niet vermijden is (verkeer, machines e.d.)	
Aanwezige verrijkingsactiviteiten	
Hygiëneprotocol huisvesting	
Huisvesting tijdens transport	
Veiligheid mens: hoe wordt voorkomen dat dier kan ontsnappen en op welke wijze wordt dier afgeschermd van de mens	
Aanwezigheid trainingsmateriaal (haak, zweep)	
Mogelijkheden te kunnen voldoen aan zijn ethologische en fysiologische behoeften c.q. zijn er beperkingen waardoor het dier zijn natuurlijk gedrag niet kan tonen	Zo ja, welke (gebruik van kettingen, inperken bewegingsvrijheid gelet op zijn natuurlijke behoefte om meerdere uren per dag (>20) te kunnen bewegen, stofbaden, mogelijkheid zich te kunnen afzonderen, sociale contacten met soortgenoten, dag/nachtritme, mogelijkheid zich te kunnen baden/wassen, foerageren etc.
Extra opmerkingen	

Vragen over fysieke gezondheid van het dier

1. Heeft het dier gegeneraliseerde of lokale fysieke klachten c.q. afwijkingen, zo ja welke, m.n. zoönose zoals TBC, artritis van de gewrichten t.g.v. te weinig beweging?
2. Is nader medisch onderzoek noodzakelijk, incl. toelichting?
3. Indien een aandoening wordt geconstateerd: wat is de noodzakelijke behandeling voor de korte en langere termijn en is de houder redelijkerwijs in staat het dier de noodzakelijke behandeling te geven?
4. Wat is de ziektegeschiedenis van het dier (bijv. TBC)?
5. Heeft het dier de benodigde inentingen gehad? Zo ja, welke?
6. Is er een administratie bijgehouden van de medische onderzoeken?
7. Krijgt het dier voer en drinken van de juiste kwaliteit en in de juiste hoeveelheid afgestemd op grootte van het dier, heeft het dier 24/7 toegang tot water?

8. Indien bij het algemeen onderzoek afwijkingen worden gevonden: wat kan hiervan de oorzaak zijn en hadden deze klachten/afwijkingen van het dier door de houder voorkomen kunnen worden? En op welke wijze? (water, voeding, huisvesting, medische zorg)
9. Verslechtert de conditie/toestand van het dier zonder directe (medische) verzorging en/of aanpassingen leefomgeving?
10. Kunnen de klachten/afwijkingen verbeteren door herplaatsing, indien de leefomgeving beter aansluit bij de ethologische en fysiologische behoeften van het dier, incl. toelichting?

Vragen over mentale gezondheid van het dier

1. Maakt het dier een alerte indruk? Kan het dier vanuit zichzelf mentaal en fysiek actief bezig zijn met zijn omgeving, vertoont hij explorerend gedrag, reageert hij actief op nieuwe dingen die in zijn omgeving gebeuren, is hij in staat om het grootste gedeelte van de dag actief te bewegen, etc.
2. Hoe reageert het dier in de omgang met haar verzorgers?
3. Wordt het dier beperkt in zijn natuurlijk gedrag, oftewel kan het dier voldoen aan zijn ethologische en fysiologische behoeften? Is er bijvoorbeeld voldoende afleiding om verveling tegen te gaan, kan het dier exploreren, is er voldoende (>20 uur) beweging, contact met soortgenoten (kuddedier) etc. Zo nee: waarom niet, zo ja op grond waarvan wordt dit geconcludeerd en in welke mate wordt het dier beperkt, incl. toelichting?
4. Is een op olifanten gespecialiseerde opvang in staat te voldoen aan de ethologische en fysiologische behoeften van het dier? Zo nee, waarom niet, zo ja waar moet deze opvang minimaal aan voldoen?
5. Toont het dier vormen van niet natuurlijk gedrag, angst, stress, ongeïnteresseerdheid? (ook het juist niet vertonen van verwacht gedrag is een vorm van niet natuurlijk gedrag)
6. Kan, indien de opvang voldoet en het dier op de juiste wijze de nieuwe leefomgeving eigen gemaakt kan worden, de mentale gezondheid van het dier verbeteren, incl. toelichting?

Conclusies/aanbevelingen

1. Is het dier fysiek in staat onder de juiste omstandigheden getransporteerd te worden naar een geschikte opvangmogelijkheid binnen Europa, incl. toelichting?
2. Is het dier fysiek in staat onder de juiste omstandigheden getransporteerd te worden naar een geschikte opvangmogelijkheid buiten Europa (Zuid-Afrika, VS), incl. toelichting?
3. Indien het dier fysiek niet in staat zou zijn om getransporteerd te worden, zijn er andere mogelijkheden waarop het dier wel te transporteren is (narcose, speciale containers)?
4. Is het dier mentaal in staat overgeplaatst te worden naar een geschikte opvangmogelijkheid binnen Europa mits het dier op de juiste wijze geïntroduceerd wordt in zijn nieuwe leefomgeving, incl. toelichting?
5. Is het dier mentaal in staat overgeplaatst te worden naar een geschikte opvangmogelijkheid buiten Europa (Zuid-Afrika, VS) mits het dier op de juiste wijze geïntroduceerd wordt in zijn nieuwe leefomgeving, incl. toelichting?
6. Kan ingeschat worden of de fysieke en/of mentale gezondheid van het dier in de juiste opvang en de juiste wijze van introduceren in de nieuwe leefomgeving, verbeterd, hetzelfde blijft of verminderd? Op grond waarvan wordt dit ingeschat? Hierbij dient specifiek ingegaan te worden op verbetering

gedrag, behoefte aan fysieke en mentale activiteit en de wijze waarop hier invulling aan kan worden gegeven.

7. Aanvullende opmerkingen:

Bijlage 3. Brief aan Elephant Sanctuary Tennessee

> Return address: P.O. Box 40225 8004 DE Zwolle

The Elephant Sanctuary

United States of America

The Netherlands Enterprise
Agency

P.O. Box 40225
8004 DE Zwolle
mijn.rvo.nl

Contact person

T +31
E-mail: @rvo.nl

Appendices
1

Date 7 October 2016

Subject Request for information on the re-socialisation process of circus elephants

Dear Sir/Madam,

I am writing to ask you a number of questions regarding providing sanctuary for circus elephants. Your experience and expertise in providing sanctuary for and re-socialising former and aged circus elephants is important to us in making the right decision regarding the provision of sanctuary for two circus elephants, a female Asian elephant of 54 years and a female African elephant of 40 years. You will find a case description of both elephants in the appendix.

Since 15 September 2015, the Netherlands has banned the use of wild mammals in circuses as well as the transport of such animals, including elephants. There are currently two circuses operating in the Netherlands, each with one elephant. These circuses argue that the animals should not be removed from their familiar environment. As it is not clear whether the animals can successfully be placed in an animal shelter, both circuses have been granted exemptions for the elephants until 15 January 2017 in order to investigate the feasibility of placement in an animal shelter. The key question in this investigation is whether both elephants can physically and mentally tolerate a move to a suitable shelter which will safeguard the well-being and health of the individual elephants and arrange for the targeted socialisation of both animals.

This investigation, which was conducted by three zoo veterinarians with specialist knowledge of elephants, has now been completed. The veterinarians are widely experienced with elephants kept in zoos, but are less familiar with the care of elephants from circuses and their associated problems.

The veterinarians have determined that the animals' physical condition is such that they can be transported over long distances. The question now is the degree to which the elephants, given their age and the long periods both animals have spent without the company of other elephants, can successfully be accommodated and re-socialised in a sheltered environment where the well-being of both elephants can be improved relative to their current situation, in which the animals do not perform, but continue to travel with the circus.

Date
7 October 2016

In view of your experience with providing sanctuary for elephants, I would appreciate it if you could answer the following questions:

1. How likely do you think it is that an elephant with a case history as provided in the appendix can successfully be accommodated and re-socialised in a way that improves the well-being of the individual animal?
2. Should re-socialisation efforts fail and the animal consequently be forced to live without the company of fellow elephants, what would that mean for the elephant's well-being? What action would the shelter then have to take?
3. Do you know of any suitable shelters in Europe that can accommodate elephants in such a situation?
4. Do you know of any suitable shelters outside Europe that can accommodate elephants in such a situation?

While you may certainly respond to these questions in writing, we would prefer to exchange thoughts and ideas with you during a video conference with me and the three veterinarians:

I look forward to hearing whether you are willing to cooperate with this investigation and what financial compensation you would consider appropriate. Could you also indicate whether a video conference is a possibility for you, as well as a time frame within which a video conference could be held? The report of the video conference will be submitted to you for approval.

I look forward to learning more about your organisation and hope that you will be able to help us continue this investigation. If you would like further information about this investigation, please contact me via the following email address: @rvo.nl or call +31- [redacted]

In anticipation of your reply and kind regards,

[redacted]
Committee Secretary
The Netherlands Enterprise Agency
Ministry of Economic Affairs

Appendix 'Case history'

The Netherlands Enterprise
Agency

Carla

Elephant Carla is an Asian elephant of 54 years, 50 of which she has spent in her current circus environment. The conditions of the first four years of her life before she went to the circus are unclear. Her left eye is blind due to cataract, her left leg is completely stiff (ankylosis) and she probably also has arthritis. She also has a hanging vulva. She exhibits limited stereotypic behaviour, or weaving. For a long time, she lived together with another Asian elephant named Rhani, who died last winter. She now lives alone. Carla is placid in her interactions with her carers and is easy to manage. In the daytime, if the weather is good, she spends her time in a paddock with an open tent. If the temperature is colder, she spends her time in a closed tent. She spends her nights in a trailer (low-loader), in which she is also transported. She is chained during transport, though it appears she is also chained at night. The tent in which she spends the day is heated by a convector heater, but it is unclear whether the trailer can be heated. Her daytime accommodation has sawdust and sand on the floor that she often sprays. It also contains branches that she very deftly uses to rub herself with and a car tyre. Because she has ankylosis in her left front leg and probably also has arthritis, she can no longer walk for hours on end. The care of her feet is less than optimal. It is not clear whether Carla carries TB.

Date
7 October 2016

Buba

Elephant Buba is an African elephant of 40 years, 24 of which she has spent in her third circus. She was orphaned in Zimbabwe and entered life in the circus as a young elephant via Germany. Her passport indicates that she was acquired on 1 January 1977. The conditions and events in the first years of her life are unclear. Buba is in perfect health and is a beautiful specimen. However, both her tusks have been sawn off and steel covers have been glued onto the stumps. She responds placidly to her permanent carers, but is high-spirited. Her current owner says that she was unmanageable in the previous two circuses where she lived and she exhibited dominant behaviour towards other elephants. Her current circus also tried to put her with another elephant, but that effort failed. It is unclear what this effort involved exactly. She currently lives alone, but had been accommodated with zebras. The zebras have been moved temporarily because no exemption has been granted for this shared accommodation arrangement and, according to the owner, the arrangement resulted in Buba exhibiting restless behaviour in the trailer at night by pushing her tusks against the walls. The zebras also spent the nights in the same trailer. Buba spends her days in a paddock with a large container of water to which four tree trunks are attached for rubbing and playing. She also plays with a tractor tyre. Her owner walks her almost daily to ensure she gets exercise. It is not clear whether Buba carries TB.

Bijlage 4. Reactie Elephant Sanctuary Tennessee

This is in response to your recent inquiry.

The Elephant Sanctuary in Tennessee was founded in 1995 and has been home to 27 elephants retired from circuses and zoos. The Sanctuary currently is home to five African elephants and eight Asian elephants. They are all female and range in ages 32 years to 68 years. The Sanctuary is located on 2,700 acres and has three separate habitats with heated barns.

The case studies and questions you submitted were reviewed by [REDACTED], DVM, Director of Veterinary Services, [REDACTED] DVM, Associate Veterinarian and [REDACTED] Director of Elephant Care.

We are happy to arrange a skype meeting or conference call but understand you need a more immediate response.

Based on our experience of providing refuge and lifetime care to elephants in captivity, we offer the following responses to your questions.

1. How likely do you think it is that an elephant with a case history as provided in the appendix can successfully be accommodated and re-socialized in a way that improves the well-being of the individual animal?

If you review the history of the elephants coming to The Sanctuary, you will find many have come with chronic health issues and problem behaviors. There have been documented improvement to their well-being. Some changes have been immediate while others have shown improvement over time. In one case, a very fearful elephant with a long history of abuse would not allow her caretakers (in protected contact) to remove a chain around her foot. It took 5 years of Protected Contact training and building trust before the elephant allowed the chain to be cut off. We continue to celebrate her bravery.

Our staff has found the key to introducing elephants retired from exhibition and/or performance to sanctuary is ensuring introductions are made on "elephant time". We do not set specific times for introductions or new activities. Staff allow each elephant the time and space to explore the facility, meet the staff, become familiar with new management/Protected Contact systems at their own pace, this can be days, months or even years.

2. Should re-socialization efforts fail and the animal consequently be forced to live without the company of fellow elephants, what would that mean for the elephant's well-being? What action would the shelter then have to take?

Spaces and habitats with fences allow interactions and proximity to other elephants with protection. Allowing elephants to share fence lines can lead to elephants sharing same space. In late 2015 an African elephant with an antisocial reputation came to The Sanctuary. This year has been spent getting familiar with the other elephants first by sightings across a field and then over a shared fence line. Now, a year later, Hadari can share space in the larger habitats with 2 of the 4 other Africans. The smallest area shared is 12 acres. Again, we have found success in allowing the

elephants the freedom to make choices about where they want to spend time and with whom. Freedom of choice is new to elephants that have spent their life in captivity.

3. Do you know of any suitable shelters in Europe that can accommodate elephants in such a situation?

This year The Elephant Sanctuary provided a grant to assist the start-up of a new sanctuary for elephants in Europe, Elephant Haven. The founders, [redacted] began their work at the Antwerp Zoo in 1993 and moved to France with the vision to create a refuge for elephants. You can learn more at ElephantHaven.com.

4. Do you know of any suitable shelters outside Europe that can accommodate elephants in such a situation?

We would ask Is there not a zoo that can provide for one or both of the elephants? The Elephant Sanctuary is open to receiving elephants but would anticipate import regulations to be a challenge. TB and disease status along with a full work up of health issues would be key information needed.

The Elephant Sanctuary has also provided a grant to Global Sanctuary for Elephants in Brazil to support their mission to provide refuge for elephants in South America. They recently received their first elephants. You can learn more <http://www.globalelephants.org/>

We hope this is helpful. Please let us know if you have other questions.

CEO

The Elephant Sanctuary in Tennessee is the nation's largest natural habitat refuge for elephants. Become a Member of our Family! Enroll to receive e-mail updates through E-News and watch the elephants explore their habitat live on the EleCams! Follow us on Facebook, Twitter, and Youtube.

Rijksdienst voor Ondernemend
Nederland

> Retouradres Postbus 40225 8004 DE Zwolle

Ministerie van Economische Zaken
Directie Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn

Rijksdienst voor
Ondernemend Nederland

Postbus 40225
8004 DE Zwolle
mijn.rvo.nl

Contactpersoon

T 085

Bijlagen
5

Datum 6 december 2016

Betreft Resultaten onderzoek opvanglocatie Pairi Dalza

Geachte heer

Op uw verzoek hebben wij onderzoek gedaan naar de opvangmogelijkheden voor twee, in Nederland gehouden, circusolifanten. In deze brief treft u de resultaten aan van het onderzoek naar opvangmogelijkheid Pairi Dalza in Brugelette, België. Deze Belgische dierentuin heeft aangegeven ruimte te hebben voor het opvangen van circusolifanten. De kern van het onderzoek waren de volgende onderzoeksvragen:

1. Is deze opvanglocatie geschikt om een Afrikaanse en/of Aziatische circusolifant op te vangen, te verzorgen en te resocialiseren in haar nieuwe leefomgeving?
2. Kan, indien de opvanglocatie geschikt is, na overplaatsing van het dier haar mentale en/of fysieke gezondheid verbeteren?

Hieronder worden allereerst de resultaten van het onderzoek weergegeven, vervolgens de conclusies uit het onderzoek, de risico's die van invloed zijn op de keuzes die gemaakt kunnen worden en vervolgens het advies. In de bijlage treft u het format aan dat gebruikt is voor het vastleggen van de onderzoeksresultaten, een fotoverslag van het bezoek, een kaart van de nieuwe stal en de correspondentie met The Elephant Sanctuary in Tennessee.

1. Inleiding

Op 3 oktober 2016 brachten wij, [redacted] en [redacted] dierenartsen en [redacted] secretaris RVO.nl, een bezoek aan Pairi Dalza. We werden ontvangen door [redacted]

Korte historie over Pairi Dalza

[redacted] en is begonnen als vogelpark. Langzaam is het park uitgegroeid tot een enorme dierentuin met meer dan 4.000 diersoorten gehuisvest in verschillende 'werelden'. Het park is nog steeds volop in ontwikkeling en wordt nog regelmatig uitgebreid.

Het park is sinds 1994 lid van EAZA (the European Association for Zoos and Aquariums) en is ook als zodanig geaccrediteerd. Ze nemen deel in een 40-tal EEP (European Endangered species Programme) programma's voor het behoud van bedreigde diersoorten.

2. Huidige situatie

Pairi Dalza houdt 17 olifanten, waarvan 15 koelen en 2 bullen. Drie olifanten zijn Afrikaans en 14 Aziatisch.

Sinds ca. 5 jaar vangt de dierentuin (oude) circusolifanten op. Op dit moment staan er zeven circusolifanten in het park uit o.a. Duitsland en Zweden. De reden daarvoor is, zoals aangegeven, dat de eigenaar van het park een voorliefde voor olifanten heeft en zich ten doel gesteld heeft om belangeloos meerdere circusolifanten op te vangen. De extra ruimte die daarvoor nodig is, is aangekocht en er zijn tevens nieuwe stallen gerealiseerd om deze dieren op te vangen.

Náast deze 'opvang'olifanten is er een kweekgroep met twee bullen. Deze kweekgroep bestaat uit Aziatische olifanten.

Er zijn vijf verschillende verblijven in gebruik voor de verschillende groepen olifanten. De verblijven zijn genummerd en corresponderen met de nummers bij de foto's in de bijlage:

Verblijf 1: Twee Afrikanen uit een circus

Verblijf 2: Verblijf samen met zebra's en waterbuffels

Verblijf 3: Drie Aziaten

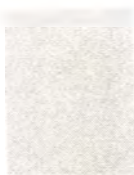
Verblijf 4: Eén Afrikaan en één Aziat

Verblijf 5: Kweekgroep (deze ruimte is door rotsblokken en draad te verdelen in twee verblijven)

Verblijf 3 en 4 worden in de winter van 2016/2017 samengevoegd tot één verblijf, waar de olifanten, zebra's en waterbuffels samen gehuisvest worden. In het midden van het verblijf bevindt zich een waterpartij die doorwaadbaar is. Op die manier hebben de dieren een groter verblijf met meer variatie en mogelijkheden om te exploreren.

Verblijf 5 is aangelegd op recentelijk verworven grondgebied en is nog vrij open. Er is wel begroeiing aangeplant, maar die geeft nog niet veel beschutting. Wel zijn er twee boomstammen geplaatst, waartussen een zeil gespannen kan worden. Dat biedt enige beschutting voor de olifanten uit de kweekgroep.

Er zijn 14 verzorgers in dienst voor de gehele olifantengroep. Dit zijn voornamelijk mahouts uit Azië. Iedere verzorger heeft één of meer olifanten onder zijn hoede. Op die manier is er continuïteit in de verzorging. De mahouts werken 3 maanden en gaan dan een aantal weken naar het thuisfront om vervolgens weer terug te keren naar Pairi Dalza. Er is daarmee een vast bestand van mahouts beschikbaar.

3. Het onderzoek

Hieronder staat een nadere uitwerking van de vragen uit het format deskundigenverklaring opvang circusolifanten die te vinden is als bijlage 2 bij dit advies.

Hulsvesting en veiligheid

Zoals hierboven omschreven zijn er minimaal vijf verblijven beschikbaar voor het houden van olifanten. Alle verblijven hebben een ruime buitenruimte en beschikken over meerdere stallen die conform de huidige eisen ingericht zijn.

Er zijn geen aparte zomer- en winterverblijven. Als het park gesloten is, verblijven de dieren in dezelfde hulsvesting. Zowel binnen als buiten. De normale routines gaan dan door.

De buitenverblijven zijn ruim en bieden voldoende mogelijkheden voor de dieren om te exploreren, voldoende te bewegen en soortgeen gedrag te vertonen, zoals foerageren, stofbaden nemen, met water spelen, etc. In de buitenverblijven en stallen zijn verrijkmateriaal aangebracht in de vorm van ballen gevuld met hooi, boomstammen, tractorbanden en waterpartijen.

De buitenverblijven zijn, afgezien van het nieuwe buitenverblijf van de kweekgroep, voldoende begroeid om te kunnen schuilen en om beschutting te geven. De ondergrond is veelal van zand en grasland en op plaatsen licht glooiend.

De stallen zijn modern ingericht met stalen hekwerken die de veiligheid waarborgen. De ondergrond in de stallen zijn deels van beton (i.v.m. wassen en onderzoek) en deels van zand. De stallen bij het verblijf van de kweekgroep (verblijf 5) zijn ingericht voor 'protective contact', al zijn de openingen tussen de spijlen daarvoor wat te breed. De bedoeling van deze manier van houden is dat de verzorgers zo weinig mogelijk fysiek contact met de dieren hoeven te hebben. Dit is veilig en tevens goed voor de integriteit van de dieren zelf.

Opmerking: voor de circusolifanten is 'protective contact' nog niet ingevoerd, omdat deze dieren gewend zijn aan hands-on contact met mensen en hier ook baat bij hebben.

In de stallen is ventilatie aanwezig alsmede verwarming en licht. Afgezien van de zandbodem is de stal gemaakt van beton en staal en op deze manier goed schoon te houden. Tijdens het bezoek zag alles er schoon en hygiënisch uit.

Door het grote aantal verblijven, zowel buitenruimte als stallen is het mogelijk groepen dieren te scheiden zonder dat de dieren hier hinder van ondervinden. Ook is het mogelijk de dieren wel op zichtafstand te houden (buitenverblijf) of in stallen naast elkaar, zodat de dieren voorzichtig aan elkaar kunnen wennen.

Ten tijde van het onderzoek was er een stal in aanbouw die geschikt gemaakt wordt voor het opvangen van olifanten. Daarnaast was een buitenverblijf beschikbaar. De bouwtekening van dit verblijf is als bijlage bijgevoegd. Dit

bouwwerk wordt, volgens planning binnen drie maanden voltooid en zal dan per januari in gebruik genomen kunnen worden.

Datum
6 december 2016

De huisvesting is voldoende veilig om in- en uitbraak te voorkomen. De buitenverblijven zijn afgeschermd voor het publiek door water, greppels en muren en de binnenverblijven zijn voorzien van stalen hekwerken die beveiligd zijn.

Algemeen

De dierentuin is er volledig op ingericht om, zeker met het beschikbaar komen van de nieuwe stal, olifanten op te vangen en het resocialisatieproces te starten. Tot nu toe zijn er voorzichtige pogingen gedaan om olifanten te resocialiseren. In de kweekgroep staan twee olifanten apart (zie afscheiding in verblijf 5) die elkaar tolereren. Zie ook het verhaal van figuur 3 uit de fotobijlage. Daarnaast zijn verschillende 'opvang'olifanten in de oorspronkelijke samenstelling aanwezig, bijv. drie Aziaten uit Duitsland. Deze dieren blijven in die samenstelling bij elkaar.

De mahouts gebruiken olifantenhaken, bijv. om de dieren hun voeten op te laten tillen. De haken worden niet hardhandig gebruikt en kunnen ook vervangen worden door bamboe stokken. In België zijn olifantenhaken nog toegestaan.

Aleen olifant Mala wordt ingezet voor het publiek door haar baden te laten nemen en voedersessies met haar te organiseren. De overige olifanten komen niet in de buurt van het publiek en hoeven geen kunsten te vertonen. De baden van Mala voor publiek zijn weersafhankelijk. Bij te lage temperaturen worden ze geannuleerd.

Voeding en Water

Zowel in de buitenverblijven als de binnenverblijven is voldoende schoon drinkwater beschikbaar. In de stal van verblijf 5 staat een grote koelcel met de groente- en fruitvoorraad en brood. Daarnaast is een opslag voorhanden voor de paardenmuesli en hooi.

Het hooi wordt aangeboden in stalen ballen die eventueel opgehangen worden, zodat de dieren er voor moeten werken om het hooi te eten (verrijking).

Gezondheidszorg en reproductie

De dieren staan onder dagelijkse veterinaire zorg van dierenarts en tevens zoölogisch manager [redacted] die ruime ervaring heeft met deze dieren. Op het terrein is zowel een quarantaine- als een behandelruimte beschikbaar.

De protocollen voor diergeneeskundige zorg, medicatie, noodsituaties en hygiëne zijn niet onderzocht. Aangezien deze dierentuin EAZA en BALA1 geaccrediteerd is spreekt het voor zich dat er op administratief gebied juist gehandeld wordt.

Met de kweekgroep wordt gefokt, dit is niet het geval met de 'opvang'olifanten.

Als er nieuwe olifanten opgevangen worden geldt er een quarantaineperiode van zes weken. Pairi Daiza kiest ervoor om vooraf een longwash uit te voeren bij de olifanten om uit te sluiten dat ze TBC bacteriën bij zich dragen. Als dit onderzoek negatief is wordt de nieuwe olifant samengevoegd met één of meerdere soortgenoten die al bij Pairi Daiza verblijven, zodat een nieuw dier geen zes

Datum
6 december 2016

weken in solitaire quarantaine hoeft te verblijven. Dit doen ze bewust, omdat olifanten sociale dieren zijn en dit hun welzijn tegemoet komt. Er bestaat dan nog een risico dat de dieren die mee in quarantaine gaan een infectie oplopen, maar dit is volgens Tim Bouts aanvaardbaar en goed te beheersen.

4. Conclusies

- Pairi Daiza is een dierentuin die voldoet aan de strenge eisen van de EAZA en is daarmee EAZA geaccrediteerd;
- Pairi Daiza heeft ruime ervaring met het houden en verzorgen van (circus)olifanten;
- Pairi Daiza heeft voldoende ruimte beschikbaar om olifanten (flexibel) op te vangen;
- De randvoorwaarden voor het resocialiseren van olifanten zijn aanwezig;
- Er is dagelijkse veterinaire zorg aanwezig voor de olifanten;
- De quarantaineperiode behelst 6 weken en vindt niet in eenzame opsluiting plaats, maar met soortgenoten;
- De mahouts zijn verbonden aan de individuele olifanten en vormen mede, zeker voor de oude circusolifanten, de sociale context van deze olifanten;
- De huisvesting voldoet aan de moderne eisen en biedt voldoende mogelijkheden voor exploratie, bewegingsvrijheid en soorteligen gedrag;
- Er worden geen kunsten vertoond met de 'opvang'olifanten;
- Er is voldoende afstand van de dieren tot het publiek;
- Er is voldoende water en geschikt voer aanwezig.

5. Risico's

Uit bovenstaande conclusies kan opgemaakt worden dat Pairi Daiza een zeer geschikte opvanglocatie is voor beide olifanten. Als alleen al gekeken wordt naar de wijze van huisvesten, de verrijking, de luxe stallen en veterinaire zorg die Pairi Daiza biedt zou dit een verbetering zijn t.o.v. de huisvesting in beide circussen. Het risico dat overblijft, is het resocialisatieproces. Het blijft onduidelijk welke slagingskans dit heeft voor beide olifanten. Carla heeft kortgeleden nog samengeleefd met een soortgenoot, maar Buba niet. Ondanks dat, biedt Pairi Daiza ook voldoende mogelijkheden voor het solitair of naast elkaar huisvesten van beide dieren. Om meer zicht te krijgen op de mogelijkheden van resocialisatie van oude circusolifanten is er een brief gestuurd naar The Elephant Sanctuary in Tennessee, Verenigd Staten. Deze opvang heeft ruime ervaring met het opvangen van circusolifanten en ook met het resocialiseren van deze dieren die vaak met fysieke gebreken en gedragsproblemen binnenkomen. De brief en het antwoord zijn als bijlagen 4 en 5 bij dit advies gevoegd. Uit de reactie van The Elephant Sanctuary Tennessee blijkt dat het mogelijk is om deze dieren te resocialiseren, maar dat het afwachten is hoe lang dit proces zal duren. Afhankelijk van de dieren kan dit dagen, maanden of jaren duren. Het advies wat ze geven is om de olifanten niet te snel en, maar ze de tijd te geven om aan de omgeving, de mensen en de routines te wennen.

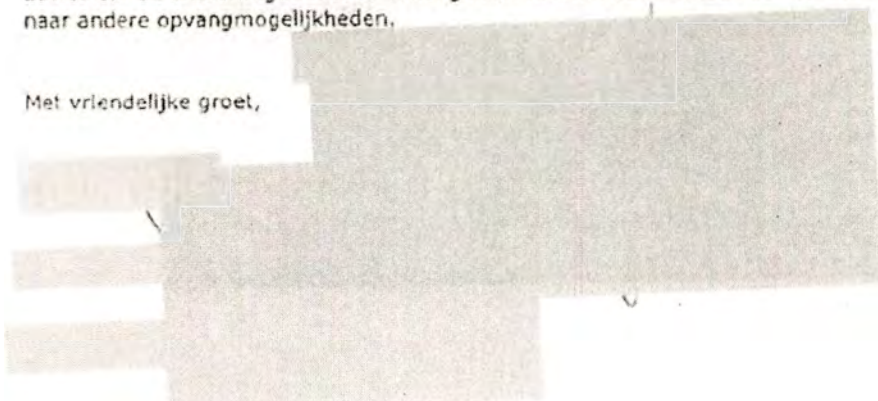
6. Advies

Uit de bezoeken aan beide olifanten blijkt dat hun welzijn in de huidige omstandigheden goed tot redelijk geborgd is, maar dat er een aantal factoren zijn

Datum:
6 december 2016

die verbeterd kunnen worden. Het gaat dan bijvoorbeeld om het beperken of elimineren van de transportbewegingen in de trailer, huisvesting met soortgenoten, permanente veterinaire zorg en de veiligheid van zowel mens en dier. Het huisvesten van beide olifanten bij Pairi Daiza betekent een verbetering in hun situatie op deze punten en is daarmee ook een duurzame verbetering. Uit de reactie van The Elephant Sanctuary Tennessee blijkt dat resocialisatie van beide dieren mogelijk is als men er de tijd voor neemt. Echter, het contact met hun huidige verzorgers moet niet onderschat worden. Voorwaarde voor het succesvol overplaatsen van deze dieren is de aanwezigheid en coöperatie van de huidige verzorgers. Het advies luidt daarom om het traject te starten voor overplaatsing van beide olifanten naar Pairi Daiza. Dit traject kan inhouden dat de huidige verzorgers een bezoek brengen aan Pairi Daiza om kennis te maken met dit park en de huisvesting en verzorging van de olifanten alhier te zien. Vervolgens brengen de zoölogische manager en dierenarts en eventuele andere vertegenwoordigers van Pairi Daiza een bezoek aan beide olifanten om te bekijken of ze deze individuen op kunnen vangen. Streven is om, zonder tussenkomst van de overheid (enkel in de begeleidingsrol), een overeenkomst tot stand te brengen tussen de circussen en Pairi Daiza. Op deze wijze heeft Pairi Daiza ook de olifanten uit Duitsland en Zweden aangekocht. Mocht dit traject er toe leiden dat er geen overeenkomst tot stand komt, omdat Pairi Daiza beide dieren niet wil opnemen, dan is het advies (zoals verwoord staat in de adviezen op beide olifanten) een (tijdelijke) ontheffing aan de circussen te verlenen voor het meereizen van hun olifanten. Andere opvangmogelijkheden zijn immers niet beschikbaar en dan is het welzijn van de dieren het beste gewaarborgd bij de circussen en hun verzorgers. In het geval de circussen niet willen meewerken aan een overplaatsing, maar de dieren zijn wel welkom bij Pairi Daiza, dan is het advies om de ontheffingen niet te verlengen en moeten de circussen zelf op zoek naar andere opvangmogelijkheden.

Met vriendelijke groet,

Bijlagen:

1. Fotoblad onderzoek opvang Pairi Daiza
 2. Format deskundigenverklaring opvanglocatie circusolifanten
 3. Bouwtekening van de nieuwe stal
 4. Brief aan Elephant Sanctuary Tennessee
 5. Reactie Elephant Sanctuary Tennessee
-

Bijlage 1. Foto's bezoek Pairi Daiza

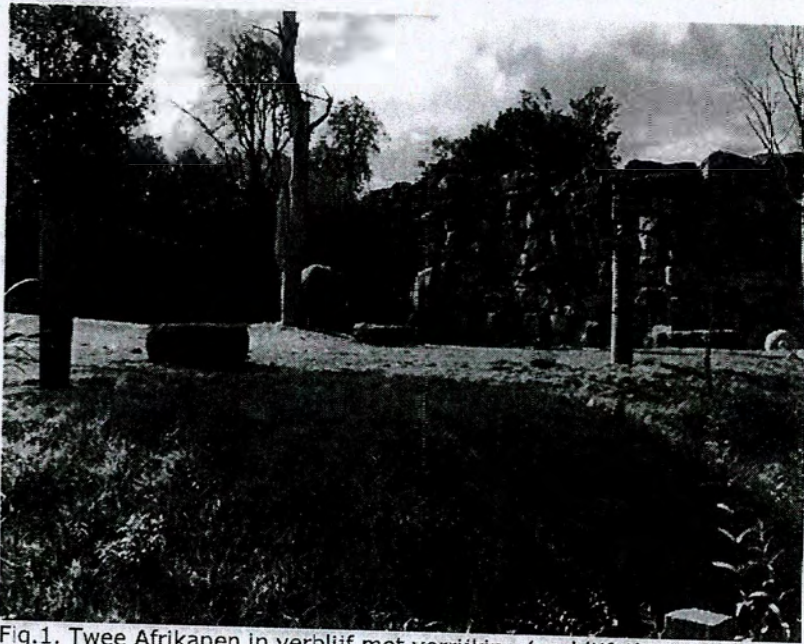

Fig.1. Twee Afrikanen in verblijf met verrijking (verblijf 1)

Fig. 2. Twee Afrikanen (verblijf 1)

SUZY, GITANA EN DAELA

Pairi Daiza huisvest drie Afrikaanse olifanten, die schitterende dikhuizen met grote oren, groter dan die van hun Aziatische familie.

Het zijn drie wijfjes, tussen 30 en 40 jaar oud ongeveer.

De eerste die we in onze Tuin mochten verwelkomen, was Suzy: een jong weesolifantje uit Botswana. Suzy werd in België met de fles grootgebracht en heeft vervolgens 21 jaar in een privé-dierentuin in Vlaanderen gewoond.

Haar "baas" (kan je een olifant eigenlijk wel ooit de baas zijn?) kon zich niet meer over haar ontfermen en wou de olifant uit haar isolement halen. Hij vertrouwde Suzy aan ons toe. Geleidelijk aan is ze gewend geraakt aan ons en langzaam is ze losgekomen van de aanwezigheid van haar vorige eigenaar. Hier woonde ze voor het eerst tussen soortgenoten uit Azië.

Nadien namen we Gitana over van een circus in Duitsland, want Europa staat niet langer toe dat beschermde diersoorten worden gebruikt voor dit soort shows. Gitana hoeft dus niet meer te dansen in een zandbak. Ze kuilt nu door onze savanne in het Land van de Oorsprong, met haar vriendin Suzy. De dames leven gescheiden van de Aziatische groep, zoals nu wordt aanbevolen om gezondheidsredenen (risico van overdracht van ziekten tussen soorten).

Ten slotte verwelkomden we, in november 2015, Daela, gekocht aan een Zweeds circus. Aangezien ze daar samen met een Aziatische olifant, genaamd Dunja, had samengeleefd, die eveneens door de Pairi Daiza Foundation werd aangekocht, hebben we ze niet uit elkaar willen halen. Uit angst dat ze neerslachtig zouden worden is de groep samen gebleven, want de gevoelens van die zwaargewichten mag je echt niet onderschatten!

Aan boord van de stoomtrein kan je ze zien rondkuieren in het olifantenreservaat. Buiten de muren van het park, vlak naast ons nieuw olifantenconservatorium, waar Pairi Daiza meewerkt aan een beschermings- en voortplantingsprogramma voor de grote dikhuizen.

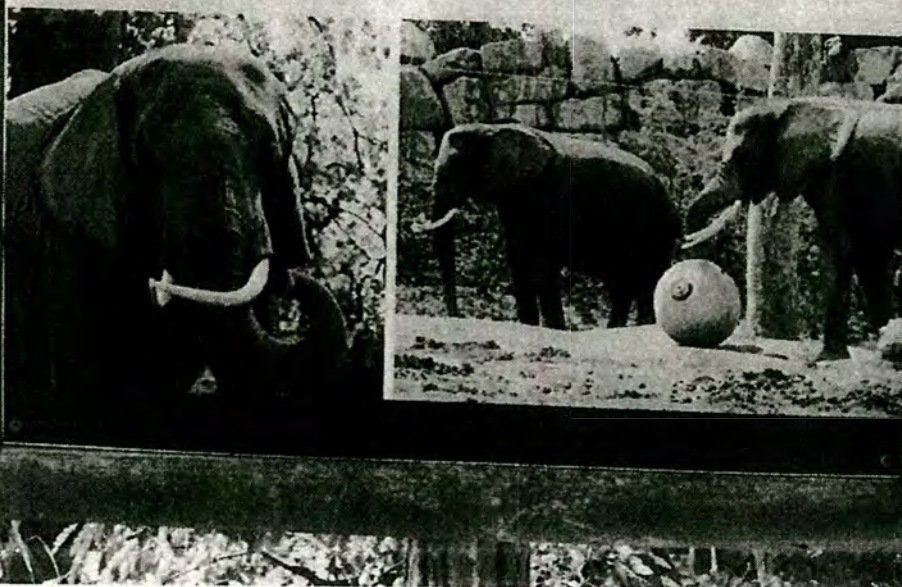

Fig.3. Achtergrondverhaal circusolifanten

Fig. 4. Buitenverblijf twee Afrikanen (verblijf 1)

Fig. 5. Buitenverblijf twee Afrikanen (verblijf 1)

Fig. 6. Buitenverblijf twee Afrikanen (verblijf 1)

Fig. 7. Buitenverblijf met stal en afscheiding verblijf 2 (verblijf 1)

Fig.8. Grens tussen twee verblijf 1 en 2 (verblijf 2)

Fig. 9. Verblijf olifanten samen met zebra's en waterbuffels (verblijf 2)

Fig. 10. Buitenverblijf met stallen (verblijf 3)

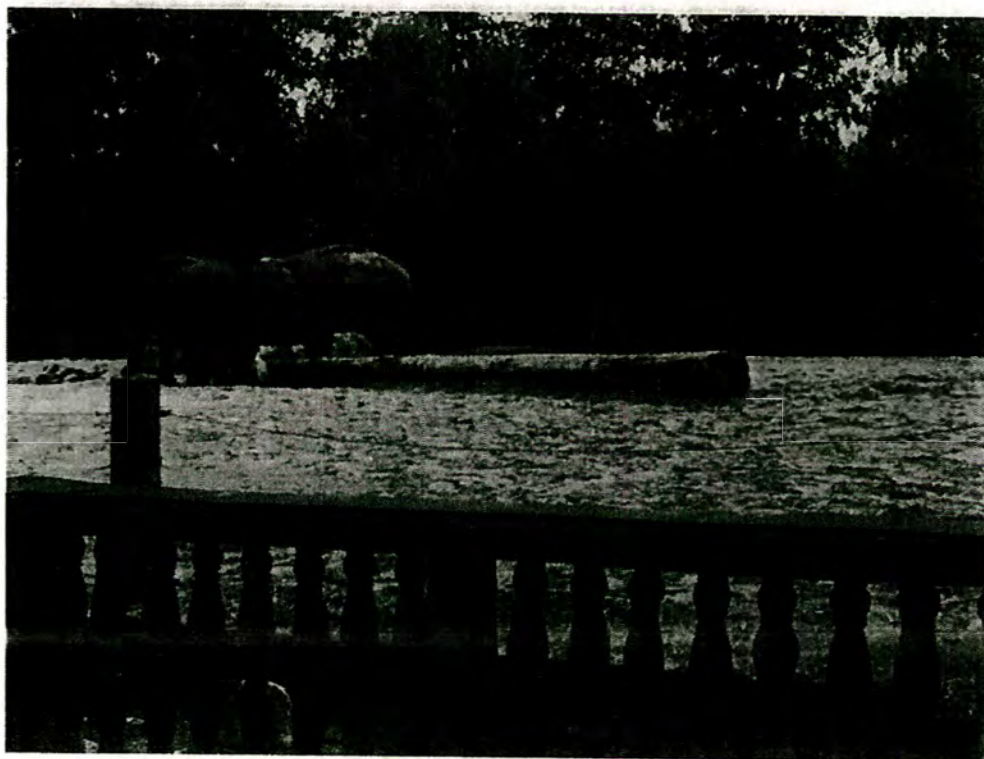

Fig. 11. Buitenverblijf met drie Aziaten (verblijf 3)

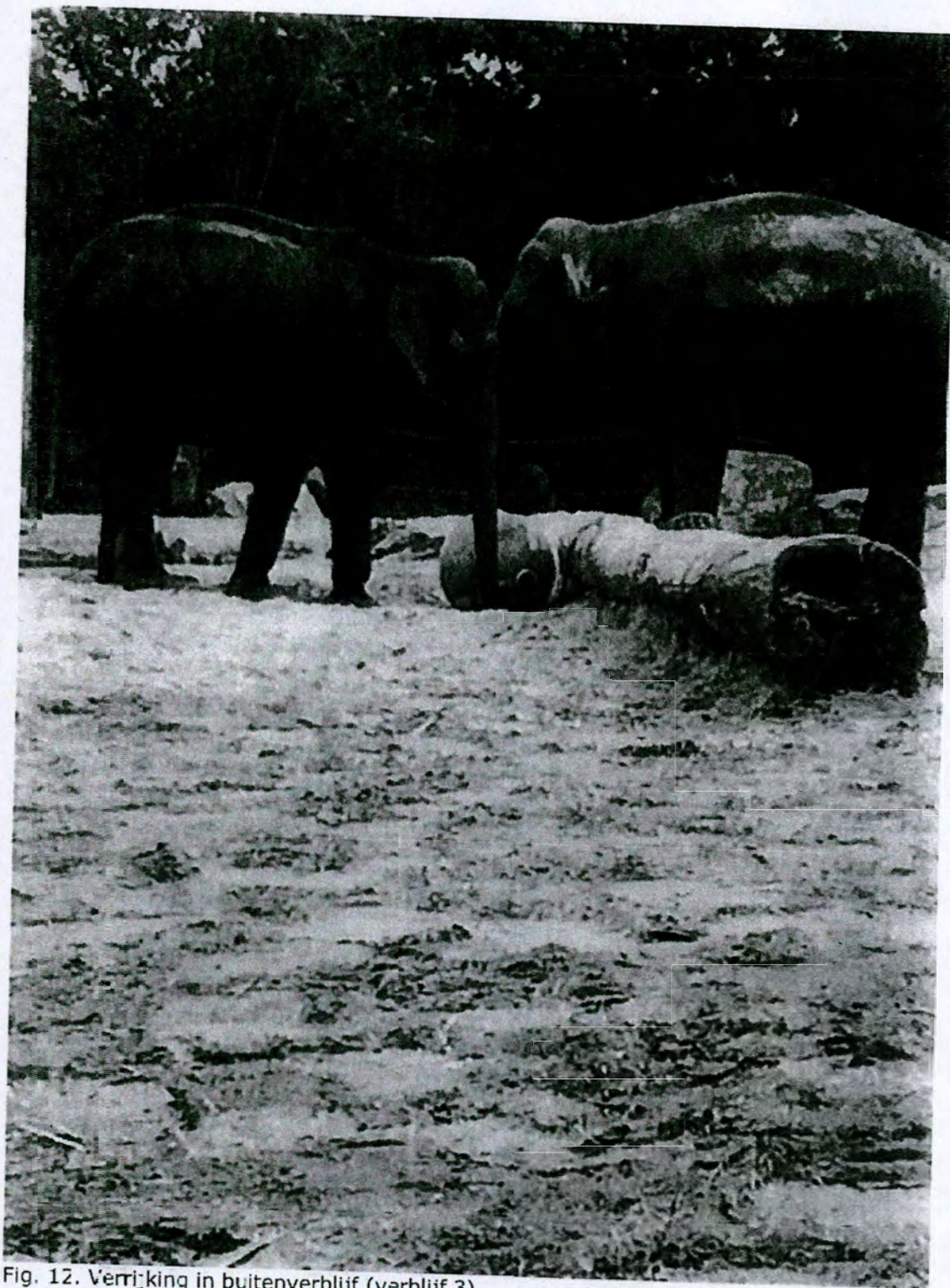

Fig. 12. Verrijking in buitenverblijf (verblijf 3)

Fig. 13. Verrijking in buitenverblijf (verblijf 3)

Fig. 14. Verblijf met Aziaat en Afrikaan (verblijf 4)

Fig. 15. Aziaat en Afrikaan samen (verblijf 4)

Fig. 16. Euitenverblijf (verblijf 4)

Fig. 17. Buitenverblijf (verblijf 4)

Fig 18. Buitenverblijf (verblijf 4)

Fig. 19. Zicht op totale verblijf met begroëing (verblijf 4)

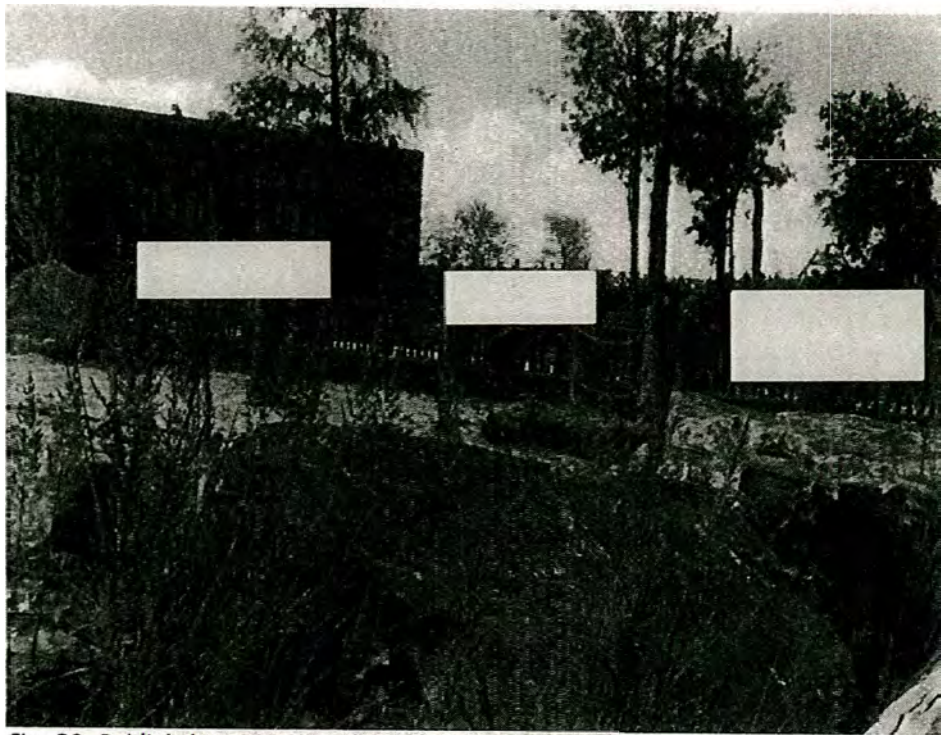

Fig. 20. Publieksbrug tussen verblijven (verblijf 3 en 4)

Fig. 21. Wasgelegenheid in de stallen (verblijf 3 en 4)

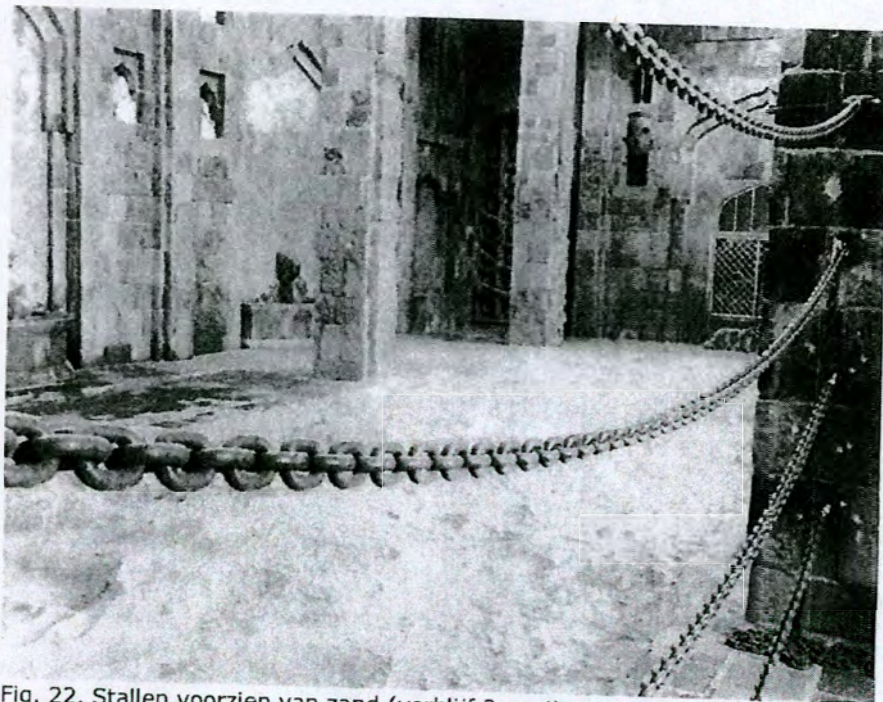

Fig. 22. Stallen voorzien van zand (verblijf 3 en 4)

Fig. 23. Stallen voorzien van zand (verblijf 3 en 4)

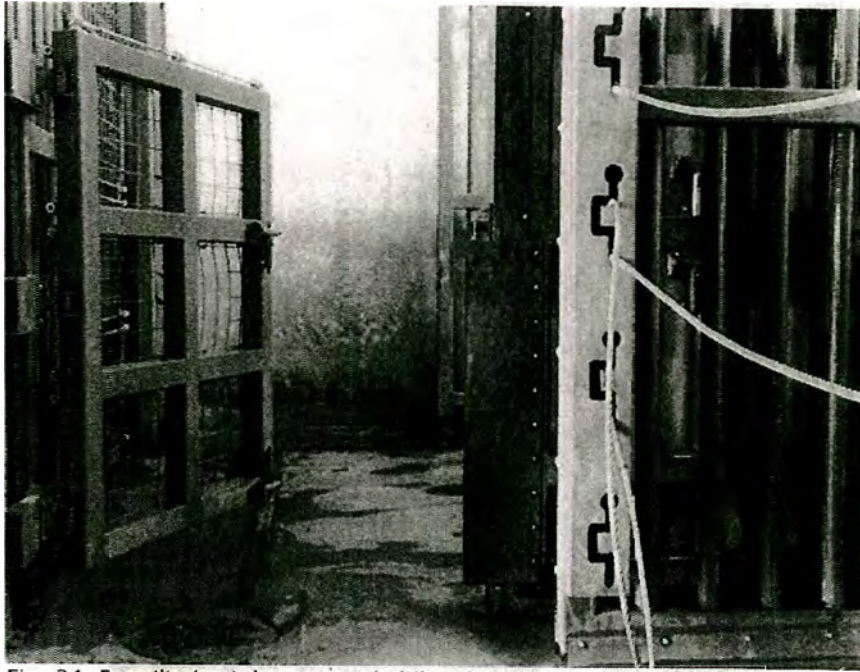

Fig. 24. Beveiligde stal, oorspronkelijk gebouwd voor bul (verblijf 4)

Fig. 24 a. Beveiligde stal (verblijf 4)

Fig. 25. Kweekgroep (verblijf 5)

Fig. 26. Kweekgroep (verblijf 5)

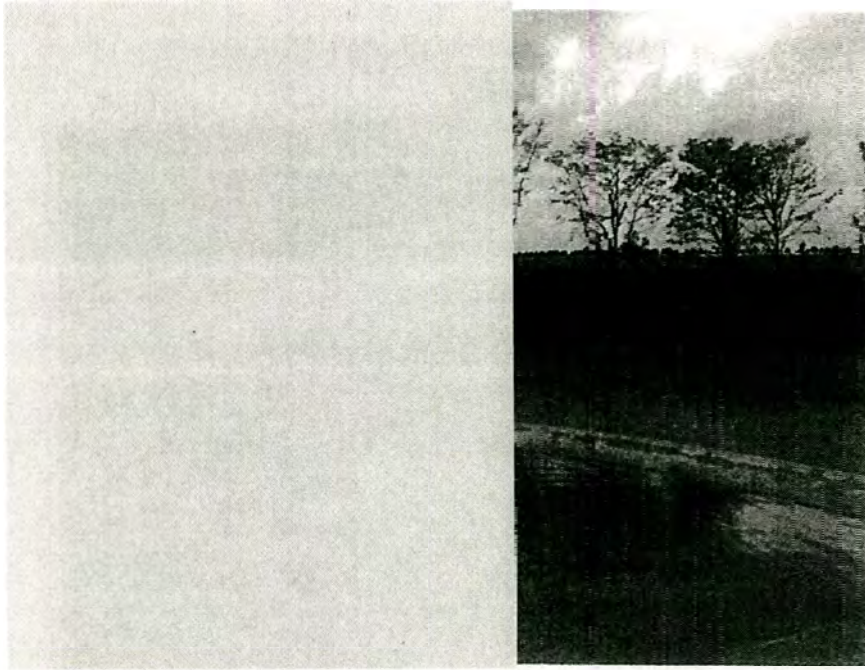

Fig. 27. Afscheiding in kweekgroep (verblijf 5)

Fig. 28. Zicht op afgezonderde bul bij kweekgroep (verblijf 5)

Fig. 29. Waterpartij bij kweekgroep (verblijf 5)

Fig. 30. Mahout bij de kweekgroep (verblijf 5)

Fig. 31. Kweekgroep buiten

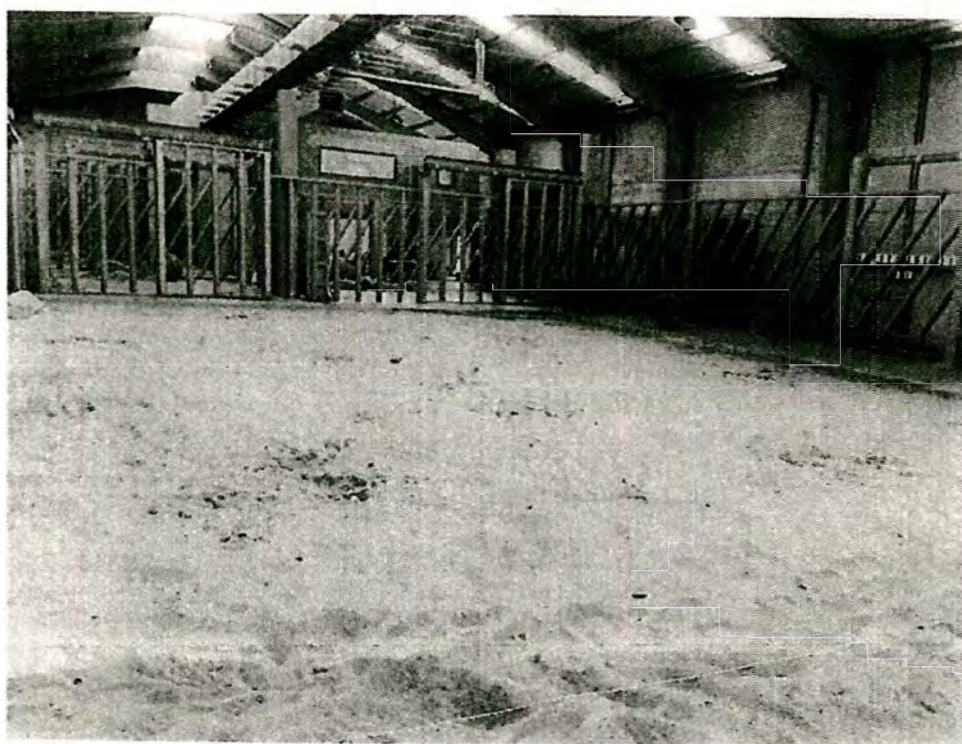

Fig. 32. Flexibele stal met zandvloer (verblijf 5)

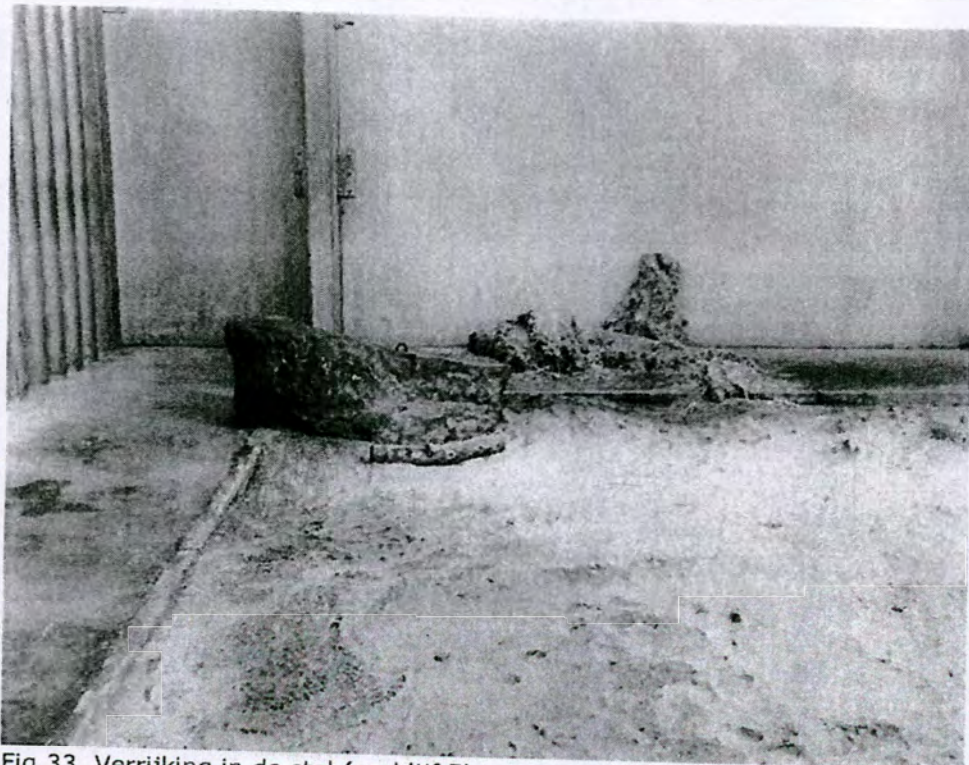

Fig.33. Verrijking in de stal (verblijf 5)

Fig. 34. Verrijking in de stal (verblijf 5)

Fig. 35. Overzicht stallen (verblijf 5)

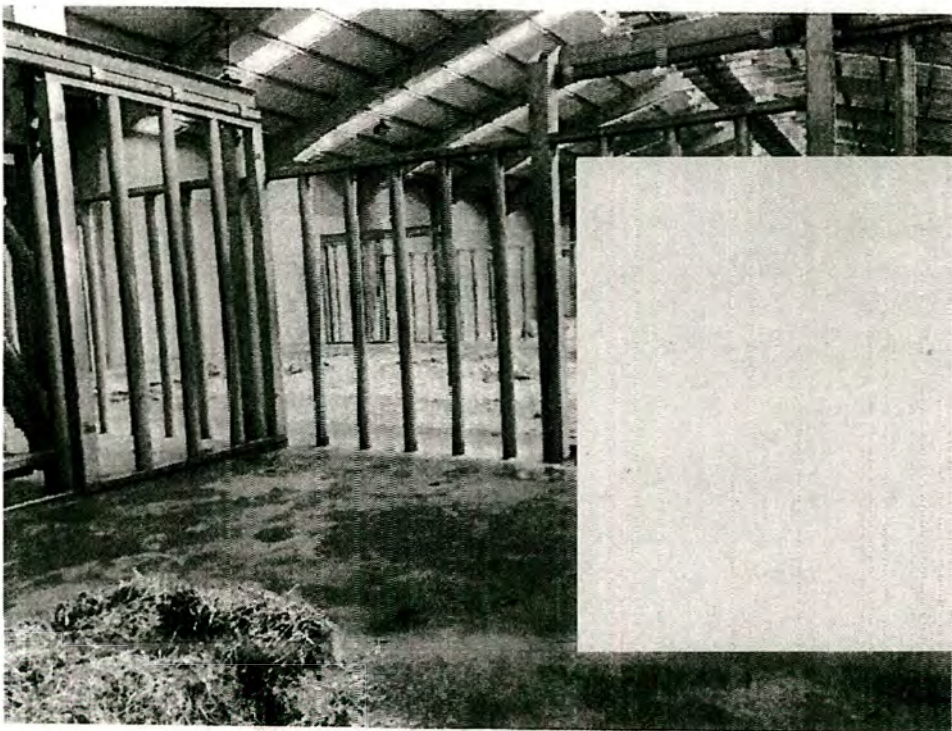

Fig. 36. Overzicht stallen, flexibele wanden (verblijf 5)

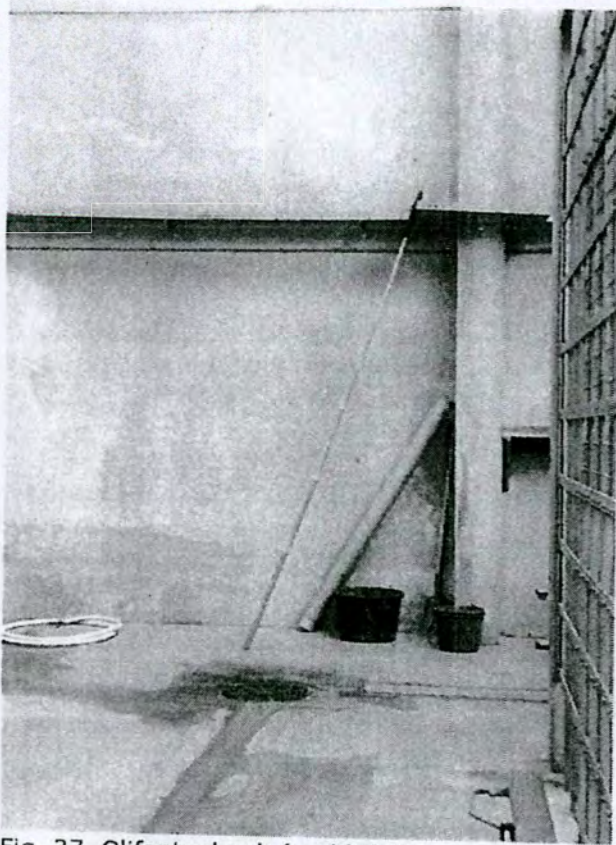

Fig. 37. Olifantenhaak (verblijf 5)

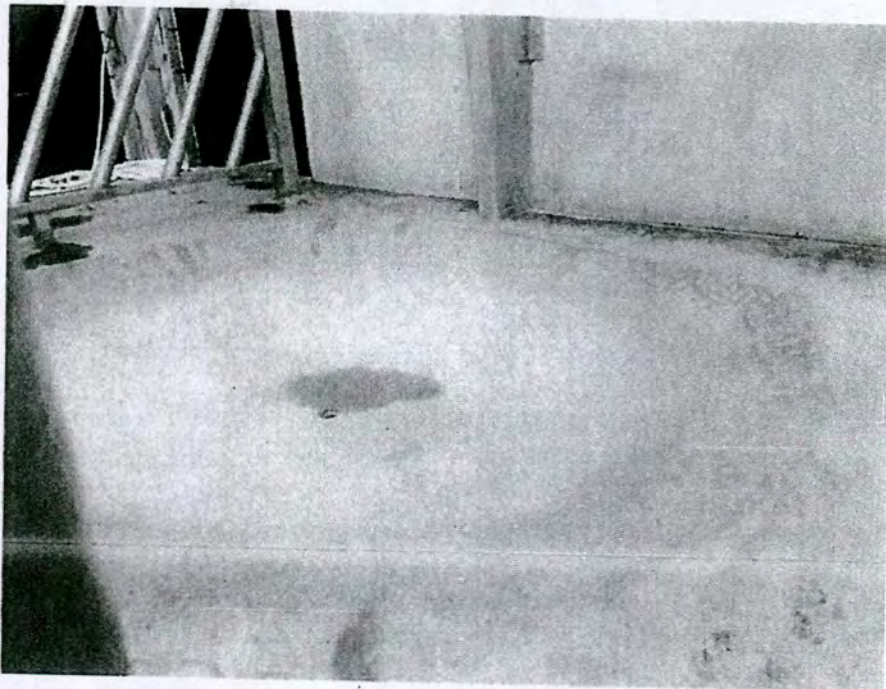

Fig. 38. Wasplaats in de stal (verblijf 5)

Fig. 39. Buitenstal van één bul (verblijf 5)

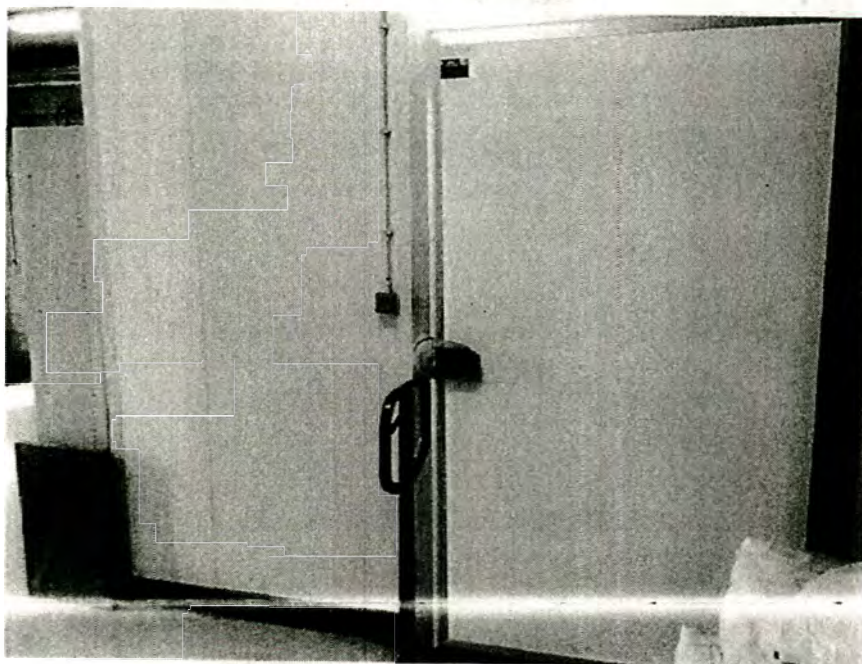

Fig. 40. Koelcel (verblijf 5)

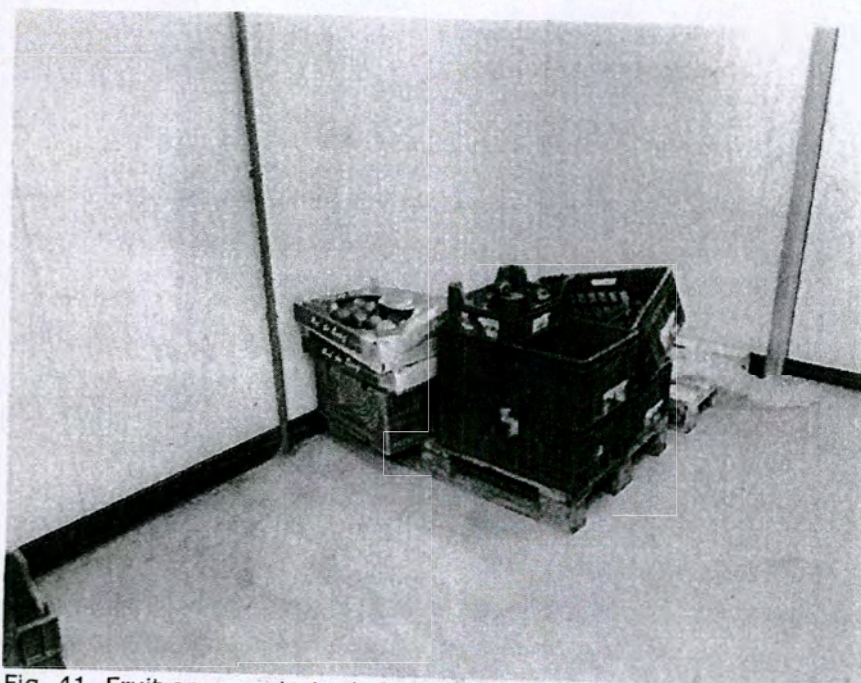

Fig. 41. Fruit en groente in de koelcel

Fig. 42. In de koelcel

Fig. 43. Voorraad paardenmuesli voor de olifanten

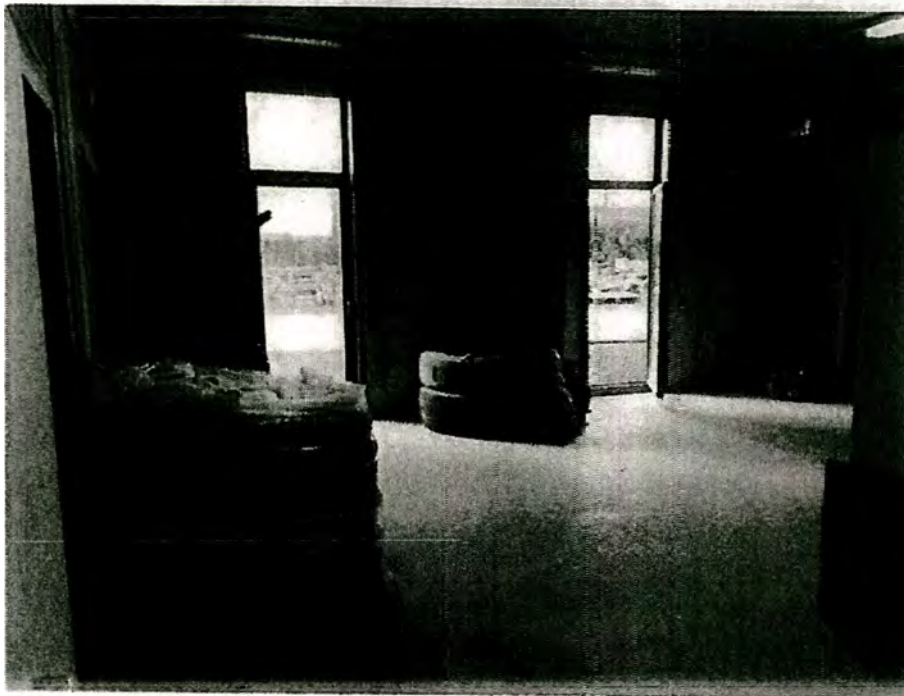

Fig. 44. Opslagruimte

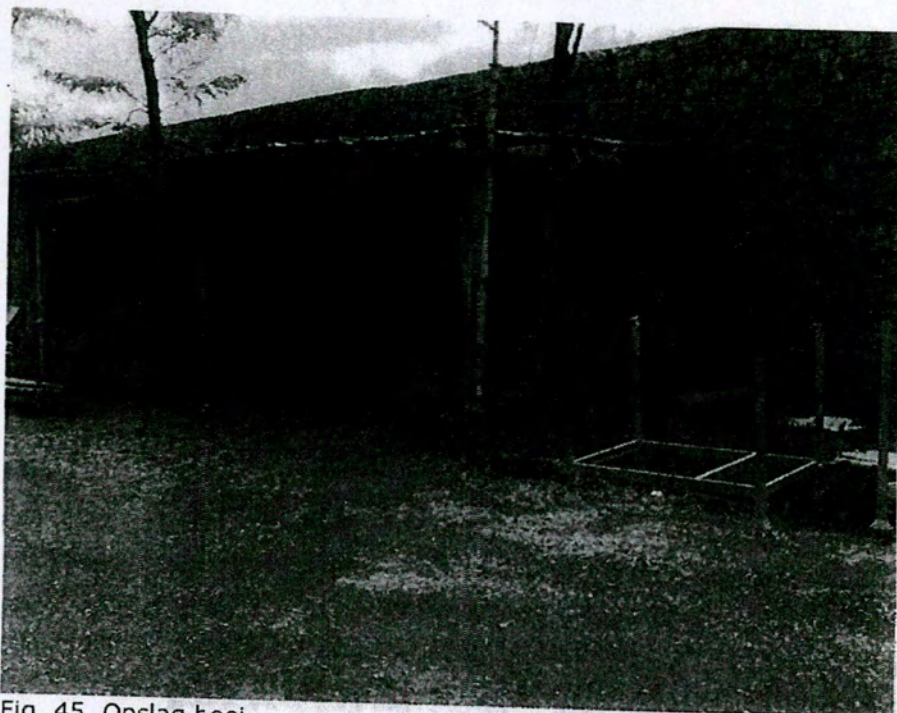

Fig. 45. Opslag hooi

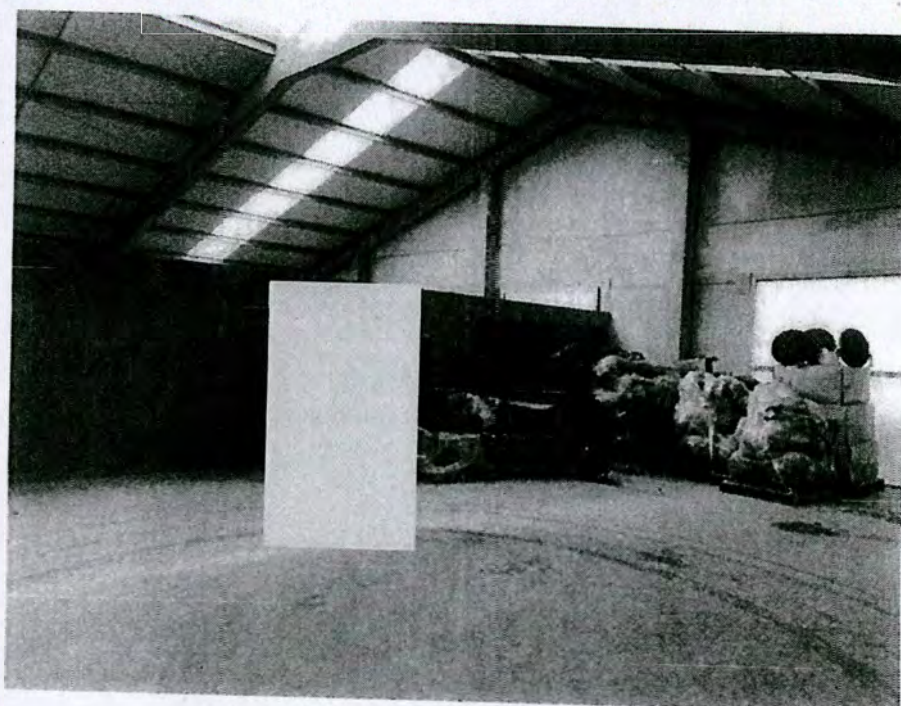

Fig. 46. Nieuwgebouwde stal bestemd voor olifanten

Fig. 47. Nieuwe stal

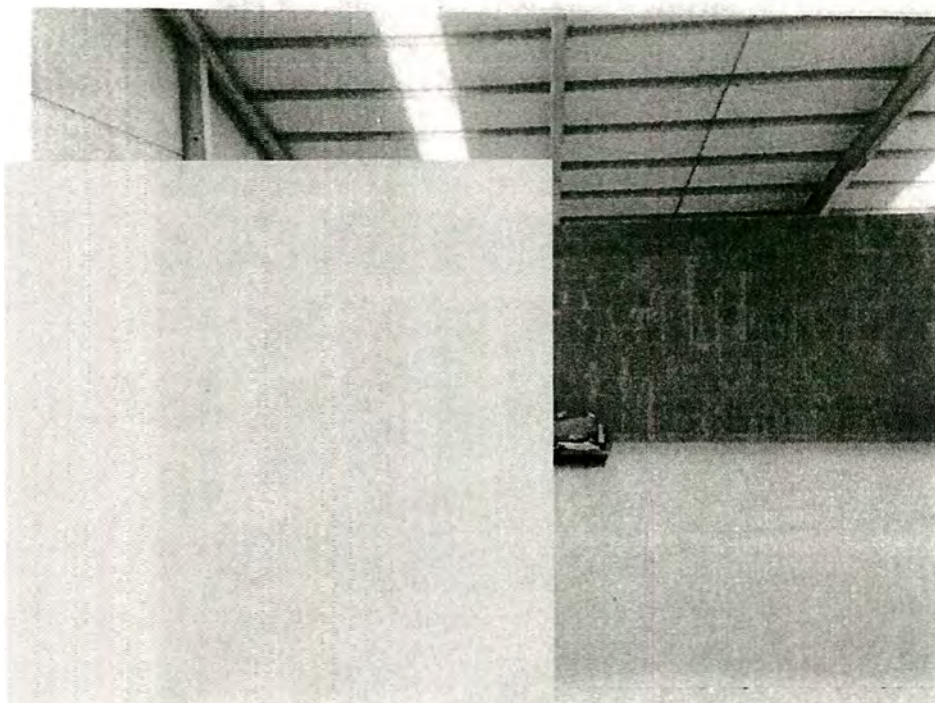

Fig. 48. Nieuwe stal

Fig. 49. Buitenverblijf bij nieuwe stal

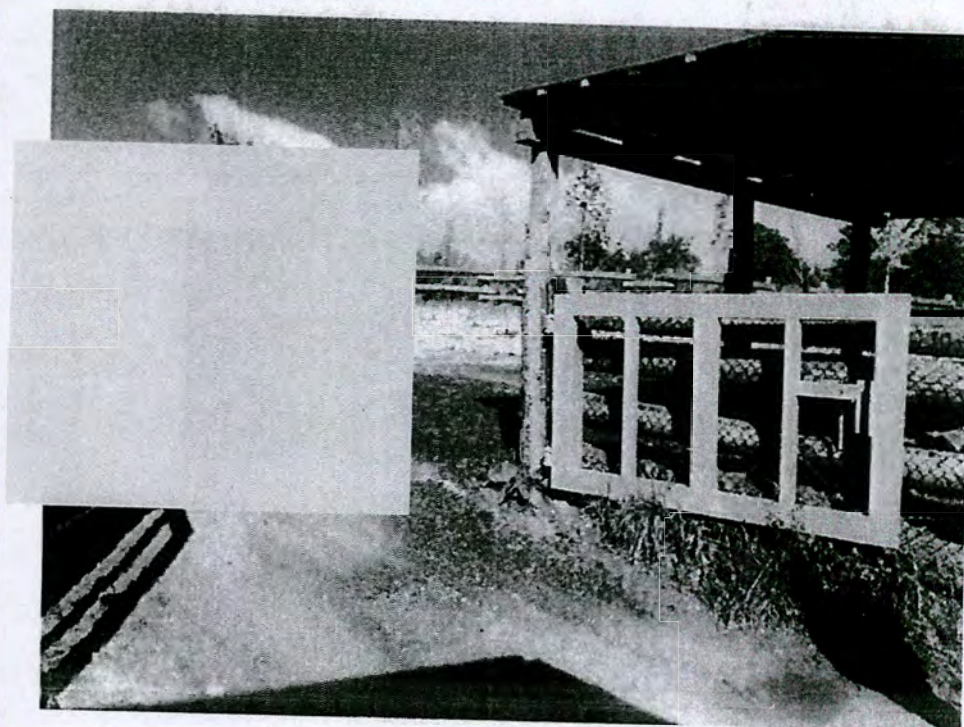

Fig. 50. Buitenverblijf bij nieuwe stal

Fig. 51. Voorlichting aan publiek

Deskundigenverklaring opvang circusolifanten

Algemene gegevens onderzoek

Datum, tijd: 3 oktober 2016, 11.15 tot 16.45 uur

Deelnemers:

Deskundigen:

[Redacted names of experts]

Secretaris:

Nederland

Rijksdienst voor Ondernemend

Vertegenwoordigers opvanglocatie:

[Redacted names of representatives]

Algemene gegevens opvanglocatie

Onderzoek bij opvanglocatie Pairi Daiza [Redacted] Mogelijke
opvanglocatie voor zowel Carla als Buba.

Locatie van het onderzoek/omstandigheden:

[Redacted] Het park is geopend in 1993 en is 55 ha groot. Het park is EAZA geaccrediteerd. Ten tijde van het onderzoek stonden er 17 olifanten verdeeld over vier verblijven. Het betreft 15 koeien en 2 bullen, zowel Aziaten als Afrikanen. De twee bullen zijn Aziaten. Er is één kweekgroep en drie groepen met voormalige circusedieren uit o.a. Duitsland en Zweden.

Let op! Alle antwoorden, indien van toepassing, graag onderbouwen met een toelichting. De vragenlijst graag afzonderlijk invullen voor zowel de Aziatische als de Afrikaanse olifant in verband met niet overeenkomende diersoort specifieke kenmerken qua fysiologische en ethologische behoeften.

Huisvesting (zomerverblijf en winterverblijf)

1. Is er een apart van elkaar gescheiden zomer en winterverblijf? Zo ja, onderstaande vragen graag per verblijf afzonderlijk beantwoorden. *De dierentuin is gesloten van november tot april, maar in deze periode verblijven de dieren in hun reguliere verblijven. Afhankelijk van de buitentemperatuur verblijven de olifanten binnen en/of buiten. De omstandigheden zijn in zowel de zomer als de winter gelijk.*
2. Biedt de geboden huisvesting voldoende bewegingsruimte aan het dier? Met andere woorden, is er een voor de olifant geschikt terrein van voldoende omvang beschikbaar, zodat het dier kan voldoen aan zijn behoefte om minimaal 20 uur per dag te kunnen bewegen teneinde zijn specifiek op bewegen afgestemd locomotieapparaat niet (nog meer) aan te tasten? *De verblijven zijn voldoende ruim voor de olifanten, zowel buiten als binnen (zie bijgevoegde foto's)*
3. Zijn de geboden huisvesting en de daarin gebruikte materialen aangepast aan de fysiologische en ethologische behoeften van het dier?
 - a. Zijn er voldoende voor de olifant geschikte en ook beschikbare verrijkingsactiviteiten aanwezig om het dier gedurende de dag mentaal actief te houden? *In de verblijven is verrijking aanwezig in de vorm van stalen ballen gevuld met hooi, boomstammen, zand en waterpartijen.*
 - b. Kan het dier zijn soort eigen gedrag (stofbaden, baden/wassen, foerageren, contact met soortgenoten) uitvoeren op het moment dat hij dat wil? *Ja, dat kan. Zie verrijkingselementen. De olifanten staan in groep(jes) gehuisvest en hebben op die manier ook sociale interacties met elkaar. De verblijven zijn van een zodanige omvang dat er makkelijk afscheidingen gemaakt kunnen worden (zoals op de foto's van de kweekgroep te zien is) om dieren af te zonderen terwijl er nog wel enig contact met soortgenoten mogelijk is (i.v.m. resocialisatieproces)*
 - c. Zijn er elementen toegevoegd die lijken op de natuurlijke omgeving? *De verblijven hebben een zand en/of grasondergrond. Drie verblijven bevatten voldoende begroeiing van bomen en struiken. Het buitenverblijf van de kweekgroep is open, omdat het een nieuw stuk grond is die nog begroeid moet raken. Er staan wel twee boomstammen waartussen een zeil gespannen kan worden ter beschutting. Daarnaast zijn er waterpartijen aanwezig om in te baden.*
 - d. Zijn er voldoende schuilmogelijkheden om zich te kunnen verstoppen? *Zie antwoord hierboven.*
4. Biedt de geboden huisvesting bescherming tegen slechte weersomstandigheden?
 - a. Biedt het verblijf voldoende bescherming tegen regen/vocht, wind/tocht, temperatuur en zon/licht? *Ja.*
 - b. Is er in het verblijf regelbare verwarming, ventilatie en licht aanwezig, zodat er een goed klimaat voor de soort gerealiseerd kan worden overeenkomstig de behoefte van de soort? *Ja.*

5. Biedt de geboden huisvesting bescherming tegen gezondheidsrisico's
 - a. Levert de huisvesting risico's op ten aanzien van uitbraak, verwonding en gezondheid van het dier? *Nee.*
 - b. Zijn er geschikte mestplaatsen ten behoeve van (natuurlijk) uitscheidingsgedrag? En zijn er maatregelen genomen tegen vuillekkage en stankoverlast? *Ja.*
 - c. Kunnen dieren van andere soorten of soortgenoten worden gescheiden? *Ja, er is voldoende ruimte om dit te doen.*
 - d. Is de bodemsituatie afgestemd op de diersoort? *Ja.*
 - e. Is het aantal en samenstelling van dieren en diersoorten per verblijf zodanig dat dit het welzijn of de gezondheid van het dier niet nadelig beïnvloedt? *Ja.*
6. Zorgt de geboden huisvesting ervoor dat het dier niet onnodig angst en stress ervaart?
 - a. Zijn er voor de olifant gevoelige en waarneembare laag frequente geluiden (verkeer, machines ed)? *Normale dierentuینگeluiden, maar geen bijzonderheden.*
 - b. Is er voldoende rust- en schuilgelegenheid? *Ja*

7. Algemeen

- a. Is de huisvesting en omgeving er op ingericht om getraumatiseerde olifanten te kunnen resocialiseren? *Ja, er is veel flexibele ruimte om dieren aan elkaar te laten wennen.*
- b. Is er trainingsmateriaal voorhanden (olifantenhaak, zweep) en zo ja waarvoor worden deze gebruikt? *Er zijn olifantenhaken aanwezig en deze worden gebruikt om de dieren hun poten op te laten tillen voor inspectie. De haken worden niet hardhandig gebruikt. In België zijn de olifantenhaken niet verboden.*
- c. Vinden er handelingen plaats of gaan die plaatsvinden met deze of andere aanwezige dieren die de fysieke en mentale integriteit van het dier aantasten (vertonen van kunstjes e.d.). Zo ja, welke en in hoeverre past dit bij het voldoen aan de ethologische en fysiologische behoeften van het dier? *Nee, er is één olifant (Mala) die ingezet wordt voor publiek door haar een bad te geven en te voeren. De andere olifanten worden niet ingezet bij activiteiten.*
- d. Is de huisvesting voorzien van goede sloten en adequate afscheidingen om in- en uitbraak te voorkomen? *Ja.*
- e. Zijn de dierenverblijven gemaakt van niet-schadelijke materialen? *Ja.*
- f. Is er contact met bezoekers en zo ja, op welke wijze? *Alleen met olifant Mala, maar niet met de andere olifanten.*

8. Water

Is water van passende kwaliteit permanent beschikbaar en toegankelijk in een toereikende hoeveelheid, afgestemd op de soort, leeftijd en weersomstandigheden? *Ja.*

9. Voedsel

Is voer van passende kwaliteit beschikbaar en toegankelijk in een toereikende hoeveelheid, afgestemd op de soort en leeftijd en weersomstandigheden en op een wijze die past bij het ontwikkelingsstadium en ethologische behoefte van het dier? *Ja*.

(Wat is de kwaliteit en samenstelling van het voedsel, worden dieren gestimuleerd om te foerageren)

10. Kennis en vaardigheden houder

Beschikt de houder over de noodzakelijke kennis over de fysiologische en ethologische behoeften van de diersoort en vaardigheden om deze diersoort de zorg te kunnen bieden waar ze recht op heeft inclusief het behandelen van eventuele gedragsafwijkingen? *Ja*.

Gezondheid

1. Is er voldoende (diergeneeskundige) kennis en kunde over de desbetreffende diersoort (natuurlijk gedrag, abnormaal gedrag, ouderdomsziekten, in relatie tot gevangenschap) en het behandelen van (gedrags)afwijkingen in het algemeen en van getraumatiseerde dieren in het bijzonder, aanwezig of beschikbaar? *Ja*.
2. Is er dagelijks controle op gezondheid en conditie? Hoe is dit vastgelegd? *Ja*.
3. Wie onderneemt actie bij gezondheidsproblemen? *De Zoölogisch manager van Pairi Daiza*.
4. Is de dierenarts altijd beschikbaar voor advies of behandeling van problemen? *Ja*.
5. Kunnen zieke of gewonde dieren in een aparte ruimte afgezonderd worden? *Ja*.
6. Is er een behandelruimte beschikbaar? *Ja*.
7. Is er een ruimte waar geopereerd kan worden? *Ja*.
8. Is er een quarantaineruimte beschikbaar? *Ja*.

Diergeneeskundige verzorging

1. Is er een protocol voor preventieve en curatieve diergeneeskundige verzorging? *Ja*.
2. Is het protocol onder begeleiding van een dierenarts opgesteld? *Ja*.
3. Staat in het protocol waarvoor de verzorgers en dierenarts verantwoordelijk zijn? *Ja*.
4. Worden dieren preventief gevaccineerd, ontwormd of wordt er bloed onderzocht? *Ja*.
5. Staat in het protocol hoe een post mortem onderzoek wordt uitgevoerd? *Niet onderzocht*.
6. Waar staat in het protocol wanneer en hoe aangifteplichtige dierziekten worden gemeld? *Niet onderzocht*.
7. Hoe en waar worden de behandelingen door een dierenarts vastgelegd? *Niet onderzocht*.
8. Hoe is het beheer van medicijnen geregeld? *Niet onderzocht*.

Hygiëne

1. Is er een hygiëneprotocol? *Niet onderzocht*
2. Wordt het reinigen en ontsmetten van hokken vastgelegd? *Niet onderzocht.*
3. Wordt het reinigen en ontsmetten van de keuken vastgelegd? *Niet onderzocht.*
4. Is de keuken zodanig ingericht (b.v. gladde wanden en een RVS aanrecht) dat er goed gereinigd en ontsmet kan worden? *Niet onderzocht.*
5. Kan ieder hok met een hogedrukreiniger gereinigd worden? *Ja.*
6. Welke ontsmettingsmiddelen worden er gebruikt? *Niet onderzocht.*
7. Hoeveel ontsmettingsmiddel wordt er per jaar gebruikt? *Niet onderzocht.*
8. Wordt het voedsel en water op een hygiënische manier aangeboden? *Ja.*
9. Zijn de voer- en drinkbakken zo geplaatst dat ze niet onnodig verontreinigd worden? *Ja.*
10. Wordt de bodembedekking regelmatig vervangen of gereinigd? *Ja.*
11. Voldoet een waterpartij aan de hygiëne-eisen van de diersoort? *Ja.*
12. Wordt het voer en water hygiënisch bewaard? (gekoeld, afgesloten en vrij van afval en ongedierte?) *Ja.*
13. Is er aandacht voor de hygiëne rondom vuilopslag en -afvoer? *Ja.*

Reproductie (indien van toepassing)

1. Wordt er gebruik gemaakt van fokprogramma's en uitwisseling met andere tuinen? *Ja.*
2. Worden hormonen gebruikt om de reproductie te beperken? *Niet onderzocht.*
3. Waar wordt dit hormoongebruik geregistreerd? *Niet onderzocht.*
4. Wat is de beoordeling van de gegevens en het beleid bij onvruchtbaarheid, hybridisatie, beperking van reproductie, inteelt en ouderenzorg? *Niet onderzocht.*

Veiligheid

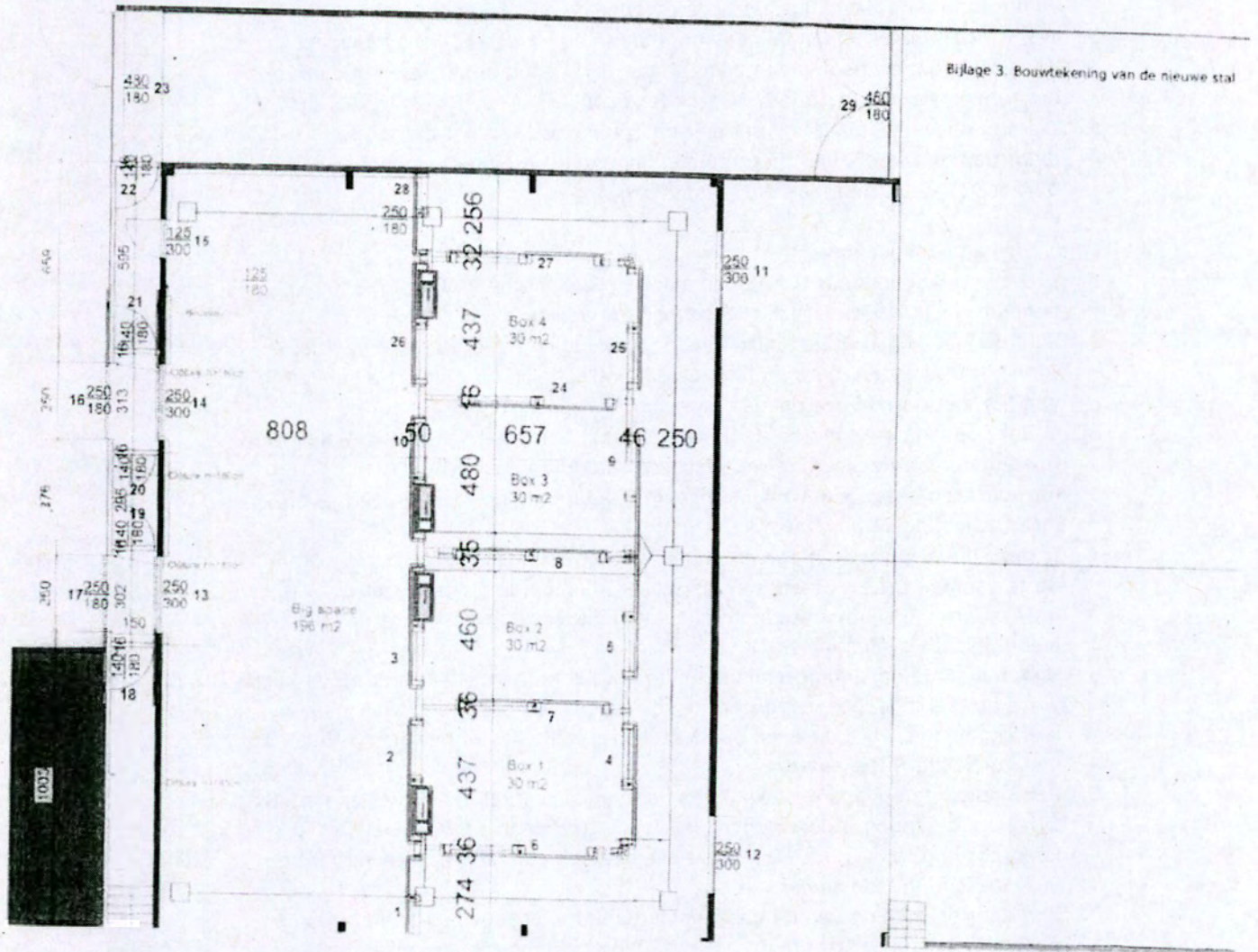
1. Is er een noodplan en voor welke noodsituaties? *Niet onderzocht.*
2. Zijn er adequate protocollen of instructies om te voorkomen dat dieren ontsnappen? *Niet onderzocht.*
3. Zijn er adequate protocollen of instructies waarin staat hoe je moet handelen als dieren ontsnappen? *Niet onderzocht.*
4. In de protocollen staan de taken en verantwoordelijkheden beschreven? *Niet onderzocht.*
5. Zijn er veiligheidsmaatregelen beschreven die de veiligheid van personeel en bezoekers waarborgen? *Niet onderzocht.*
6. Zijn er over de veiligheid afspraken met andere instanties gemaakt en ook vastgelegd? *Niet onderzocht.*
7. Sloten en omheiningen worden dagelijks gecontroleerd en zijn voorzien van een alarmsysteem? *Niet onderzocht.*
8. Zijn er EHBO voorzieningen aanwezig? *Ja.*
9. Is er een EHBO-verantwoordelijke in de dierentuin aanwezig? *Niet onderzocht.*
10. Is er een technische dienst of technisch verantwoordelijke aanwezig? *Ja.*

Registratie

1. Is er een inzichtelijke registratie van elk dier of diergroep? *Niet onderzocht.*
2. Wordt bij vertrek van een dier of diergroep een afschrift van het register, relevante documenten, reden van vertrek, naam en adres van eindbestemming, voedingsinstructie meegegeven? *Niet onderzocht.*
3. Wordt het register minimaal eens per maand bijgewerkt? *Niet onderzocht.*
4. Kunnen de gegevens tot tenminste 5 jaar na de dood of vertrek van een dier(groep) worden getoond? *Niet onderzocht.*
5. Worden gegevens minimaal vijf jaar na het vertrek van het dier of de diergroep bewaard? Voor dierentuinen die erkend zijn volgens richtlijn 92/65(EG), geldt tien jaar. *Niet onderzocht.*

Conclusies en aanbevelingen

1. Is deze opvang in staat te voldoen aan de ethologische en fysiologische behoeften van het dier, incl. toelichting? *Zie advies*
2. Sluit de leefomgeving van deze opvang, ook indien de locatie niet in staat is (geheel) te voldoen, beter aan bij de ethologische en fysiologische behoeften van het dier dan de bestaande omgeving, incl. toelichting? *Zie advies*
3. Is deze opvang geschikt en de houder in staat een Aziatische (circus)olifant op te vangen, te verzorgen, te resocialiseren en op de juiste wijze te introduceren in zijn nieuwe leefomgeving gedurende de rest van zijn leven, incl. toelichting? *Zie advies*
4. Is deze opvang geschikt en de houder in staat een Afrikaanse (circus)olifant op te vangen, te verzorgen, te resocialiseren en op de juiste wijze te introduceren in zijn nieuwe leefomgeving gedurende de rest van zijn leven, incl. toelichting? *Zie advies*
5. Kan, indien de opvang geschikt is en de houder in staat is het dier op de juiste wijze op te vangen, te verzorgen, te socialiseren en in zijn nieuwe leefomgeving te introduceren de mentale gezondheid van het dier verbeteren, incl. toelichting? *Zie advies*
6. Kan, indien de opvang geschikt is en de houder in staat is het dier op de juiste wijze op te vangen, te verzorgen, te socialiseren en in zijn nieuwe leefomgeving te introduceren de fysieke gezondheid van het dier verbeteren, incl. toelichting? *Zie advies*
7. Zijn naar de mening van de deskundigen andere locaties binnen of buiten Europa beter toegerust om de opvang, de verzorging, de socialisatie en de introductie in een nieuwe leefomgeving te verzorgen. Zo ja, welke locaties? *Zie advies*
8. Aanvullende opmerkingen: *Zie advies.*

December 06, 2016

Uitvoeringsexpert Wet dieren
 Team Handhaving, Dier, Natuur en Handhavingsregie
 Afdeling Vergunningen en Handhaving
 Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
 Ministerie van Economische Zaken
 Mandemaat 3, 9405 TG, Assen
 Postbus 322, 9400 AH, Assen

Betreffende: Bezoek aan Aziatische (Carla) en Afrikaanse (Buba) olifant

Beste [REDACTED]

Hier vindt u het verslag van ons bezoek aan de circusolifanten van 17 november laatstleden.

Aziatische olifant Carla:

Carla bevond zich in Harderwijk in een afgesloten, verwarmde tent achter schrikdraad. Ze stond samen met een kameel. In het verblijf lagen enkele takken maar voor de rest was het verblijf leeg zonder verdure verrijking voor het dier. Carla vertoonde staar in het linker oog met volledige blindheid. Het linker been vertoonde ankylose waardoor het onderbeen niet gebogen kon worden met een zwierende/slepende beweging tot gevolg om het been naar voor te brengen. Beide letsels zijn duidelijk chronische letsels.

Bij navraag bij de eigenaars over de opvolging van deze letsels werd een zeer vaag antwoord gegeven. Er werd verteld dat het dier voor beide letsels was nagekeken en dat dit onder controle was maar deze stelling kon niet worden aangetoond met dierenartsenverslagen en/of radiografieën. Het been was al "jaren in dezelfde staat" volgens de eigenaars. Wanneer een olifant een malformatie heeft van één been kunnen er verschillende additionele problemen ontstaan zoals collaterale arthrose op het andere been door de verhoogde druk op dit been. Aan het aangetaste been zijn de drukken op de voet ook anders verdeeld waardoor er voet- en/of nagelabscessen zouden kunnen ontstaan. Een zichtbaar gebroken en slecht onderhouden nagel aan deze aangetaste voorvoet zou kunnen gelieerd zijn aan de malformatie van dit been.

PAIRI DAIZA SA - Domaine de Cambrom - B-7940 Brugelette - Belgique
 Tel : +32 [REDACTED]
 Web: www.pairidaiza.eu - Email: info@pairidaiza.eu
 TVA : BE0406.834.628 - RPM Mons
 IBAN : BE34 126200132490 - BIC / SWIFT : CPHBBE75

De uitleg voor het oog was dat er geen dierenarts werd gevonden die het dier onder anesthesie durfde te brengen voor een gepaste behandeling. Dit opnieuw lijkt me dubieus vermits er een aantal zeer gespecialiseerde dierenartsen in dit vakgebied bestaan die dit zouden aandurven.

Mijn advies is dat dit dier een gedegen veterinair onderzoek moet krijgen inclusief radiografieën van beide voorbenen en oogonderzoek om te zien of deze letsels het welzijn van het dier al dan niet schaden.

Verder dient er te worden opgemerkt dat deze olifant slechts matig reageerde op de gegeven commando's. Er waren ook enkele wonden zichtbaar op de huid. Carla was in goede lichaamsconditie voor haar leeftijd (aangegeven als 54-55 jaar door eigenaars).

Afrikaanse olifant Buba:

Zoals besproken met u op die dag, herbergt Pairi Daiza reeds ex-circus olifanten. Alle olifanten (behalve één die is geplaatst door de Duitse regering) zijn in overeenstemming met de vroegere circus eigenaars geplaatst in Pairi Daiza. Hierdoor hebben we toch enig krediet kunnen opbouwen in deze gesloten wereld. Pairi Daiza kan enkel overwegen om één of beide olifanten op te vangen als de huidige eigenaars hier ook mee akkoord gaan. Zonder hun akkoord kunnen en willen we deze olifanten niet herbergen. Dit zou de toekomst van ons "olifanten rustoord" zwaar onder druk zetten omdat we het vertrouwen van de circuswereld zouden verliezen en daardoor in de toekomst geen nieuwe olifanten meer zouden kunnen ontvangen.

Indien er een vriendelijk akkoord met de eigenaars zou bereikt worden dan is de volgende stap een klinisch onderzoek voor transport. Een tuberculostest is verplicht voor alle olifanten die naar zoos getransporteerd worden en zou zeker moeten worden uitgevoerd. De olifanten zouden moeten gesedeerd worden (wat dan het ideale moment is om Carla volledig te onderzoeken) voor een broncho-alveolaire lavage en voor een bloedstaalname. De lavage wordt dan getest voor tuberculose met een PCR-techniek en verdere bacteriële cultuur (6-12 weken wachttijd). Op het bloed word er een DPP test uitgevoerd om eventuele antistoffen tegen tuberculose aan te tonen. Hematologie en biochemie worden ook uitgevoerd om een idee te krijgen van de algemene gezondheidstoestand.

PAIRI DAIZA SA - Domaine de Cambron - B-7940 Brugelette - Belgique
Tel : +32
Web : www.pairidaiza.eu Email : info@pairidaiza.eu
TVA : BE0406.834.628 - RPM Mons
IBAN : BE34 126200132490 - BIC / SWIFT : CPHBBE75

Pairi Daiza heeft ervaring met het integreren van (circus)olifanten in bestaande groepen. Dit is een huzarenwerkje en kan maanden tot jaren duren. Het is natuurlijk ook mogelijk dat dit bij sommige olifanten niet lukt (voorlopig nog niet meegemaakt in Pairi Daiza) omdat deze al jaren eenzaam leven. Daarentegen is het zo dat vrouwelijke olifanten groepsdieren zijn en dat ze vaak toch het gezelschap van andere olifanten willen opzoeken zelfs na jaren zonder soortgenoten te hebben gestaan. We kunnen nooit op voorhand voorspellen hoe het zal gaan en dus voor deze olifanten ook niet.

De eerste taak van een zoodierenarts is de bestaande collectie gezond houden en dit impliceert quarantaine van dieren en pre-importgezondheidsonderzoeken. De onderzoeken voor olifanten staan hierboven al vermeld en voor de quarantaine wordt er rekening gehouden met het welzijn van het betreffende dier. Het is mogelijk dat een reeds aanwezige olifant in de zoo, bij een nieuwe olifant wordt geplaatst voor het psychische welzijn van beide olifanten. Beide dieren worden dan samen in quarantaine geplaatst en bij medische problemen worden ze dan ook samen behandeld.

Kort samengevat, is Pairi Daiza in de mogelijkheid om circusolifanten op te vangen. De ervaring met circusolifanten, aangepaste verblijven en de medische expertise zijn aanwezig. We nemen echter enkel olifanten op na een streng medisch onderzoek en ook enkel in samenspraak met de huidige eigenaars.

Mocht u nog verdere vragen hebben, aarzel dan niet om me te contacteren.

Mvg,

European Veterinary Specialist in Zoo Health Management
Zoologisch Directeur
Pairi Daiza

PAIRI DAIZA SA - Domaine de Cambion - B-7940 Brugelette - Belgique
Tel : +32 ()
Web : www.pairidaiza.eu - Email : info@pairidaiza.eu
TVA : BE0406.834.628 - RPM Mons
IBAN : BE34 126200132490 - BIC : SWIFT : CPHBBE75

7-7-2017

12

Rijksdienst voor Ondernemend
Nederland

Bijlage A.

> Retouradres Postbus 40225 8004 DE Zwolle

Ministerie van Economische Zaken
Directie Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn

Rijksdienst voor
Ondernemend Nederland

Postbus 40225
8004 DE Zwolle
mijn.rvo.nl

Contactpersoon

(secretaris)

T 088

Bijlagen
8

Datum 28 november 2016
Betreft Resultaten onderzoek circusolifant Buba

Geachte heer

Op uw verzoek hebben wij onderzoek gedaan naar de opvangmogelijkheden voor twee, in Nederland gehouden, circusolifanten. In deze brief treft u de resultaten van het onderzoek naar Buba aan en het advies om te komen tot een aanvaardbare opvangsituatie voor olifant Buba van circus Freiwald. De kern van het onderzoek waren de volgende twee onderzoeksvragen:

1. Is deze olifant zowel fysiek als emotioneel in staat om te verhuizen naar een opvangsituatie waar haar welzijn en gezondheid worden gewaarborgd?
2. Zijn er opvangmogelijkheden binnen en/of buiten Europa die de gezondheid en het welzijn van dit dier kunnen waarborgen of zelfs verbeteren?

Hieronder worden allereerst de resultaten van het onderzoek weergegeven, vervolgens de conclusies uit het onderzoek, de risico's die van invloed zijn op de keuzes die gemaakt kunnen worden en vervolgens het advies. In de bijlagen treft u ook het format aan dat gebruikt is voor het vastleggen van de onderzoeksresultaten, een fotoverslag van het bezoek, de volledige administratie en protocollen voor de verzorging en huisvesting van Buba van de familie Freiwald, het CITES overdrachtsdocument het dierenpaspoort en de communicatie met de Elephant Sanctuary Tennessee.

1. Inleiding

Op 16 september 2016 hebben [redacted] en [redacted] secretaris, allen dierentulndierenartsen en [redacted] RVO.nl circus Freiwald bezocht op de locatie [redacted]. Aldaar hebben wij ons voorgesteld aan de heer [redacted] (naam mij onbekend) en [redacted]. Daarnaast was de heer [redacted] aanwezig vanuit de Nederlandse Vereniging van Circusondernemingen (NVC), zoals hij zelf aangaf. Eenmaal op locatie aangekomen troffen wij een cameraploeg van 'Eén van de jongens' met woordvoerder [redacted] vroeg toestemming om het onderzoek te filmen, omdat ze een uitgebreide documentaire maken over het leven van Buba

Datum
28 november 2016

voor de KRO-NCRV genaamd 'The show must go on'. Na aangegeven te hebben dat het hier om een onderzoek van het Ministerie van Economische Zaken gaat en dat er niet gefilmd mag worden, zonder vooraf toestemming van de persvoorlichter te krijgen, startten wij het onderzoek allereerst aan de koffietafel door kennis te maken en een aantal vragen vooraf te stellen. Na circa een half uur verscheen opnieuw de woordvoerder van de cameraploeg en deze vroeg de heer [redacted] de geluidsapparatuur af te doen, waarna ze dat deden. Het is onduidelijk of er film- en/of geluidsopnames gemaakt zijn in de tussentijd.

Tijdens het eerste gesprek over Buba overhandigde de [redacted] ons een map met daarin allerhande informatie over Buba, zoals de CITES-papieren, protocollen voor voeding, verzorging en huisvesting, het dierenpaspoort en een lijst van veterinaire deskundigen. Deze stukken zijn als bijlagen 3, 4, 5 en 6 bij dit advies gevoegd.

Bij aankomst zagen wij een onrustige Buba die druk heen en weer liep en met haar slag tanden tegen de boomstammen stootte. Dit gedrag werd volgens ons veroorzaakt door de spanning en emoties van de familie Freiwald t.a.v. het geplande onderzoek. Olifanten zijn erg gevoelig en kunnen, net als mensen, de emoties van naasten zien en voelen. Nadat het gehele gezelschap rustig aan tafel in gesprek was werd Buba rustig, mede door de bemoedigende woorden van de [redacted]. Ten slotte begeleidde [redacted] op verzoek van de [redacted], Buba met de hand aan haar slurf naar haar tent om daar rustig te gaan eten en/of slapen. Buba reageerde volgzzaam op de woorden en handelingen van [redacted]. Freiwald en ging vervolgens rustig foerageren.

[redacted] legde aan ons uit dat hij en [redacted] door Buba gezien worden als matriarch en om die reden hij of [redacted] altijd aanwezig moeten zijn om Buba te corrigeren/begeleiden waar nodig. Wij kunnen bevestigen dat dit klopt, omdat olifanten in kuddes met matriarchale lijnen leven, oftewel met bloedverwanten samen. Volgens ons ziet Buba [redacted] Freiwald [redacted] als familie, evenals de overige leden van de familie Freiwald en de overige dieren die op het terrein verblijven.

2. Huidige situatie

[redacted] Er is een ontheffing aangegeven voor het meereizen met het circus met een einddatum van 15 januari 2017. Voorwaarden aan de ontheffing zijn o.a.:

- a) Dat Buba, voor zover dat vanuit dierenwelzijn- en veiligheidsoverwegingen redelijkerwijs mogelijk en noodzakelijk is, niet met het publiek in contact komt;
- b) Dat Buba, zowel in Nederland als daarbuiten, niet deelneemt aan een optreden van een circus of enig ander optreden gericht op vermaak of entertainment.

Datum
28 november 2016Schets van het verblijf van Buba tijdens het onderzoek

Het gehele circus stond op een terrein omringd door hekwerken, zodat loslopende dieren niet konden ontsnappen. Buba stond alleen in een ruim (naar schatting 40 bij 40 meter) afgezet verblijf met daarin een tent (van ca. 10 bij 20 meter), waarvan de voorste wand verwijderd was. In de tent lag een houten vlonder met daarop hooi. Het verblijf van Buba [] niet toegankelijk voor het publiek. De afzetting bestond uit schrikdraad met daaromheen op een meter afstand een rood-witte ketting met daaraan, op verschillende plaatsen, bevestigd een verbodsbord met de tekst 'verboden toegang'. In het verblijf lag als verrijkmateriaal een tractorband, zandheuvel, browse (takken met bladeren en schors), een grote gevulde waterbak (maat bouwafvalcontainer) met daaraan verticaal bevestigd vier boomstammen.

Op het terrein liepen verschillende dieren los rond, waaronder varkens, gelten en honden.

[] vertelde ons dat de beide zebra's Schasa en Smily, die op dat [] normaliter ook in het buitenverblijf van Buba lopen. In dat verblijf (de paddock) is dan een deel afgezet waar de zebra's naartoe kunnen (vluchten) om te eten en te rusten zonder dat Buba daarbij kan. Frelwald zegt dat sinds de zebra's niet meer bij Buba staan zij erg onrustig is. Dit is, volgens hem, vooral 's nachts te merken als Buba alleen in de trailer staat (voorheen stonden beide zebra's 's nachts bij haar in de trailer). Dit gedrag van Buba in de trailer geeft, ons inziens, aan dat Buba op die momenten stress ervaart door de veranderingen in haar omgeving. Het is algemeen bekend dat olifanten gewoontedieren zijn en sterk hechten aan een vertrouwde leefomgeving en de mensen en dieren in die leefomgeving. Veranderingen in die omgeving kunnen een olifant stress geven, in meer of mindere mate. Hoeveel stress Buba hiervan eventueel ervaarde is niet te zeggen, omdat het gedrag niet door ons waargenomen is.

3. Het onderzoek

3.1 Algemeen onderzoek dier (fysieke gezondheid)

Buba is een vrouwelijke Afrikaanse olifant van 40 jaar oud, die een goede voedingsconditie heeft. Ze heeft geen zichtbare beschadigingen aan de huid en de huidconditie is goed, de voeten (zolen en nagels) zijn goed verzorgd evenals oren, ogen, mond en gebit. De slagstanden zijn deels afgezaagd en bijgevijld en uitsluitend bedekt met hulzen van staal die vastgezet zijn met tweecomponentenlijm. Buba heeft daar, ogenschijnlijk, geen last van. Ze gebruikt haar slagstanden normaal (zie gedrag bij aankomst). Volgens de [] is één slagtang afgebroken tijdens het spelen met boomstammen e.d. Deze is toen glad gezaagd en beschermd met een huls. In de daarna volgende tijd bleek dat Buba last ondervond van het feit dat de tanden ongelijk waren (tijdens spelen etc.), waarna de andere tand op dezelfde lengte is ingekort.

Er is geen medisch logboek bijgehouden van de behandelingen aan Buba en er zijn ook geen inentingsbewijzen beschikbaar. Volgens de [] is Buba in het verleden ingeënt tegen pokken, maar wordt zij tegenwoordig niet meer ingeënt hiertegen. Aangezien er geen inentingsbewijzen en medisch logboek

Datum
28 november 2016

beschikbaar zijn kunnen wij geen oordeel geven over de ziektegeschiedenis van Buba en de eventuele inentingen die ze gehad heeft. De familie heeft een lijst van dierenartsen verstrekt die in Nederland en Duitsland beschikbaar zijn voor de behandeling van Buba. Zie bijlage 6.

Het onderzoeken van de lichaamstemperatuur, pols, ademhaling, slijmvliesen, urine en bloed zijn achterwege gelaten, omdat er volgens ons geen indicatoren waren dat de waarden zouden afwijken van de normale waarden en wij haar deze stressoren wilden besparen. Buba zag er goed verzorgd uit. Haar fysieke conditie was goed.

Tuberculose onderzoek is, volgens de [redacted] niet gedaan en is ook tijdens het onderzoek niet uitgevoerd, omdat de kans dat er een positieve uitslag waargenomen wordt zeer klein is. Zelfs als deze wel positief zou zijn is er, volgens onze ervaringen, geen garantie op de aanwezigheid van Tuberculose bacteriën. Daarnaast voegt het in dit stadium van het onderzoek niet veel toe aan de resultaten, omdat dit onderzoek pas van belang is als er daadwerkelijk sprake is van een overplaatsing van Buba naar een geschikte opvanglocatie.

3.2 Huisvesting dier

In dit onderzoek kan er alleen een oordeel gegeven worden over de huisvesting gedurende de zomermaanden, zoals die aangetroffen is op 16 september 2016. Het winterverblijf is niet onderzocht en kan derhalve niet beoordeeld worden in dit onderzoek. Ook de huisvesting van Buba tijdens de koudere maanden in Nederland kon niet beoordeeld worden. Het is waarschijnlijk dat Buba op die momenten overdag in een verwarmde tent staat, maar die situatie is niet aangetroffen en kan derhalve niet meegenomen worden in dit onderzoek.

Ten tijde van het onderzoek stond Buba buiten, in de paddock, met een tent die aan één zijde open is. In de tent lag een houten vlonder met hooi en het verblijf was afgezet met schrikdraad. Volgens de [redacted] staat ze 's nachts in de trailer die dan voorzien is van vers stro. Ze gaat de trailer in wanneer de familie Frelwald naar bed gaat, ca. 23.00 uur. Normaliter stond ze samen met de zebra's in de trailer, waar ze ook mee in de paddock verbleef en die ook onderdeel uitmaakten van dezelfde act als Buba (wij hebben tijdens het bezoek de film van de voorstelling gezien en zagen dat Buba en de zebra's samen optraden). Buba en de zebra's leefden kennelijk nauw samen. Volgens ons waren de zebra's daardoor onderdeel van de sociale context waarin Buba leeft. Ten tijde van het onderzoek stond Buba alleen in de paddock. Op het terrein liepen varkens, geiten en honden los die vrij in en uit het verblijf van Buba konden. Op enige afstand stonden de alpaca's, pony's en paarden.

Buba wordt, volgens de [redacted] alleen tijdens het transport voor de veiligheid tijdens het rijden (gewichtsverplaatsingen) aan kettingen gehouden, niet als ze 's nachts in de trailer verblijft. Dit is echter niet waargenomen tijdens het onderzoek. Om de trailer in en uit te gaan moet Buba twee treden opstappen van redelijke hoogte. Gezien haar conditie en leeftijd moet dit, naar ons oordeel, geen problemen voor Buba opleveren. Volgens de [redacted], echter die waren tijdens het

Freiwald geeft aan dat wanneer de ondergrond van de standplaats vernard is, ze extra zand aan laten rukken voor het verblijf van Buba, zodat ze op een zachte ondergrond kan staan.

Om Buba beweging te geven zoekt [redacted] Freiwald, naar eigen zeggen, op iedere locatie een geschikte rondgang om met Buba te wandelen. Bij mooi weer en na toestemming van het betreffende waterschap mag Buba ook in plassen en meertjes baden.

Datum
28 november 2016

Er zijn protocollen aanwezig voor de dagelijkse verzorging van Buba en deze zijn volgens ons goed opgebouwd en helder. Zie bijlage 3.

3.4 Veiligheid

Buba stond achterop het terrein. De afzetting bestond uit schrikdraad met daaromheen een extra afzetting van rood-witte ketting met, daaraan bevestigd, meerdere verbodsborden met de tekst 'verboden toegang'. Buba was niet toegankelijk en benaderbaar voor het publiek zonder toegang te krijgen tot het circusterrein.

Alleen tijdens het transport wordt Buba, volgens [REDACTED] Freiwald, aan kettingen gelegd. Dit wordt gedaan vanwege de risico's tijdens het rijden bij het verplaatsen van het gewicht van Buba in de trailer.

[REDACTED] Freiwald gaat, naar eigen zeggen, dagelijks wandelen met Buba, tenzij de mentale toestand van Buba dit niet toelaat (onrust). Zij is bijvoorbeeld onrustig als de voorstelling draait en zij niet op kan treden, verklaart Freiwald. Daarnaast kan hij, volgens eigen zeggen, aan Buba zien of ze 'zin' heeft om te wandelen of niet. [REDACTED] Freiwald zoekt routes uit die volgens hem geschikt en veilig zijn. Deze routes bevinden zich echter wel in de openbare ruimte naast het aanwezige verkeer.

Een protocol voor veiligheid is niet aanwezig.

3.5 Mentale gezondheid dier

Zoals hierboven beschreven vertoonde Buba bij aankomst onrustig gedrag. Dit duurde echter kort, maar gaf volgens ons wel weer dat deze olifant gevoelig c.q. temperamentvol is en sterk kan reageren op nieuwe situaties. Ze vertoonde gedrag van een dominant dier door met de slagtanden tegen de boomstammen aan te stoten en onrustig op en neer te lopen. Ze reageerde alert op haar omgeving, niet passief.

Tijdens het onderzoek hebben wij gevraagd of Buba een deel van haar circusact kon uitvoeren om te bekijken op elke wijze ze dit uitvoert en hoe ze hierin begeleidt wordt. [REDACTED] Freiwald kwam naar Buba toelopen en we hoorden [REDACTED] Freiwald commando's geven, zodat [REDACTED] door Buba opgetild werd en een stukje meegevoerd werd. Dit gebeurde op basis van mondelinge commando's en Buba kreeg na afloop als beloning een appel. We zagen dat Buba volgaam reageerde op de commando's van [REDACTED] Freiwald en er geen olifantenhaak, stok of zweep gebruikt werd.

Buba is, volgens de informatie die door [REDACTED] Freiwald geleverd is en toegevoegd is in de bijlagen bij dit advies, geboren in Zimbabwe en op jonge leeftijd in het circusleven in Duitsland terechtgekomen. Ze verbleef eerst bij circus Althoff en daarna bij circus Renz Internationaal. In beide circussen vertoonde ze, volgens [REDACTED] Freiwald, agressief gedrag en was ze moeilijk te handhaven. Om die reden zou ze verkocht zijn aan circus Freiwald. We hebben gezien dat ze reageert op commando's en ze laat zich aan de hand meevoeren. Correctie vindt niet plaats met een olifantenhaak of zweep, maar door commando's te geven en te leiden. Ze reageert zonder angst op haar verzorgers

7-7-2017

Datum
28 november 2016

en ziet de circusomgeving als haar sociale context. Afgezien daarvan leeft ze niet samen met soortgenoten en is dit voor een kuddedier als een olifant onnatuurlijk. Buba vertoonde tijdens het onderzoek geen abnormale gedragingen of gestoord gedrag, zoals bijvoorbeeld stereotype gedragingen als weven. Als we haar fysieke conditie, alertheid, het ontbreken van abnormale gedragingen en haar natuurlijke gedragingen als stofbaden nemen, foerageren, met boomstammen spelen en de interacties die ze heeft met haar verzorgers en de dieren om zich heen in ogenschouw nemen, is Buba voor een olifantenkoe van 40 jaar in een ogenschijnlijk goede mentale conditie. Zonder de juiste verzorging zou zij er, naar onze mening, niet zo goed uitzien qua fysieke conditie en mentale gesteldheid.

4. Conclusies

- Buba is een, ogenschijnlijk, gezonde olifantenkoe van 40 jaar. Ze is in een goede fysieke conditie;
- Buba leeft solitair (zonder soortgenoten) en ziet haar huidige leefomgeving incl. andere dieren en verzorgers als sociale groep. Ze reageert goed op haar verzorgers;
- Het zomerverblijf voldoet voor het uitvoeren van natuurlijke gedragingen als foerageren, stofbaden nemen, met water/boomstammen/takken en zand spelen, heeft een zachte ondergrond en biedt mogelijkheden voor Buba om te bewegen of zich af te sonderen;
- Voeding en verzorging zijn goed verzorgd en vastgelegd in protocollen;
- Buba heeft bewegingsmogelijkheden. Ze kan in de zomermaanden in haar paddock bewegen en Frelwald gaat, naar eigen zeggen, dagelijks met haar wandelen, ook tijdens de wintermaanden. Deze wandelingen vinden plaats in de openbare ruimte;
- Buba was niet toegankelijk en benaderbaar voor publiek;
- Er is geen vast veterinair toezicht. Medische behandelingen zijn niet vastgelegd in een veterinair logboek en medicatielijst;
- Er is geen veiligheidsprotocol aanwezig;
- Er worden alleen tijdens het transport kettingen gebruikt om Buba vast te leggen, dit om veiligheidsredenen;
- Tijdens de opvoering van een voormalige circusact met Buba tijdens het bezoek hebben wij gezien dat Buba reageert op gesproken commando's en beloond werd met een appel. Er werd tijdens de opvoering geen olifantenhaak, stok of zweep gebruikt.
- Buba is, volgens ons, fysiek en mentaal in staat om getransporteerd te worden naar een geschikte opvangmogelijkheid binnen Europa of daarbuiten.
- Er is twijfel of ze geresocialiseerd kan worden in een kudde vanwege de vermeende voorgeschiedenis van agressie (onder circusomstandigheden) richting soortgenoten en gezien het gedrag dat ze vertoonde tijdens het onderzoek t.g.v. veranderingen in haar omgeving. Vanwege die twijfel heeft het Ministerie van Economische Zaken Informatie gevraagd aan The Elephant Sanctuary Tennessee over het opvangen van dieren, zoals Buba. The Elephant Sanctuary Tennessee geeft aan dat, ofschoon er een lange tijd overheen kan gaan, ook solitaire olifanten met probleemgedrag nog dusdanig geresocialiseerd kunnen worden dat hun welzijn er in belangrijke mate op vooruit kan gaan.

Datum
28 november 2016

5. Risico's

Door het onrustige gedrag dat Buba vertoonde tijdens het onderzoek en haar mogelijke geschiedenis van agressie jegens soortgenoten binnen de twee voorgaande circussen, lijkt het een aannemelijk risico om Buba te laten resocialiseren in een geschikte opvang. Om die reden is The Elephant Sanctuary Tennessee gevraagd wat hun ervaringen zijn met olifanten met een vergelijkbare achtergrond en mogelijke getraumatiseerde/temperamentvolle olifanten. Kernvraag was daarbij of een dier als Buba mogelijkwerijs gesocialiseerd kan worden in een daarvoor geschikte opvanglocatie en wat daarvoor nodig is. The Elephant Sanctuary Tennessee heeft ruime ervaring met het opvangen van (oude) circusolifanten en hun ervaringen zijn een waardevolle aanvulling in dit onderzoek. Ze geven, in het kort, aan dat het bij dit soort olifanten lange tijd kan duren (soms jaren) dat ze met soortgenoten kunnen samenleven, maar dat dit niet onmogelijk is. Belangrijk hierin is goed te kijken naar het gedrag van de olifant en alles te doen in een tempo dat bij haar past. Kortom, niet van de ene op de andere dag in een kudde plaatsen. Volgens ons als deskundige dierenartsen is het in zo'n situatie mogelijk dat dieren elkaar ernstig verwonden of zelf vermoorden. De brief en de reactie op de brief van The Elephant Sanctuary Tennessee zijn toegevoegd als bijlagen 7 en 8. Daarbij komt dat de relatie met haar hoofdverzorger, de heer [REDACTED], volgens ons dermate sterk is dat wij van mening zijn dat hij, bij een eventuele overplaatsing van Buba, tijdelijk mee zou moeten gaan naar de betreffende opvanglocatie om de overgang geleidelijk te maken en Buba te laten wennen aan de nieuwe situatie. Het is de vraag of dit praktisch mogelijk is, omdat [REDACTED] Freiwald ook zijn eigen bezigheden heeft inclusief zijn circusonderneming.

6. Advies

Alles omvattend adviseer ik u het volgende:
Kijkend naar de conclusies kan gesteld worden dat de voeding, verzorging, huisvesting, bewegingsvrijheid en veterinaire zorg op een aantal punten voldoende is, maar ook verbeterd kan worden. Punten die hierin verbeterd kunnen worden zijn, de afname van het aantal transportbewegingen waarbij Buba geketend in de trailer staat, huisvesting met soortgenoten en permanente veterinaire zorg. Daarnaast speelt veiligheid voor zowel Buba als bewoners/verkeer een rol als Buba gaat wandelen in de openbare ruimte. Er zijn, in deze situatie, geen garanties te geven op het borgen van de veiligheid van beiden.

Gezien de goede fysieke conditie van Buba en de op het oog goede mentale conditie van Buba, is Buba een olifant die verplaatst kan worden naar een geschikte opvanglocatie binnen of buiten Europa.

De specifieke opvanglocatie zal onderzocht moeten worden om te zien wat deze locatie aan opvang kan bieden om te zien of de genoemde punten die verbeterd kunnen worden t.o.v. huisvesting in de huidige situatie hier verbeterd kunnen worden.

Ook de opvanglocatie zal Buba moeten beoordelen om aan te geven of ze haar goed op kunnen vangen.

Datum
28 november 2016

Voorwaarde voor een geschikte opvang is dat de huisvesting en verzorging van Buba minimaal op het niveau is van de huisvesting en verzorging in het circus, zo niet beter (zie verbeterpunten). Een factor die daarin ook mee moet wegen is dat in de opvanglocatie de voorwaarden geschapen kunnen worden om de resocialisatie van Buba te realiseren. Het samenleven met soortgenoten zou voor Buba een vooruitgang betekenen ten opzichte van haar situatie in het circus.

Als er een geschikte opvanglocatie is die Buba kan en wil opnemen adviseren wij de familie Frelwald te faciliteren/begeleiden bij het overplaatsen van Buba naar deze opvanglocatie en afspraken te maken over het resocialisatieproces van Buba bij deze opvanglocatie. Mocht er geen opvanglocatie beschikbaar zijn, dan adviseren wij om Buba bij het circus te laten tot ze overlijdt of tot er wel een geschikte opvanglocatie beschikbaar is. In het laatste geval is het gewenst voorwaarden te verbinden aan het verblijf bij het circus, onder meer voor het opstellen van een veiligheidsprotocol, een veterinair logboek en een medicatielijst.

Met vriendelijke groet,

Bijlagen:

1. Fotoblad onderzoek circusolifant Buba
2. Format deskundigenverklaring circusolifant Buba
3. Kopieën van het huidige protocol voor voeding, verzorging en huisvesting
4. Afschrift CITES document
5. Afschrift dierenpaspoort met chipnummer
6. Gegevens veterinaire specialisten en verklaringen
7. Brief aan Elephant Sanctuary Tennessee
8. Reactie Elephant Sanctuary Tennessee

Bijlage 1. Fotoblad onderzoek circusolifant Buba

Fig. 1. Voorlichting aan publiek, tweede en onderste foto van winterverblijf

Fig. 2. Voorlichting publiek via infopaneel

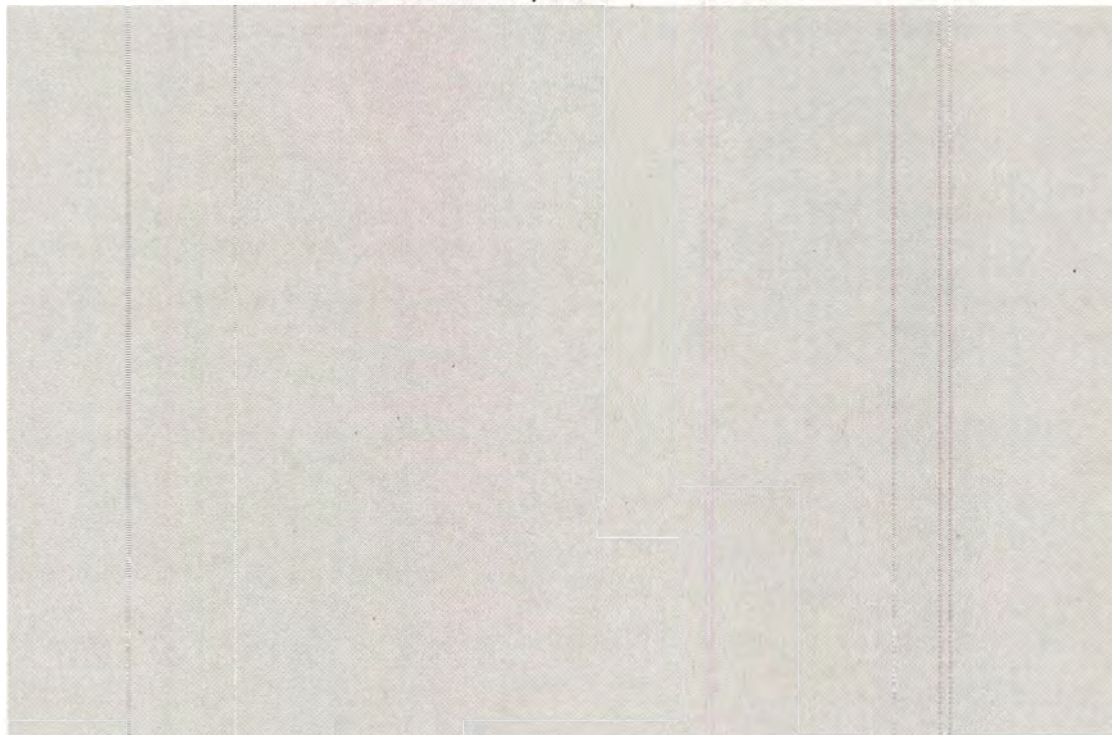

Fig. 3. Trailer voor vervoer en nachtverblijf (zij-ingang voor zebra's)

Fig. 6. Andere kant trailer met stancs voor zebra's

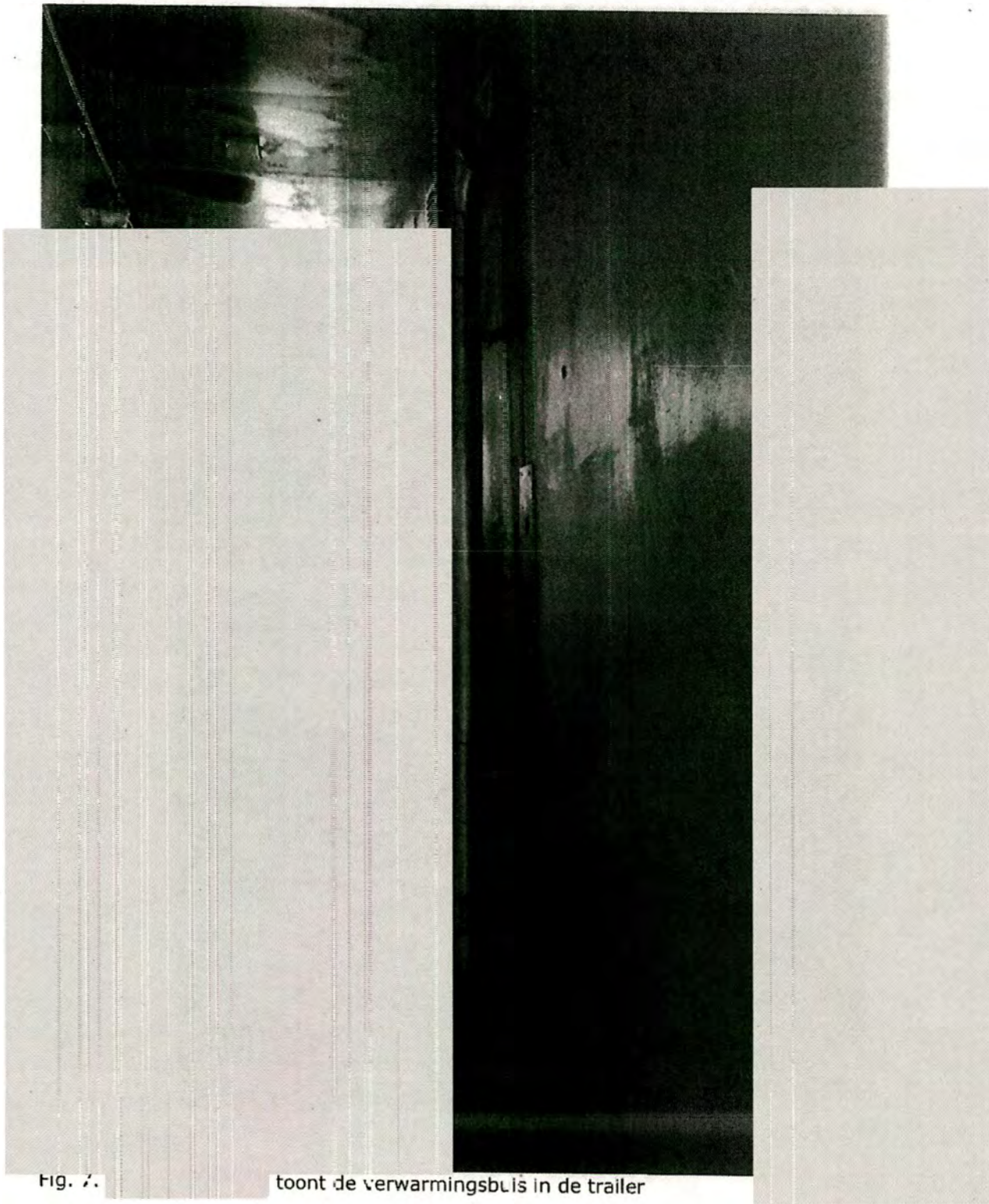

Fig. 7. toont de verwarmingsbuis in de trailer

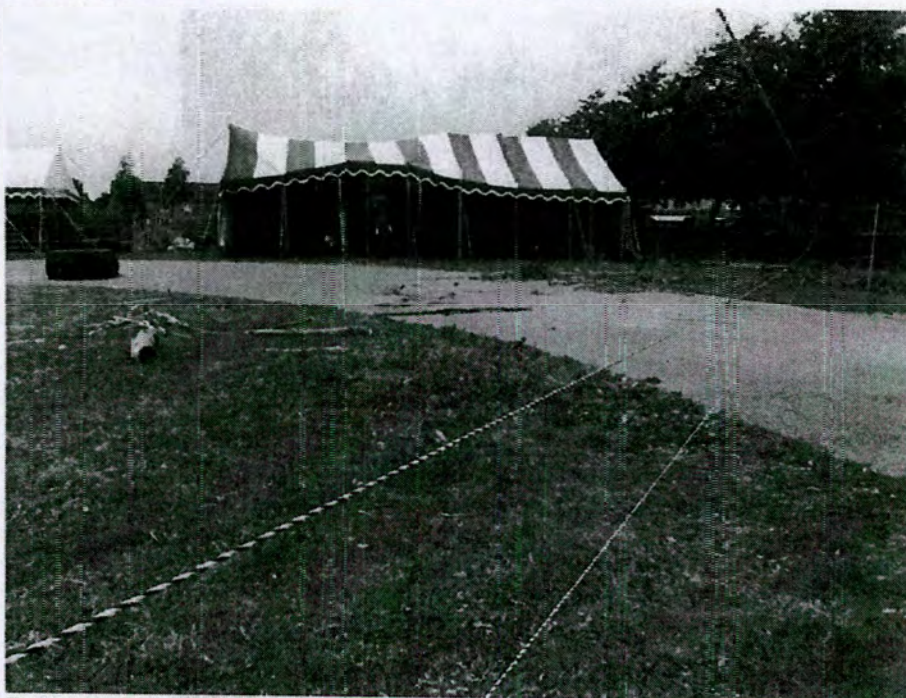

Fig.8. Paddock met tent en verrijking (browse en tractorband)

Fig. 9. Close-up verblijf met daarin Buba

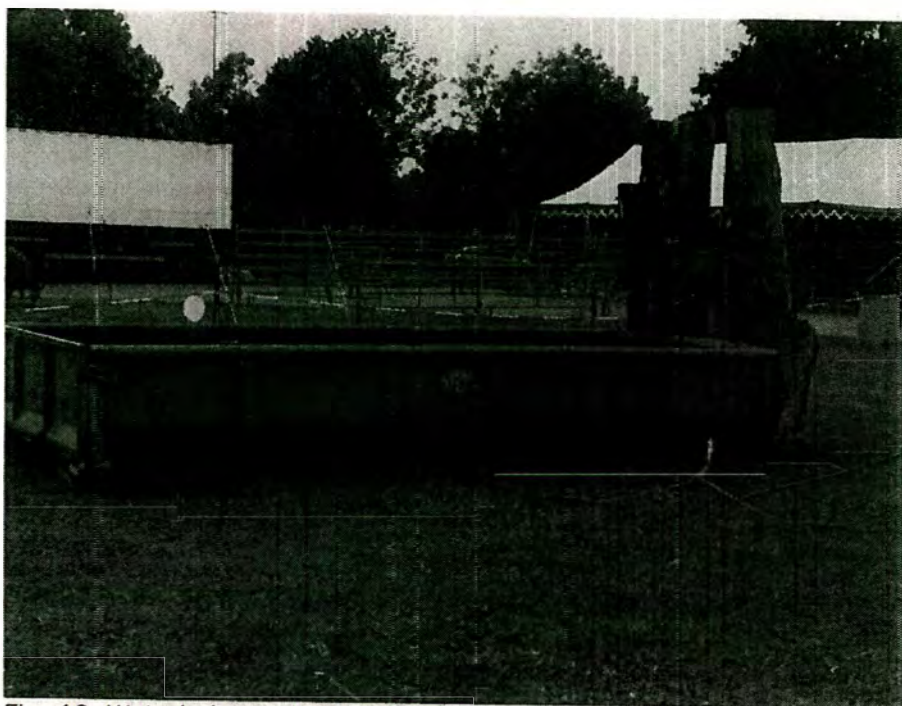

Fig. 10. Waterbak met boomstammen

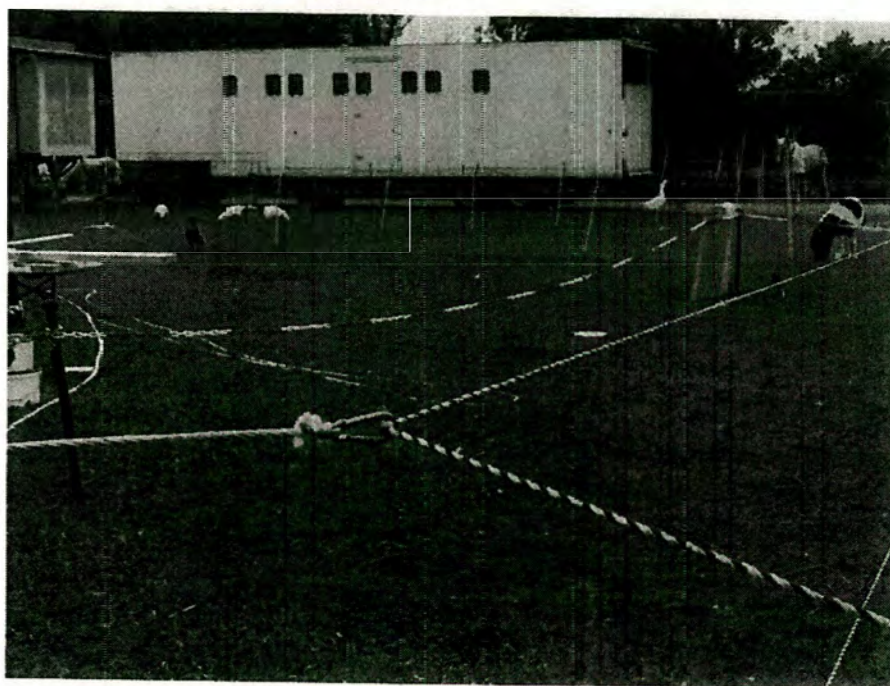

Fig. 11. Afzetting

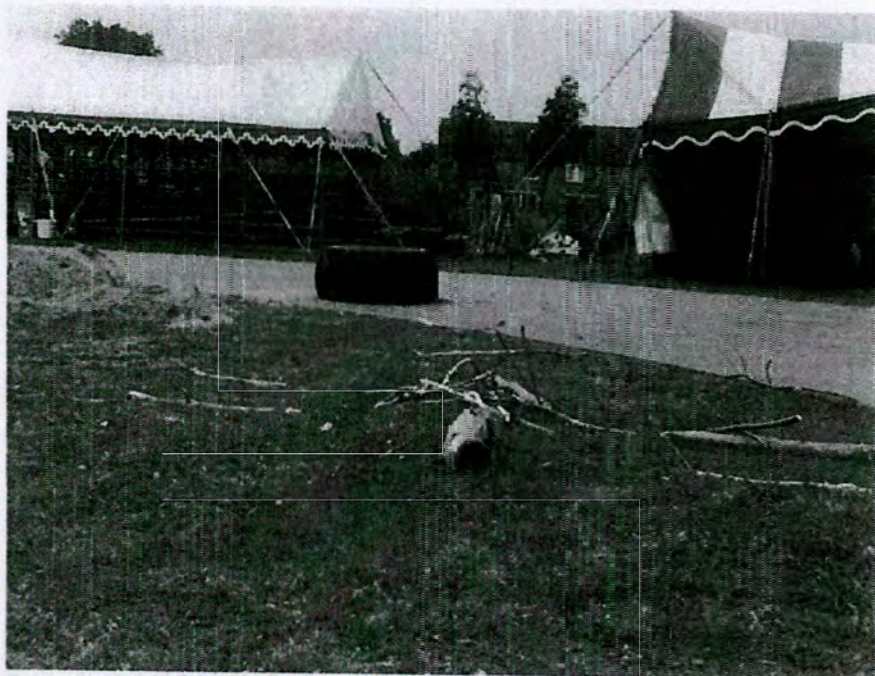

Fig. 12. Zand, tractorband en browse

Fig. 13. Буба in rust

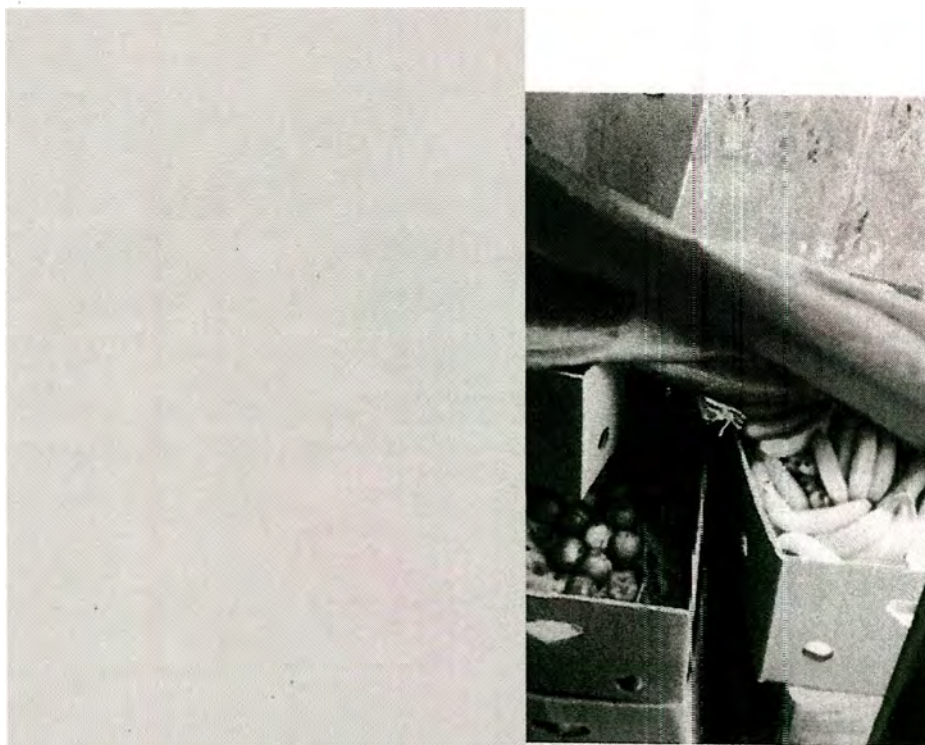

Fig. 14. voorraad fruit en groente

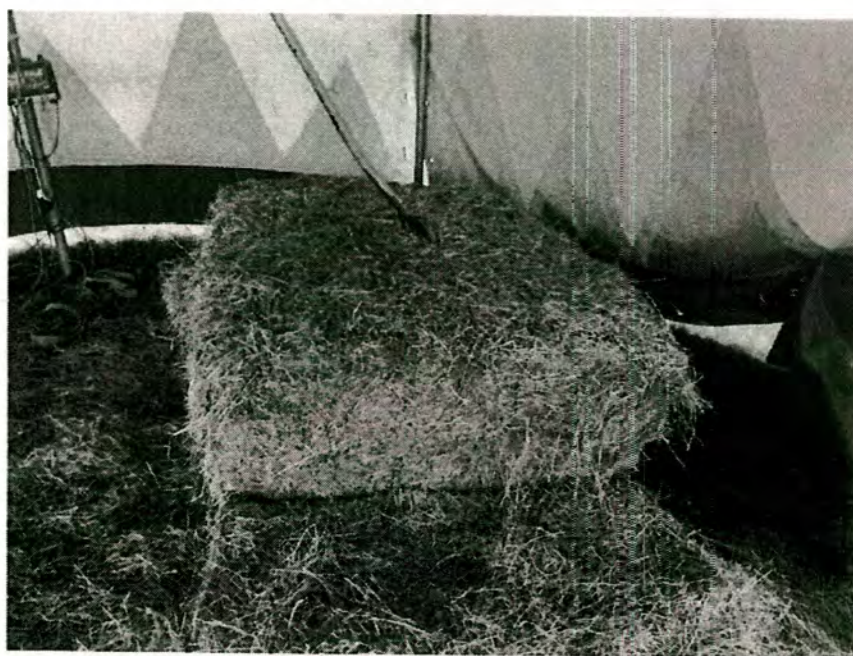

Fig. 15. Voorraad hooi

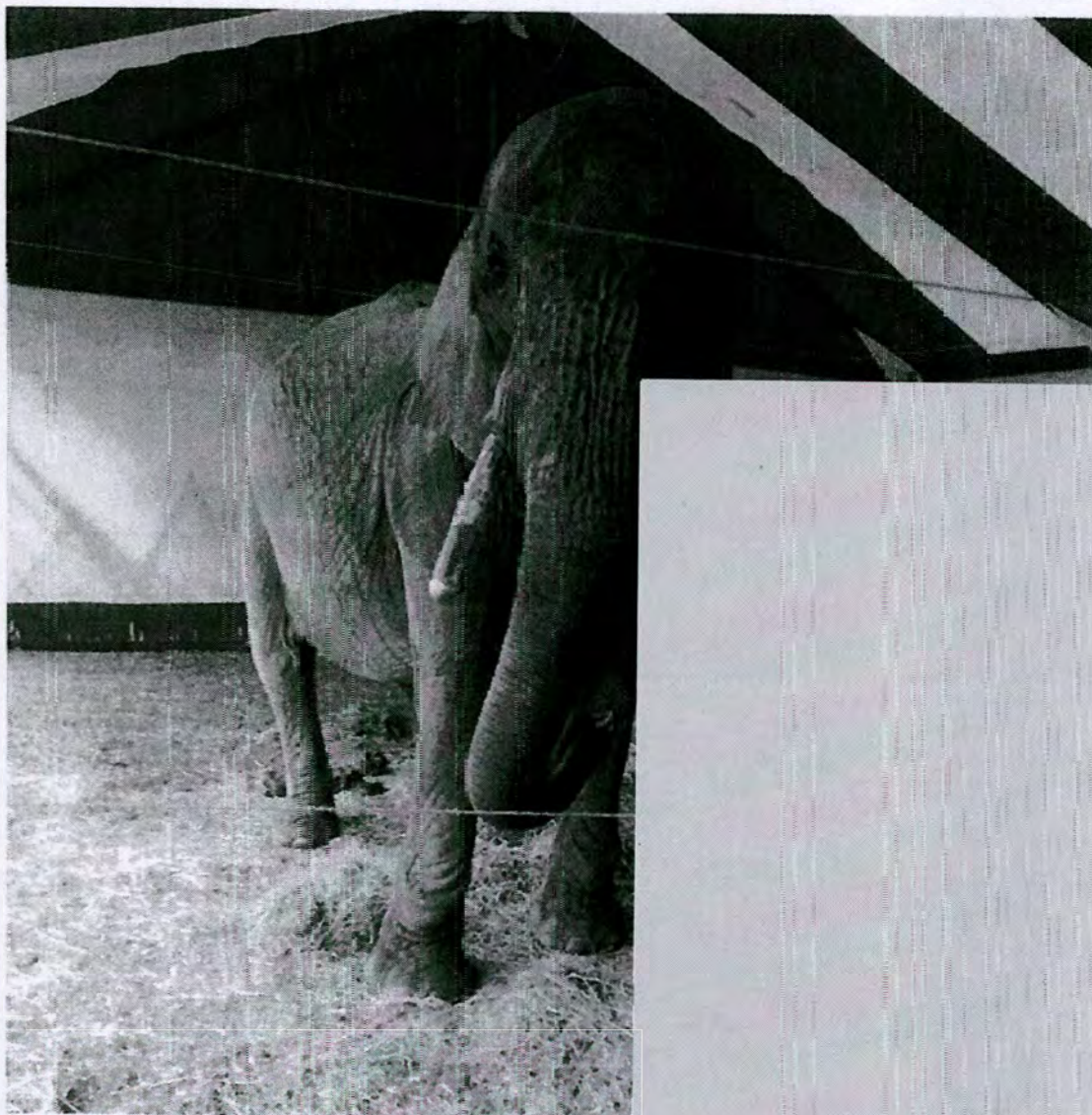

Fig. 16. Contact met eigenaar

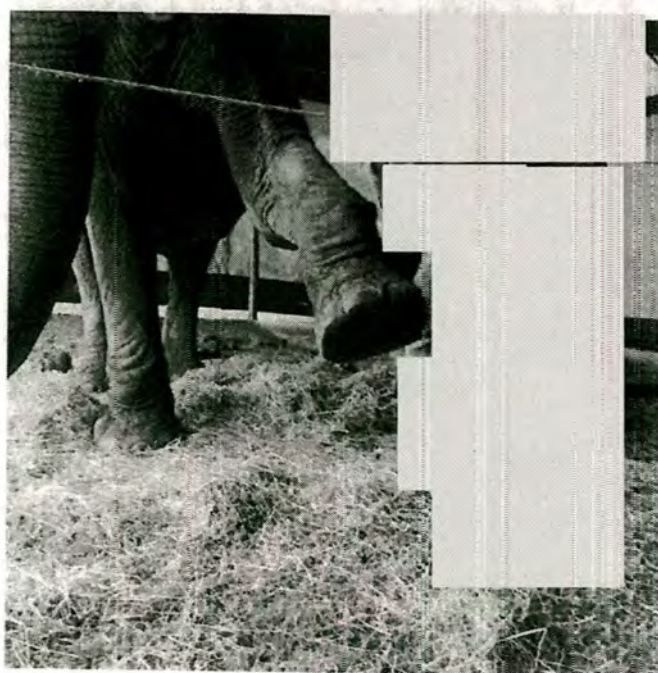
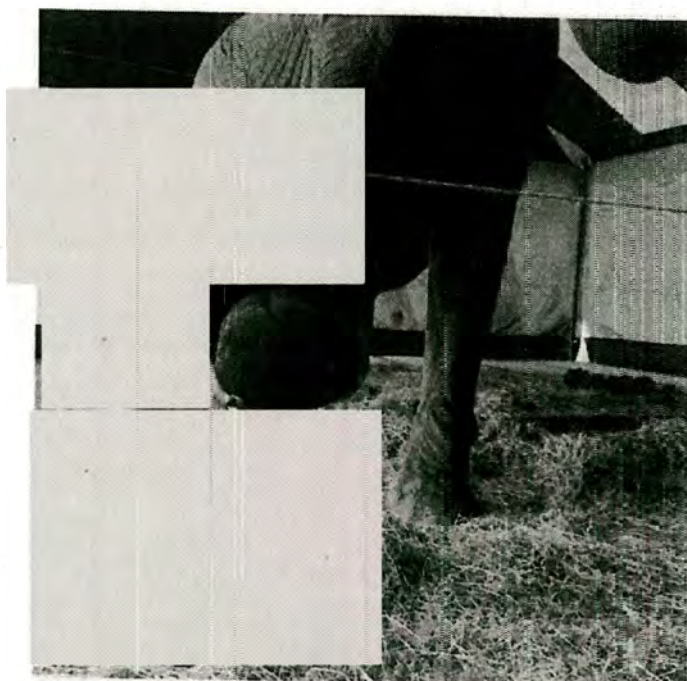

Fig. 17 en 18. Controle voeten

20-1-2017

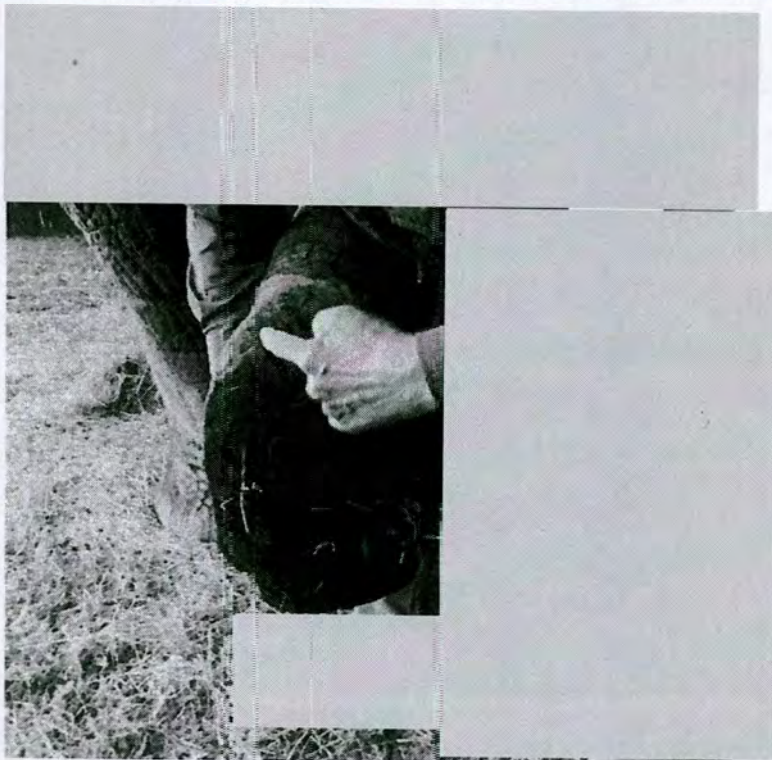

Fig. 19. Idem

Fig. 20. Appel voeren, vlonder ook zichtbaar, evenals stalen hulzen slagstanden

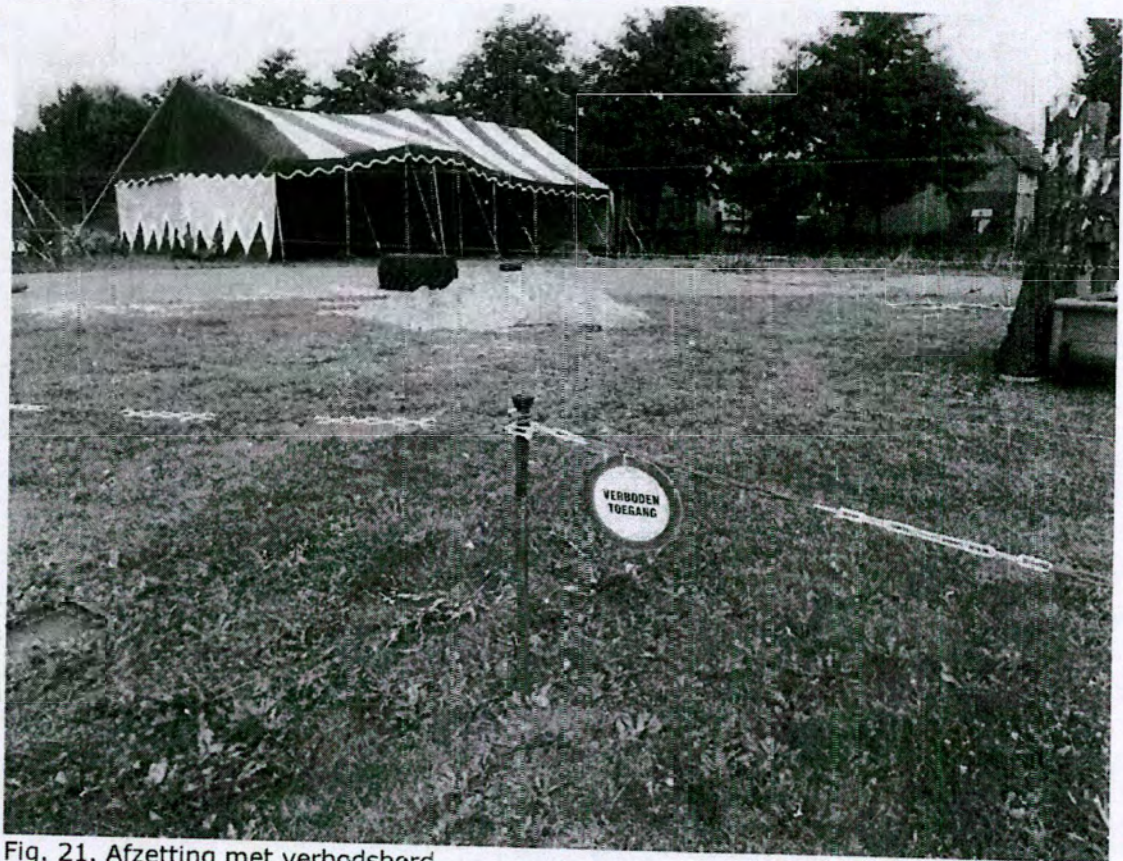

Fig. 21. Afzetting met verbodsbord

Bijlage 2. Deskundigenverklaring circusolifant Buba

Achtergrond

Het morele vertrekpunt voor onze omgang met dieren wordt gevormd door de erkenning van de intrinsieke waarde van het dier, zoals geformuleerd in artikel 1.3 van de Wet Dieren. Hieronder wordt verstaan de erkenning van de eigenwaarde van dieren, zijnde wezens met gevoel.

Met het begrip intrinsieke waarde wordt tot uitdrukking gebracht dat dieren, zijnde wezens met gevoel, een eigen zelfstandige waarde hebben los van de gebruikswaarde die de mens aan het dier toekent. Dieren dienen in staat te worden gesteld tot het kunnen uitoefenen van hun natuurlijk gedrag. Naast welzijn en gezondheid (zowel fysiek als mentaal) vormen onder andere ook de eigenheid en/of integriteit van het dier elementen die onder het begrip intrinsieke waarde kunnen worden geschaard.

Dit houdt in dat bij het handelen jegens dieren ten volle rekening wordt gehouden met deze intrinsieke waarde van het dier, onverminderd andere gerechtvaardigde belangen. Daarbij wordt er in elk geval in voorzien dat de inbreuk op de (fysieke en mentale) integriteit of het welzijn van dieren, verder dan redelijkerwijs noodzakelijk, wordt voorkomen en dat de zorg die de dieren redelijkerwijs behoeven is verzekerd.

De zorg die dieren redelijkerwijs behoeven wordt in elk geval gerekend dat dieren zijn gevrijwaard van:

- a. dorst, honger en onjuiste voeding;
 - b. fysiek en fysiologisch ongerief;
 - c. pijn, verwonding en ziektes;
 - d. angst en chronische stress;
 - e. beperking van hun natuurlijk gedrag;
- voor zover zulks redelijkerwijs kan worden verlangd."

Dieren hebben de behoefte om hun natuurlijk, intrinsiek gemotiveerde gedrag te kunnen vertonen. Naar gelang de diersoort hebben dieren in meer of mindere mate behoefte aan beweging, specifieke leefomgeving, periodes van activiteit, jagen en behoeften met betrekkingen tot schoonmaakgedrag, foerageren en eten,. Daarnaast hebben dieren ook sociale behoeften zoals interactie met andere dieren van dezelfde soort, behoefte aan prikkels en afleiding. Voortplanting en grootbrengen van jongen kunnen hier ook onder worden geschaard.

Het begrip integriteit verwijst naar heelheid en gaafheid van een dier zowel met betrekking tot fysieke maar ook tot mentale gaafheid. Stress, ongerief, angst, vreugde zijn emoties die elk dier als individu kan ondergaan. Deze fysieke en mentale gaafheid zijn gerelateerd aan het soortspecifiek en zelfstandig kunnen functioneren van het dier in overeenstemming met zijn eigen natuur in een omgeving die geschikt is voor het dier. Dit staat los van de vraag of er feitelijk sprake is van uitwendig waarneembare aantasting van het welzijn of de

gezondheid van het dier. Het gaat erom dat elk individueel dier een kwaliteit van leven heeft en een staat bereikt die het als positief ervaart.

Deze staat zal het dier alleen kunnen bereiken indien het volledig kan voldoen aan zijn mogelijkheden zijn natuurlijk gedrag te kunnen uitoefenen en te kunnen voorzien in zijn natuurlijke fysiologische en ethologische behoeften. Het dier dient gevrijwaard te worden van dorst, honger, onjuiste voeding, stress, pijn en verwondingen. De vraag is dus niet of het individuele dier voor de mens uitwendig zichtbare symptomen vertoont maar of het dier een kwaliteit van leven heeft die hij als positief ervaart.

Bovenstaand uitgangspunt is nader uitgewerkt in de artikelen 2.1 en 2.8 van de Wet dieren en middels het opnemen van algemene huisvestingseisen in paragraaf 2 van het Besluit houders van dieren.

Middels onderstaande vragen wordt inzicht gegeven in hoeverre voldaan wordt aan de geldende regelgeving als uitwerking van de 5 vrijheden van Brambell. Hierdoor kan een inschatting gemaakt worden van de mate van aantasting van de fysieke en mentale integriteit van het dier en in hoeverre deze aantasting kan worden verminderd middels overplaatsing in een geschikte opvangplaats.

Algemene gegevens onderzoek

Datum, tijd:

16 september 2016, 11.00-14.00 uur

Locatie:

Deelnemers

Deskundigen:

Secretaris:

Rijksdienst voor
Ondernemend Nederland, Handhaving
Dierenwelzijn

Vertegenwoordigers circus:

Behandelend dierenarts circus:

Algemene gegevens dier

Onderzoek aan olifant Buba van circus Freiwald.

Chipnummer: [REDACTED]

(noodzakelijk voor identificatie dier in relatie tot CITES-certificaat, moet afgelezen worden in bijzijn van of door de dierenarts)

Soort dier (wetenschappelijke naam): Loxodonta Africana

(Geschatte) leeftijd en geslacht: 40, vrouwelijk

(Geschat) gewicht: ca. 3600 kg

Grootte: 3 meter

Locatie van het onderzoek: in het buitenverblijf, zie schets in advies

Omstandigheden onderzoek: zie advies

Leefomstandigheden dier: zie advies

Algemeen onderzoek dier

(daar waar mogelijk foto's/video's bijvoegen, voorzien van bijschrift)

Algemene indruk dier (alertheid/voedingstoestand/atrofie/in het oog springende andere afwijkingen (gedrag en/of klinisch))	
Ademhaling	
Pols/hart	
Temperatuur	
Slijmvliezen	
Voedingstoestand/dehydratie (zie ook onder huid)	
Houding, gang, locomotie	Zwellingen, artrose, kreupel
spierconditie	spieratrofie
Oren, ogen, mond	Helderheid, staar, verwondingen, oogleden, (oude) ontstekingen zoals cornea beschadigingen
Huid	Verkleuringen, insnoeringen, verwondingen, bulten, (oude) abscessen, littekens, uitdroging
Gebit/slagtanden	Afwijkingen aan het gebit/slagtanden
Voeten, nagels	Infecties, ingescheurde nagels, geen uitgedroogde nagelriemen, voetverzorging. Dit in relatie tot het specifieke locomotiesysteem waarmee een olifant is uitgerust en dat alleen door voldoende beweging gezond gehouden kan worden.
TBC onderzoek	Als deze eerder uitgevoerd is, schriftelijke uitslag bijvoegen. Anders onderzoek nog uitvoeren.
Urine onderzoek	Kan iets zeggen over mogelijke nierafwijkingen, dehydratie, leverafwijkingen.
Bloedonderzoek	Algemeen bloedonderzoek laten uitvoeren
Extra opmerkingen	

Huisvesting dier

(daar waar mogelijk foto's/video's bijvoegen, voorzien van bijschrift)

Omstandigheden zomerverblijf. Hierbij ook expliciet ingaan op de omstandigheden waar een olifant zo gevoelig voor is: laag frequente geluiden en de belasting van een omgeving waar dit soort geluiden niet te vermijden is (verkeer, machines e.d.)	
Omstandigheden winterverblijf Hierbij ook expliciet ingaan op de omstandigheden waar een olifant zo gevoelig voor is: laag frequente geluiden en de belasting van een omgeving waar dit soort geluiden niet vermijden is (verkeer, machines e.d.)	
Aanwezige verrijksactiviteiten	
Hygiëneprotocol huisvesting	
Huisvesting tijdens transport	
Veiligheid mens: hoe wordt voorkomen dat dier kan ontsnappen en op welke wijze wordt dier afgeschermd van de mens	
Aanwezigheid trainingsmateriaal (haak, zweep)	
Mogelijkheden te kunnen voldoen aan zijn ethologische en fysiologische behoeften c.q. zijn er beperkingen waardoor het dier zijn natuurlijk gedrag niet kan tonen	Zo ja, welke (gebruik van kettingen, inperken bewegingsvrijheid gelet op zijn natuurlijke behoefte om meerdere uren per dag (>20) te kunnen bewegen, stofbaden, mogelijkheid zich te kunnen afzonderen, sociale contacten met soortgenoten, dag/nachtritme, mogelijkheid zich te kunnen baden/wassen, foerageren etc.
Extra opmerkingen	

Vragen over fysieke gezondheid van het dier

1. Heeft het dier gegeneraliseerde of lokale fysieke klachten c.q. afwijkingen, zo ja welke, m.n. zoönose zoals TBC, artritis van de gewrichten t.g.v. te weinig beweging?
2. Is nader medisch onderzoek noodzakelijk, incl. toelichting?
3. Indien een aandoening wordt geconstateerd: wat is de noodzakelijke behandeling voor de korte en langere termijn en is de houder redelijkerwijs in staat het dier de noodzakelijke behandeling te geven?
4. Wat is de ziektegeschiedenis van het dier (bijv. TBC)?
5. Heeft het dier de benodigde inentingen gehad? Zo ja, welke?
6. Is er een administratie bijgehouden van de medische onderzoeken?
7. Krijgt het dier voer en drinken van de juiste kwaliteit en in de juiste hoeveelheid afgestemd op grootte van het dier, heeft het dier 24/7 toegang tot water?

8. Indien bij het algemeen onderzoek afwijkingen worden gevonden: wat kan hiervan de oorzaak zijn en hadden deze klachten/afwijkingen van het dier door de houder voorkomen kunnen worden? En op welke wijze? (water, voeding, huisvesting, medische zorg)
9. Verslechtert de conditie/toestand van het dier zonder directe (medische) verzorging en/of aanpassingen leefomgeving?
10. Kunnen de klachten/afwijkingen verbeteren door herplaatsing, indien de leefomgeving beter aansluit bij de ethologische en fysiologische behoeften van het dier, incl. toelichting?

Vragen over mentale gezondheid van het dier

1. Maakt het dier een alerte indruk? Kan het dier vanuit zichzelf mentaal en fysiek actief bezig zijn met zijn omgeving, vertoont hij explorerend gedrag, reageert hij actief op nieuwe dingen die in zijn omgeving gebeuren, is hij in staat om het grootste gedeelte van de dag actief te bewegen, etc.
2. Hoe reageert het dier in de omgang met haar verzorgers?
3. Wordt het dier beperkt in zijn natuurlijk gedrag, oftewel kan het dier voldoen aan zijn ethologische en fysiologische behoeften? Is er bijvoorbeeld voldoende afleiding om verveling tegen te gaan, kan het dier exploreren, is er voldoende (>20 uur) beweging, contact met soortgenoten (kuddedier) etc. Zo nee: waarom niet, zo ja op grond waarvan wordt dit geconcludeerd en in welke mate wordt het dier beperkt, incl. toelichting?
4. Is een op olifanten gespecialiseerde opvang in staat te voldoen aan de ethologische en fysiologische behoeften van het dier? Zo nee, waarom niet, zo ja waar moet deze opvang minimaal aan voldoen?
5. Toont het dier vormen van niet natuurlijk gedrag, angst, stress, ongeïnteresseerdheid? (ook het juist niet vertonen van verwacht gedrag is een vorm van niet natuurlijk gedrag)
6. Kan, indien de opvang voldoet en het dier op de juiste wijze de nieuwe leefomgeving eigen gemaakt kan worden, de mentale gezondheid van het dier verbeteren, incl. toelichting?

Conclusies/aanbevelingen

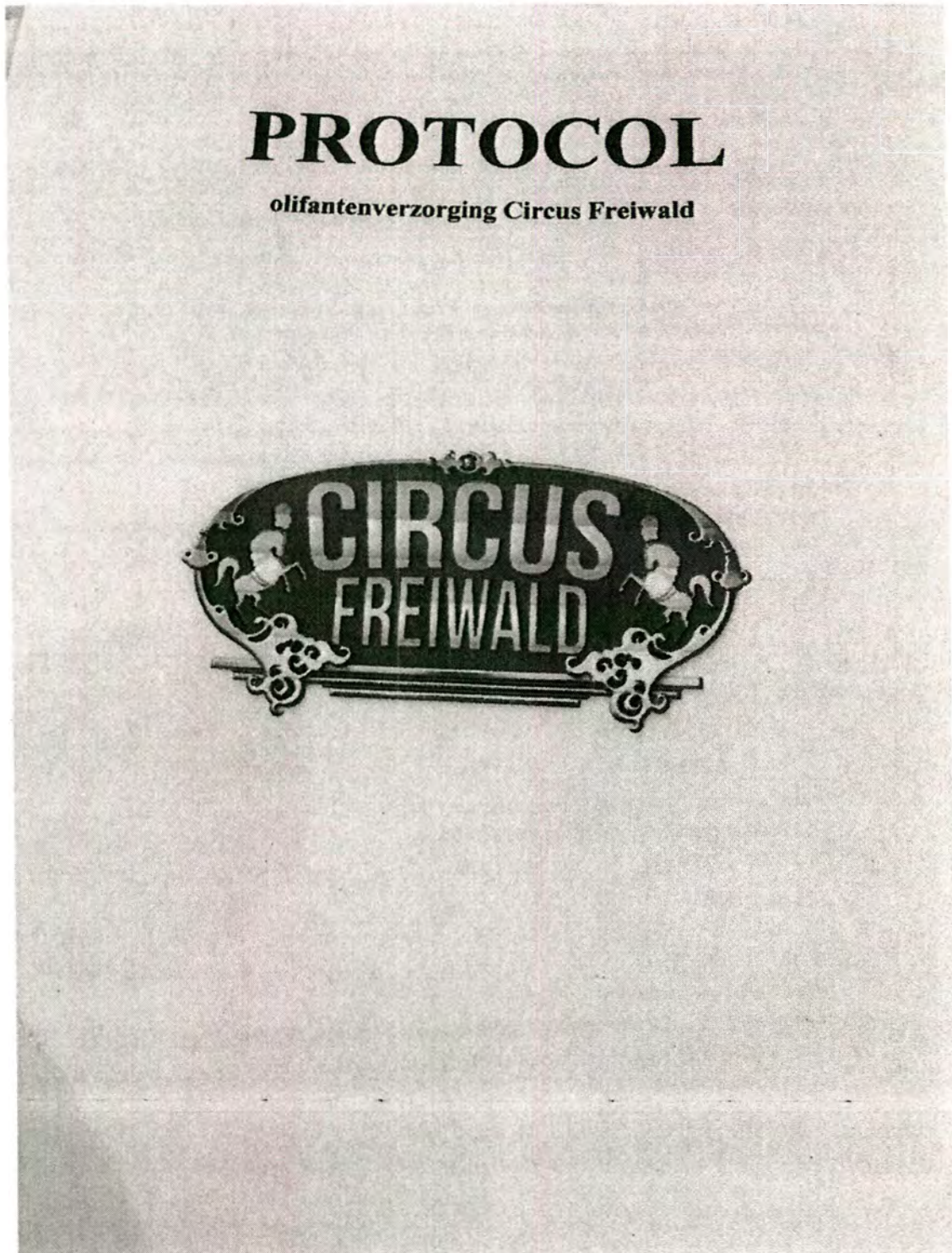
1. Is het dier fysiek in staat onder de juiste omstandigheden getransporteerd te worden naar een geschikte opvangmogelijkheid binnen Europa, incl. toelichting?
2. Is het dier fysiek in staat onder de juiste omstandigheden getransporteerd te worden naar een geschikte opvangmogelijkheid buiten Europa (Zuid-Afrika, VS), incl. toelichting?
3. Indien het dier fysiek niet in staat zou zijn om getransporteerd te worden, zijn er andere mogelijkheden waarop het dier wel te transporteren is (narcose, speciale containers)?
4. Is het dier mentaal in staat overgeplaatst te worden naar een geschikte opvangmogelijkheid binnen Europa mits het dier op de juiste wijze geïntroduceerd wordt in zijn nieuwe leefomgeving, incl. toelichting?
5. Is het dier mentaal in staat overgeplaatst te worden naar een geschikte opvangmogelijkheid buiten Europa (Zuid-Afrika, VS) mits het dier op de juiste wijze geïntroduceerd wordt in zijn nieuwe leefomgeving, incl. toelichting?
6. Kan ingeschat worden of de fysieke en/of mentale gezondheid van het dier in de juiste opvang en de juiste wijze van introduceren in de nieuwe leefomgeving, verbeterd, hetzelfde blijft of verminderd? Op grond waarvan wordt dit ingeschat? Hierbij dient specifiek ingegaan te worden op verbetering

gedrag, behoefte aan fysieke en mentale activiteit en de wijze waarop hier invulling aan kan worden gegeven.

7. Aanvullende opmerkingen:

24-4-2017
7-7-2017

**Bijlage 3. Kopieën van het huidige protocol voor voeding,
verzorging en huisvesting**

Voorwoord

Dit protocol vormt de leidraad bij de verzorging van mijn Afrikaanse olifant Buba. Door de sterke sociale en fysieke band tussen mij, mijn familie en Buba behoren veel zaken tot de dagelijkse routine die gebaseerd is op 25 jaar wederzijds vertrouwen en meer dan 40 jaar ervaring in omgang met exotische dieren waaronder ook olifanten.

Het opstellen van dit protocol bestond uit het bundelen van eigen documentatie en ook ervaringen van deskundigen en personen die Buba in het verleden, al dan niet nu, van dichtbij hebben meegemaakt. Een woord van dank aan hen, die mij in eerlijke en deskundige commentaren, hebben voorzien.

Indien nog niet bij u bekend, is Buba een olifant met bijzonder verleden. Zij is sinds de komst bij de Familie Freiwald veranderd van een olifant met destructief gedrag naar een sociaal dier dat perfect is geïntegreerd in haar vertrouwde omgeving met mensen en dieren. Deze omslag heeft jaren geduurd en uiteindelijk niet alleen een bijzondere vertrouwensband, maar zeker ook een schat aan ervaringen opgeleverd.

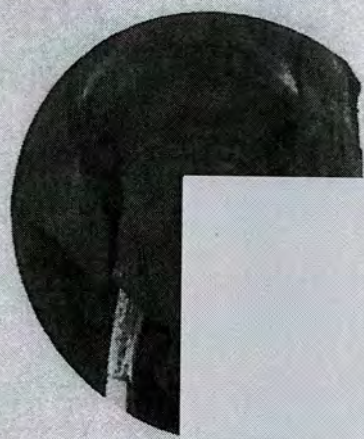
Vanaf begin af aan zijn alle leden van de Familie Freiwald hier nauw bij betrokken geweest, zodat het wederzijdse respect ook bestaat tussen de olifant en mijn vrouw, kinderen en zelfs kleinkinderen.

Hier ben ik trots op, samen zijn met Buba maakt mij gelukkig.
Dit protocol zie ik voor mijzelf als bevestiging, voor mijn familie als extra handvat en voor geïnteresseerden als bewijs van verantwoordelijke en deskundige verzorging.

Meerdere generaties aan ervaring in diervoorzorging:
40 jaar omgang met exotische dieren en olifanten;
25 jaar samen met Buba

Lid van

- Berufsverband der Tierlehrer
- Werkgroep Dieren in de 'Vereniging van Nederlandse Circusondernemingen' (VNCO)
- Voormalig lid van EEKMA (European Elephant Keeper and Manager Association) tot 2001

7-7-2017

1. Inleiding

Dit protocol is te beschouwen als handvat bij de specifieke verzorging van Buba, waarin zowel grote en kleine activiteiten beschreven worden als ook de gehele (historische) documentatie gebundeld is.

Hierbij valt te denken aan het Europese dierenpaspoort, internationale transportdocumenten, eventuele beoordelingen van dierenartsen bij controles en medische noodzaak en CITES documenten.

Om goed beeld te krijgen van de band tussen Buba en haar Familie Freiwald is een historisch inzicht noodzakelijk. De weesolifant is Buba in de jaren '70 naar Europa gekomen, vervolgens via enkele circussen bij Familie Freiwald in goede handen gekomen. Ervaringen van mensen die dit proces van dichtbij hebben meegemaakt zijn bijgevoegd.

Vervolgens zijn alle onderdelen van de olifantenverzorging die een goed welzijn garanderen, globaal weergegeven in een overzichtelijke dagplanning. Deze wordt iedere dag strikt nageleefd, met uitzondering van wisseldagen waarbij het circus reist naar de volgende speelplaats.

De voornaamste onderdelen worden vervolgens puntsgewijs uitgewerkt en toegelicht in het hoofdstuk 'Activiteitenbeschrijving'. Hierbij zijn veiligheid- en dierenwelzijnsaspecten als ook omgevingsfactoren, hygiëne en overige (externe) invloeden meegenomen.

2. Historie

Buba is geboren in 1975 in Zimbabwe, en als vluchteling (weesolifantje) samen met veel andere jonge olifanten naar Europa gekomen. Haar ouders zijn slachtoffer geworden van stropers, zoals nu in Afrika helaas nog steeds gebeurt. Jaarlijks worden ruim 20.000 olifanten gedood voor de illegale handel in ivoor.

Door deze traumatische ervaring heeft Buba zware jeugdijaren gekend. Zij maakte deel van uit een grote olifantengroep van (Circus Williams-Althoff) Duitsland) en Herman Renz (Nederland). Ze kon door haar karakter niet goed opschieten met andere olifanten en is daarom bij de Familie Freiwald terecht gekomen.

Dankzij liefdevolle verzorging en wederzijds respect hebben Buba en de Freiwalds een bijzondere band opgebouwd. Zij vormt sindsdien met haar verzorgers en de andere circusdieren, één grote familie.

Freiwald stamt uit een grote circusfamilie en heeft reeds 40 jaar ervaring in de omgang met (exotische) dieren en ook andere olifanten. Hij heeft jarenlang gewerkt in een eigen dierenschool en organiseerde hierbij educatieve projecten rondom de unieke band tussen mens en dier. Zijn liefde voor dieren en het deelnemen aan diverse internationale bijeenkomsten van olifantendeskundigen, hebben ervoor gezorgd dat hij met Buba een bijzondere band heeft op kunnen bouwen, uniek in Europa! Freiwald maakt deel uit van het Duitse 'Beroepsverband van dierentrainers', VCDU (Verein Deutsche Circus Unternehmen) en is lid van de VNCO (Vereniging van Nederlandse Circus ondernemingen).

3. Planning

Dagplanning voor Buba, de Afrikaanse olifant (<i>Loxodonta africana</i>)	
De genoemde tijden zijn richtlijnen en kunnen af en toe afwijken	
Controle nachtverblijf en hooi geven HANDELING 1	Controle op bijzonderheden bij olifant en/of verblijf na de nacht
Van nachtverblijf naar buitenstal brengen, nachtverblijf schoonmaken HANDELING 2	Buitenverblijf is vooraf gecontroleerd, voorzien van speelmateriaal zoals boomstammen, rubberbanden, ballen en indien harde ondergrond ook zand.
Olifant wassen HANDELING 3	Bij te koude temperaturen enkel benen, voetzolen en ogen reinigen
Oefeningen	Beweging is belangrijk voor de conditie van het dier, het sociale contact met mensen en het behouden van de vertrouwensband
Zelfstandig	Onder toezicht kan de olifant zich zelf bezig houden met b.v. verstopt voedsel, takken en spelen met ballen.
Buitenverblijf schoonmaken, nieuw hooi, water en takken brengen HANDELING 4	
Normaliter de voorbereidingen voor de show HANDELING 4	Deze voorbereidingen blijven we aanhouden, vanwege de simpele reden dat de olifant niet begrijpt dat haar 25 jaar lange ritme verstoord is
Begin van de show	Bij onrustig gedrag, starten met commandotraining. Indien olifant in depressieve fase verkeerd, weg van circusterrein en wandelen. Moelijke situatie voor mij als olifantentrainer en vertrouwenspersoon van de olifant, om het dier door deze omstandigheden emotioneel gespannen te zien zijn.
Spel tussen olifant en kleindochter	Als vervanging van de overige repetities
Normaliter voorbereiding voor de 2 ^e show HANDELING 4	Deze voorbereidingen blijven we aanhouden, vanwege de simpele reden dat de olifant niet begrijpt dat haar 25 jaar lange ritme verstoord is
Einde van de wandeling, exacte duur wisselt n.a.v. behoefte van het dier	Olifant gaat terug in buitenverblijf. Indien nodig, aanvullende afleiding door commandotraining.
Buitenverblijf schoonmaken, vers voedsel en water brengen HANDELING 4	
Naar, voor buitenstaanders niet toegankelijke, nachtverblijf brengen HANDELING 5	Ook in de nacht: NIET AAN DE KETTING !

**Dagplanning voor Buba, de Afrikaanse olifant (*Loxodonta africana*)
en andere dieren op wisseldagen (transport naar volgende speelplaats)**

De genoemde tijden zijn richtlijnen en kunnen af en toe afwijken

Controle nachtverblijf, dieren water geven en klaar maken voor vertrek HANDELING 6	Controle op bijzonderheden bij olifant en/of verblijf na de nacht, controleren of transportwagens gereed zijn (schoon, hooi, veilig)
c.a. één tot twee uur transport, afhankelijk van reisafstand.	Buitenverblijf is vooraf gecontroleerd, voorzien van speelmateriaal zoals boomstammen, rubberbanden, ballen en indien harde ondergrond ook zand.
Dieren worden uitgeladen HANDELING 2	Bij te koude temperaturen enkel benen, voetzolen en ogen reinigen
Buitenverblijf schoonmaken, nieuw hooi, water en takken brengen HANDELING 4	
Olifant wassen HANDELING 3	Bij te koude temperaturen enkel benen, voetzolen en ogen reinigen
Buitenverblijf schoonmaken, nieuw hooi, water en takken brengen HANDELING 4	
Sociaal contact	Contact tussen olifant en leden van de Familie Freiwald als ook eerste kennismaking met vreemde mensen. Samen met kleindochter voeding van 25 kilo fruit en groenten
Wandeling	Voor dat eerste wandeling in nieuwe omgeving plaats vindt, eerst controle op veiligheidsaspecten, soort vegetatie en beschikbare ruimte.
Buitenverblijf schoonmaken, vers voedsel en water brengen HANDELING 4	
Naar, voor buitenstaanders niet toegankelijke, nachtverblijf brengen HANDELING 5	Ook in de nacht: NIET AAN DE KETTING !

7-7-2017

4. Activiteitenbeschrijving

Algemeen

Veiligheid

- Olifantenverblijf is niet toegankelijk voor buitenstaanders, afgeschermd door middel van rood-witte kettingen en voorzien van educatieve informatieborden;
- Wanneer de olifant zich in het buitenverblijf bevindt, is er constant toezicht door circuspersoneel;
- Het buitenverblijf wordt gevormd door stroomdraden op verschillende hoogten, en kan hierdoor verschillende afmetingen en vormen aannemen afhankelijk van de terreinomstandigheden.

Afmetingen

- Afmeting olifantenverblijf is, inclusief binnenruimte, in ieder geval 250 m². In de meeste gevallen wordt deze norm in positieve zin ruimschoots overschreven;
- De staltent is voorzien van plankier waardoor een veilige en diervriendelijke ondergrond gewaarborgd is, en heeft een oppervlakte van ten minste 100m²;
- Door dat het binnen- en buitenverblijf verbonden zijn, kan de olifant zelf kiezen waar zij zich bevindt.

Variabele omstandigheden

- Bij temperaturen onder de 15 graden wordt de toegang tot het buitenverblijf beperkt en heeft de olifant toegang tot de staltent die d.m.v. thermoheating wordt verwarmd tot een temperatuur van ten minste 15 graden;
- Op locaties met verharde ondergronden worden meerdere kubieke meters schoon, wit zand aangeleverd waardoor een aanzienlijk deel van het verblijf met zand bedekt is.
- Niet alleen de binnenstal maar ook het nachtverblijf wordt bij koude temperaturen altijd verwarmd op minimaal 15 graden.

Voedsel

- Het voedselaanbod bestaat in ieder geval uit hooi (van het vorige jaar), brood, fruit, groenten en krachtvoer in beperkte mate.
- Aangevuld met takken en twijgen als bezigheidsvoedsel in het buitenverblijf en eventueel later in het seizoen vers gras van de tweede snede.

Verrijkingsmogelijkheden

- Iedere week verse takken en twijgen in het buitenverblijf
- Dagelijks worden groenten en fruit in verblijf en speelbanden verstoep
- Het waterbassin behoort tot de vaste inventaris en dient voor verkoeling, spelen en wassen.

HANDELING 1: Controle nachtverblijf en hooi geven

1. Zijdeur nachtverblijf openen;
2. Controleren op bijzonderheden na de nacht, d.w.z. structuur van de mest, toestand van de wagen en check up van de olifant;
3. Achterdeuren openen en overtollige mest met schop in kruiwagen deponeren, kruiwagen naast de oplegger plaatsen;
4. Via zijdeur hooi in nachtverblijf brengen, indien buitentemperatuur hoger dan 15 graden, deur open laten staan. Veiligheidsstang bij zowel zij- en achterdeur voorkomt dat de olifant uit de wagen stapt.
5. Kruiwagen legen bij mestcontainer (let op: aparte kruiwagen voor voedsel en mest)

HANDELING 2: Van nachtverblijf naar buitenstal brengen, nachtverblijf schoonmaken

1. Buitenverblijf en binnenstal controleren op obstakels, omheining checken, afhankelijk van weersomstandigheden hooi binnen of buiten neerleggen;
2. Postament als afstap voor olifant waterpas voor de achterdeuren plaatsen, indien zachte ondergrond met houten blokken versterken;
3. Controleren of de weg van nachtverblijf naar stal vrij is van obstakels en eventuele aanwezigen verzoeken kort van terrein te gaan;
4. Beveiligingsstang weghalen, onder de wagen schuiven;
5. Olifant krijgt door middel van stemcommando verzoek om uit de wagen te stappen;
6. Met begeleiding wordt de olifant naar buitenverblijf gebracht;
7. Stroomdraad buitenverblijf wordt met voet omlaag gehouden, olifant stapt hier op commando overheen;
8. Draden terug omhoog;
9. Controle bij olifant (ogen schoon, mond open, voetzolen controleren op eventuele drukpunten);
10. Water geven door middel van waterslang in grijze emmer (dagelijks desinfecteren met milieuvriendelijk reinigingsmiddel) aan de rand van het verblijf, olifant drinkt zelfstandig;
11. Na drinken emmer en slang verwijderen, slang oprollen naast verblijf en emmer schoonmaken.
12. Emmer voor drinkwater blijft apart en wordt uitsluitend als drinkvoorziening gebruikt.
13. Mest, houtvezel en hooiresten verwijderen, wagen uitvegen.
14. Wanden en bodem met hogedrukreiniger uitspuiten.

HANDELING 3: Olifant wassen

1. Bepaal of olifant binnen of buiten gewassen wordt, bij temperaturen hoger dan 20 graden buiten, bij temperaturen lager binnen. Indien te koud en niet noodzakelijk, uitsluitend de ogen, benen en voetzolen wassen.
2. Olifant wordt gewassen met verwarmd water, vuile plekken rondom ogen en benen worden met handborstel zuiver gemaakt. Hierbij worden meteen de slagstanden schoon gemaakt.
3. Nagels en voetzolen worden met harde straal gereinigd en daarmee ontdaan van mestresten, vuil en eventuele harde voorwerpen die in de zool zijn gedrukt. Op stemcommando tilt olifant voet op.
4. Nadat de olifant geheel gewassen is, volgt spelen met water bij warme temperaturen.
5. Bij afronding wassen en/of spelen wordt de slang weer opgerold naast het verblijf gelegd.

Opmerking: Bij hoge temperaturen en indien in de omgeving aanwezig, wordt een wandeling gecombineerd met baden in lokale waterpartij, meer of rivier. Hiervoor wordt altijd eerst het waterschap geraadpleegd voor goedkeuring van de waterkwaliteit en veiligheid.

HANDELING 4: Buitenverblijf schoonmaken, nieuw hooi, water en takken brengen

1. Neem de kruiwagen die gebruikt wordt voor mestafvoer (vanaf binnenverblijf) samen met een hark en riek.
2. Olifant via stemcommando op plek laten staan, stroom van buitenverblijf afzetten. Kruiwagen naar binnen rijden en stroom inschakelen.
3. Controleer zowel binnen- als buitenverblijf op obstakels, heeft de olifant kuilen gegraven met daarin bijzondere voorwerpen, voldoet de ondergrond en is de omheining intact.
4. Alle mest met de riek uitscheppen, met hark kleine resten verwijderen en via kruiwagen deponeren in mestcontainer.
5. Wanneer hooi wordt gegeven op harde ondergrond of plankier, deze vooraf eerst met water reinigen om te voorkomen dat mest- of urineresten zich met het voedsel mengen.
6. Verse takken met loof in buitenverblijf verdelen zodat deze naast voedselverrijking, ook afleiding bieden.
7. Water geven via hierboven beschreven procedure (zie handeling 2, stap 10 t/m 12)
8. Olifant blijft wederom staan op stemcommando of is aan eten, drinken. Hierna kan de stroom weer worden uitgeschakeld, kruiwagen uit het verblijf en de stroom weer inschakelen.

7-7-2017

12.11.2017

HANDELING 5: Naar, voor buitenstaanders niet toegankelijke, nachtverblijf brengen

1. Controle of nachtverblijf nog steeds zuiver is, voorzien van schoon houtvezel en hooi
2. Controleer of postament voor instappen op de juiste positie voor de achterdeur staat
3. Beveiligingsstang in zijdeur aanbrengen
4. Beveiligingsstang van achterdeuren, indien teruggeplaatst, uitnemen en onder wagen schuiven
5. Controleren of weg tussen buitenstal en nachtverblijf vrij is van obstakels en eventueel aanwezigen verzoeken kort het circusterrein te verlaten;
6. Draad buitenverblijf met voet omlaag houden;
7. Olifant stapt op stemcommando over de draad en loopt onder begeleiding naar het nachtverblijf
8. Op stemcommando stapt de olifant in haar nachtverblijf;
9. Beloning en terugplaatsen beveiligingsstang;
10. Achterdeuren sluiten. Ventilatieluiken altijd open laten!

5. Documentatie

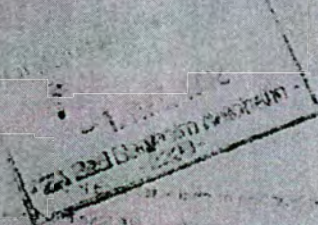

- Dierenbestandboek
- Europees Dierenpaspoort
- CITES documenten
- Transportdocumenten (internationaal)
- Ervaringen van medestaanders en/of deskundigen

o

o *Veterinair Centrum Honselersdijk, Hogeschool Van Hall
Larenstein. Wildlife Management*

o *Nederlandse emeritus hoogleraar ethologie en socio-ecologie aan
de Universiteit van Utrecht*

Bijlage 4. Afschrift CITES document

EUROPEAN COMMUNITY / EUROPESE GEMEENSCHAP		CITES CERTIFICAAT CERTIFICATE		CITES ORIGINEEL ORIGINAL
1 Holder / Houder CIRCUS RENZ		2 Number / Nummer		
Consignee: FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY		3 Issuing Authority / Instantie van afgifte Minister van Landbouw en Visserij Dir. Natuur, Milieu en Fauna-beheer Postbus 20401 2500 EK 's-Gravenhage The Netherlands / Nederland		
Date of expiry: 27-AUG-1992 Laatste dag van geldigheid				
4 Full description of Goods / Volledige omschrijving van de goederen LIVE AFRICAN ELEPHANT, VIA GERMANY NO. 2793		5 Country of origin / Land van oorsprong COUNTRY UNKNOWN Permit no. / Nr. vergunning XX		
		8 Date of acquisition / Datum van verkrijging 1-JAN-1977		
11 Scientific name / Wetenschappelijke naam LOXODONTA AFRICANA		6 Net Mass (kg) / Nettogewicht	7 Quantity / Hoeveelheid 1	
12 Common name / Gewone naam AFRICAN ELEPHANT		9 Appendix / Annex no. AI	10 Source / Bron (*) P	
<p>It is hereby certified that the specimens described above 3. were acquired before the Convention became applicable to them in the Netherlands.</p> <p>SPECIAL CONDITIONS / BIJZONDERE VOORWAARDEN: (***) Van toepassing zijn (zoo) voorwaarden: I, 3 EN 4</p>				
 				

Bijlage 5. Afschrift dierenpaspoort

EUROPÄISCHE GEMEINSCHAFT / EUROPEAN COMMUNITY		BESCHEINIGUNG CERTIFICATE	
1. Modell/Certificate for the Community of Africa in Annex A Anmerkung: Reader only for specimens of species listed in Annex A		Nr. / No. 1	
2. Ort, an dem die Inhaberin, der Inhaber entsprechenden Exemplare von Arten in Anlage A gehalten werden sollen (Address/Location for the holder of specimens of Annex A species)		3. Ausweisende Verwaltungsbehörde / Issuing Management Authority Hildesheim, 18.10.99 Dr. U. Hildebrandt Am Hof 1 31195 Hildesheim	
4. Beschreibung der Exemplare (Art, Herkunft, Geschlecht und Geburtsdatum (wenn bekannt)) Description of specimen (incl. race, sex, date of birth if known)		5. Art / Species (Art / Race / Sex)	
Afrikanischer Elefant 0,1		6. Menge / Quantity 1	
Name: Buba		7. CREZ-Nummer / CREZ number 1	
Microchip-Nr.: 1		8. Herkunft / Source W/O	
erworben: 1.01.77		10. Zweck / Purpose Q	
LIV		11. Ursprungsland / Country of origin unbekannt	
17. Wissenschaftlicher Name / Scientific name of species Loxodonta africana		12. Genehmigungs-Nr. / Permit No.	
18. Üblicher Name / Common name of species Afrikanischer Elefant		13. Ausstellungsdatum / Date of issue	
19. Einführungsgebiet / Member State of import		20. Dokumenten-Nr. / Document No.	
21. Ausstellungsort / Date of issue			
18. Weitere Notizen (falls vorhanden) / Further notes (if any)			
<p>1. ☐ in Übereinstimmung mit den in der geltenden Rechtsvorschriften der Gemeinschaften aufgeführten Arten oder anderen Tieren wieder eingeführt wurden were in accordance with the legislation in force in the Community of Africa in Annex A</p> <p>2. ☐ in Gefangenschaft geboren oder gezüchtet wurden oder Teile oder Gegenstände aus solchen Tieren sind are captive born and bred specimens of an animal species or are parts or derivatives thereof</p> <p>3. ☐ künstlich vermehrte Pflanzen oder Teile oder Gegenstände aus solchen sind are artificially propagated specimens of a plant species or are parts or derivatives thereof</p> <p>4. ☐ vor Einführung in die Gemeinschaft der Vereinten Nationen (EUN) Nr. 336/92 in der Gemeinschaft erworben oder in diese eingeführt wurden were acquired in or introduced into the Community in compliance with the provisions of Council Regulation (EEC) No 336/92</p> <p>5. ☐ vor dem 1. Juni 1997 unter Befreiung der Vorschriften der Verordnung (EWG) Nr. 3626/92 in der Gemeinschaft erworben oder in diese eingeführt wurden were acquired in or introduced into the Community before 1 June 1997 in accordance with the provisions of Council Regulation (EEC) No 3626/92</p> <p>6. ☐ in Übereinstimmung mit den Bestimmungen des CITES-Übereinkommens vom 3. Juni 1973 in der Gemeinschaft erworben oder in diese eingeführt wurden were acquired in or introduced into the Community before 1 January 1984 in compliance with the provisions of the Convention of CITES</p> <p>7. ☒ Niederlande are allowed to be used for the following purposes: Zur kommerziellen Zurschaustellung durch den in Feld 1) genannten Inhaber. und zur Vorlage beim Bundesamt für Naturschutz.</p> <p>8. ☐ zu folgenden Zwecken verwendet werden dürfen: are allowed to be moved to the following location:</p>			
Sonderbedingungen / Special conditions			
<p>Unterschrift / Signature</p> <p>Bormeyer</p> <p>Hildesheim, 18.10.99</p> <p>Ort und Datum / Place and date</p>			

Bijlage 6. Gegevens veterinaire specialisten en verklaringen

E-Mail: info@veterinaerspraxis-alfhausen.de
Internet: www.veterinaerspraxis-alfhausen.de

Circus-Freiwald Netherlands
14.09.2016

Alfhausen (Ger),

Veterinary Declaration

I declare, that the Cicus Freiwald,
is one of my constantly client in their remaining time in Germany.
In that time we treat every animal with health -checks and prophylaxe etc.

If there are special questions with wildlife animals, we contact
specialized in wildlife – and zooanimals.

If you have further questions, please contact us.

With kind regards

Germany

1. Verklaring behandelend dierenarts

Eigen dierenarts thuisbasis Duitsland

Overige, in exotische dieren c.q. olifanten gespecialiseerde dierenartsen / adviseurs

Nederland:

2. Gegevens specialisten in NL en DE

29 Februar 1992

GEZUNDHEITSZEUGNIS.

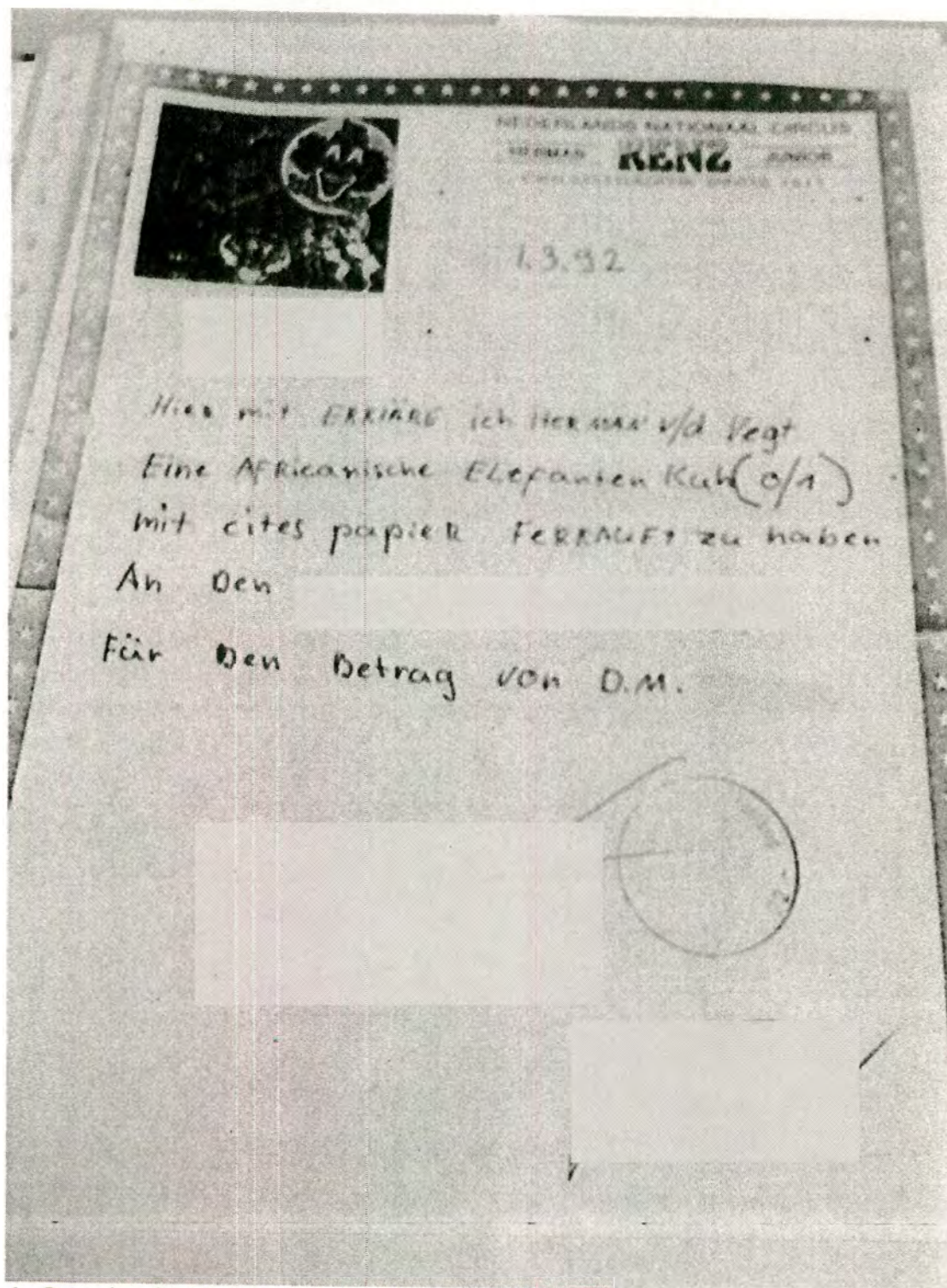
Unterzeichneter, [REDACTED]

[REDACTED] erklärt untersucht zu haben am
29 Februar 1992,

O,1 AFRIKANISCHE ELEPHANT

Bei der Untersuchung ist festgestellt worden,
dass das Tier keine Symptome einer ansteckenden
Krankheit zeigte und insofern Prüfung möglich,
auch sonst gesund war.

3. Gezondheidsverklaring

4. Overdrachtsdocument van Renz aan Freiwald

Bilthoven 18 maart 2016

Betreft: Welzijn van ex-circusolifant Buba

Geachte

Bij deze wil ik U graag laten weten dat ik Uw pleidooi voor het treffen van een passende oplossing van het probleem betreffende de ex-circusolifant Buba van Freiwald van ganser harte ondersteun.

Het besluit om het optreden van olifanten in circussen tegen te gaan respecteert ik. Dit voorkomt dat opnieuw olifanten worden verworven voor dit doel. Echter, bij het besluit om ook optredens te verbieden met olifanten die hieraan gewend zijn, is onvoldoende rekening gehouden met de negatieve gevolgen. Voor het dier is het optreden en de daarmee verbonden omgang met de trainer/verzorger een belangrijk welzijnsbevorderend onderdeel van zijn bestaan. Het staken van deze gewoontegedragingen en daardoor opgeroepen frustratie betekent een ernstige welzijnsaantasting, niet alleen voor het dier, maar evenzeer voor diens begeleider.

Hier schiet de maatregel zijn doel ver voorbij.

Met vriendelijke groet,

5. Verklaring

7-7-2017
Brielle, 25-9-2015

van Circus Freiwald heeft mij gevraagd een toelichting te geven op de problemen die momenteel spelen rond de Afrikaanse olifant Buba. Buba is de negenendertig jaar oude olifantenkoe die al 23 jaar onder de hoede is van Freiwald

heb ik Buba vorig jaar leren kennen toen ik gevraagd ben een verwonding aan een been te behandelen. Ik heb het circus een aantal malen bezocht, een voorstelling meegemaakt en uitgebreide gesprekken gevoerd met het echtpaar Freiwald. Ik ben gevraagd om Buba te behandelen omdat ik vanaf 1996 ruim 10 jaar in Diergaarde Blijdorp heb gewerkt en ervaring met olifanten heb. Tevens heb ik deel uitgemaakt van de wetenschappelijke begeleidingscommissie die in het leven was geroepen bij het opstellen van het rapport "Welzijn van dieren in reizende circussen in Nederland" (Animal Sciences Group Wageningen UR).

Buba heb ik leren kennen als een olifant die goed te benaderen en te behandelen was. Dat was echter alleen mogelijk door het vertrouwen dat zij had in Dhr. Freiwald. De band tussen hen was gebaseerd op wederzijds vertrouwen en respect. Dit bleek ook tijdens de voorstelling en was op te maken uit de lange gesprekken die we gevoerd hebben. Voor alle duidelijkheid: ik vind dat er geen nieuwe olifanten opgenomen moeten worden in circussen.

Maar vanuit mijn kennis over en ervaringen met olifanten vind ik het geen goede zaak om Buba die al 23 jaar bij deze familie leeft elders te plaatsen.

Het is een misverstand dat je olifanten zomaar uit hun vertrouwde omgeving kunt weghalen en bij andere olifanten kunt plaatsen. De koeien leven in een matriarchale structuur en dulden geen andere koeien in hun nabijheid. Dat is mij vaak genoeg gebleken als ik weer eens de gevolgen van onmin tussen koeien zoals bijtewonden aan de staart moest behandelen.

Het is een teken aan de wand dat Buba niet meer wilde eten en drinken toen zij recent elders was ondergebracht.

Door niet meer aan de voorstelling te mogen deelnemen worden Buba haar normale routine en bezigheden ontnomen en raakt zij gefrustreerd op het moment dat zij op had moeten komen. Zij kent immers de dagelijkse gang van zaken. Optreden is bezig zijn, werken met mensen die zij kent en respecteert. Verveling en frustratie worden in de hand gewerkt door dit Buba te ontzeggen. Tijdens de voorstelling heb ik gezien dat de acts passend bij Buba zijn opgebouwd.

Ik zou het een goede zaak vinden als Buba die het grootste deel van haar leven achter de rug heeft de rest bij de familie Freiwald zou kunnen doorbrengen waar zij het grootste deel al heeft doorgebracht.

[redacted]
Verbonden aan: [redacted]
[redacted]

6. Verklaring [redacted]

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

Leeman Verheijden Huntjens Advocaten
Postbus 1522
3000 BM ROTTERDAM

Directoraat-generaal Agro en Natuur

Directie Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn

Bezoekadres

Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres

Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Overheidsidentificatienr

00000001003214369000

T 070 379 8911 (algemeen)
www.rijksoverheid.nl/ez

Behandeld door

10.2.e

T 070 378 10.2.e

F 070 378

10.2.e @minez.nl

Datum 07 JUL 2017
Betreft Ontheffing Circus Freiwald

De Staatssecretaris van Economische Zaken;

Procesverloop

Op 8 juni 2017 is uw aanvraag voor een ontheffing van het verbod wilde dieren mee te voeren ten behoeve van het circus, zoals neergelegd in artikel 4.14, tweede lid, Besluit houders van dieren, ontvangen. U verzoekt hiermee, namens de heer Freiwald, om een nieuwe ontheffing voor bepaalde tijd voor het mee mogen voeren van olifant Buba.

Het Circus Freiwald beschikte over een ontheffing voor het mogen mee laten reizen van Buba met het circus tot en met 15 januari 2017, afgegeven op 10 april 2016. Bij het verlenen van deze ontheffing is onder andere als voorwaarde gesteld dat Buba niet op zou treden in het circus, en medewerking zou worden verleend aan een onderzoek door onafhankelijke deskundigen naar de mogelijke plaatsing van Buba.

Sinds het verlenen van de ontheffing heeft inderdaad een onderzoek plaats gevonden naar de opvangmogelijkheden voor Buba door drie door het ministerie aangewezen dierenartsen. De bevindingen van deze dierenartsen zijn per brief van 6 december 2016 toegestuurd aan de heer Kool, destijds Directeur directie Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn. De dierenartsen hebben geoordeeld dat Buba goed wordt verzorgd, in goede conditie is en sterk gehecht is aan haar verzorgers. De inschatting van de dierenartsen is uiteindelijk wel dat Buba beter af zou zijn in aanwezigheid van soortgenoten op een geschikte opvangplek. Ten behoeve van deze opvang is dierenpark Pairi Daiza bezocht en zijnde geschikt beoordeeld. De daarbij betrokken manager en dierenarts van Pairi Daiza hebben eveneens aangegeven dat opvang mogelijk leek na een bezoek aan Buba. Ondanks dit oorspronkelijke oordeel heeft Pairi Daiza nadien alsnog kenbaar gemaakt van de opvang van Buba af te zien in verband met de veiligheid van haar personeel en de andere olifanten.

Op 18 mei 2017 heeft een gesprek plaatsgevonden met de heer L.B. Freiwald, de heer 10.2.e mevrouw 10.2.e en de heer 10.2.e van de kant van Circus Freiwald en de heer 10.2.e (MT-lid directie Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn), mevrouw 10.2.e (beleidsmedewerker dierenwelzijn) en mevrouw 10.2.e (jurist) van de kant van het Ministerie van EZ. In dit gesprek heeft u aangegeven dat u het niet eens bent met de conclusies van het onderzoek, uitgevoerd door de drie door mij aangewezen dierenartsen. Er is naar uw mening niet afdoende onderzocht of Buba

Ons kenmerk

DGAN-DAD / 17092669

Uw kenmerk

MVE/sms/9572

herplaatst kan worden en haar welzijn op de opvanglocatie zelf is niet afdoende meegenomen. U geeft aan dat er volgens de heer Freiwald meer onderzoek nodig is om dit te beoordelen. De heer Freiwald heeft ook aangegeven dat de informatie van Elephant Sanctuary Tennessee niet correct is beoordeeld. Tevens heeft u hierbij laten weten dat Pairi Daiza uiteindelijk heeft afgezien van opvang van Buba zoals hiervoor beschreven.

U vraagt hierbij een nieuwe tijdelijke ontheffing aan en verzoekt om herbeoordeling van de mogelijkheid Buba elders op te vangen door een door u aangedragen deskundige.

Overwegingen

Ingevolge artikel 4.14, eerste lid, van het Besluit houders van dieren (hierna: het besluit), is het verboden om met andere zoogdieren dan die behoren tot de diersoorten, genoemd in bijlage IV van het besluit, deel te nemen aan een circus of een ander optreden. Artikel 4.14, tweede lid, van het besluit verbiedt het vervoer van andere zoogdieren dan die behoren tot de diersoorten, genoemd in bijlage IV van het besluit, ten behoeve van een in Nederland gevestigd circus of een in Nederland gevestigde natuurlijke persoon, rechtspersoon of vennootschap die met die dieren deelneemt aan een circus of een ander optreden, of een niet in Nederland gevestigd circus of een niet in Nederland gevestigde natuurlijke persoon, rechtspersoon of vennootschap die met die dieren deelneemt aan een circus of een ander optreden in Nederland.

Artikel 4.14 is op 15 september 2015 in werking getreden en is gebaseerd op de artikelen 2.5, tweede lid, onderdeel a, (vervoer) en 2.16, eerste en tweede lid, onderdeel a, (deelname aan circus/ander optreden) van de Wet dieren. Op grond van artikel 10.1 van de Wet dieren kan, in voorkomend geval met inachtneming van EU-rechtshandelingen en voor zover het belang van de dieren of het belang van het milieu zich daartegen niet verzetten, van het bepaalde bij of krachtens de Wet dieren vrijstelling of ontheffing worden verleend. Voorts kunnen aan een ontheffing voorschriften en beperkingen worden verbonden op grond van de artikelen 7.1 en 7.5, eerste en derde lid, van de Wet dieren.

Uw aanvraag

Met uw brief van 8 juni verzoekt u, namens de heer Freiwald, om ontheffing van artikel 4.14 van het Besluit houders van dieren voor het meereizen, verplaatsen en op het circusterrein laten verblijven van Buba. Daarbij verzoekt u tevens om een nieuw onderzoek met inschakeling van deskundige mevrouw **10.2.e** teneinde vast te laten stellen of Buba:

- "Emotioneel geschikt" is herplaatst te worden, en
- in staat is te resocialiseren met andere olifanten, of
- wellicht beter af is bij haar huidige eigenaar.

U geeft daarbij aan dat het onderzoek dat is uitgevoerd in opdracht van het ministerie niet volledig is geweest, omdat het onvoldoende vaststelt of Buba bij de

Directoraat-generaal Agro en Natuur

Directie Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn

Ons kenmerk

DGAN-DAD / 17092669

opvanglocatie uiteindelijk beter af is qua gezondheid en welzijn dan bij het circus. U draagt daarbij namens de heer Freiwald een deskundige aan van het Amboseli Elephant Research Project in Kenia, waarbij u voorstelt haar definitief te laten bepalen of Buba geschikt is om overgeplaatst te worden in een dierentuin of opvangcentrum, dan wel dat het beter is voor Buba haar bij haar huidige eigenaar te laten.

U geeft voorts aan dat de dierenartsen niet op grond van eigen bevindingen tot de conclusie zijn gekomen dat Buba geschikt is opgevangen te worden, de dierenartsen spreken op basis van eigen bevindingen puur over het transport. De conclusie dat Buba geschikt is om opgevangen te worden, is volgens u deels onterecht gebaseerd op het schrijven van de Elephant Sanctuary in Tennessee

Nieuw onderzoek

U heeft verzocht om een nieuw onderzoek. Zonder een geschikte locatie kan niet worden vastgesteld of Buba's welzijn en gezondheid geborgd kunnen worden op een nieuwe locatie. Een onderzoek moet uitgevoerd met inachtneming van de situatie op deze locatie, zoals de aldaar gehuisveste overige dieren, de beschikbare ruimte en de mogelijke verzorging. Omdat op dit moment geen direct beschikbare opvanglocatie in Europa bekend is, acht ik het inschakelen van mevrouw 10.2.e om de situatie te onderzoeken nu niet erg zinvol. Hiervan wil ik op dit moment dan ook geen gebruik maken.

U heeft ten aanzien van het onderzoek aangegeven dat de dierenartsen geen "onderzoek hebben gedaan naar haar (Buba's) welzijn en gezondheid in een eventuele opvanglocatie", en dat "niet voldoende is vastgesteld of de gezondheid en het welzijn van olifant Buba in een eventuele opvanglocatie wordt gewaarborgd of verbeterd". Hier is uw inziens nader onderzoek voor nodig. De ingeschakelde dierenartsen hebben inderdaad ingeschat of Buba fysiek en emotioneel geschikt is om herplaatst te kunnen worden en hebben haar huidige conditie beoordeeld. Ook de opvanglocatie is door de dierenartsen beoordeeld. Dit is in overeenstemming met de opdracht die aan hen verstrekt is. Zij hebben zich daarbij mede gebaseerd op het algemene oordeel van de Elephant Sanctuary in Tennessee over de mogelijkheid oudere circusolifanten te herplaatsen en te resocialiseren. Ook het onderzoek van de zoölogisch directeur van Pairi Daiza leverde een positief beeld op. Buba was welkom onder voorbehoud van medisch onderzoek. Na deze eerste positieve inschatting is een vervolgstap gezet waarbij de verzorgers van de nieuwe opvanglocatie Buba nader hebben beoordeeld. Ik ben van mening dat het proces hiermee zo zorgvuldig mogelijk is verlopen.

Ik beoordeel uw aanvraag om een ontheffing als volgt:

Ten algemene

Het gebruik van wilde dieren in circussen is het afgelopen decennium onderwerp geweest van een groeiende maatschappelijke discussie. De maatschappelijke opvattingen over de omgang met dieren zijn in de loop der tijd gewijzigd en opgeschoven, waarbij een steeds zwaarder gewicht wordt toegekend aan de belangen van het dier op basis van de erkenning van de intrinsieke waarde van

het dier. Voorts blijkt uit diverse studies dat het welzijn en de gezondheid van dieren in de circuspraktijk onder druk staan ten gevolge van het rondreizende karakter van het circus. Het gebruik van wilde dieren in circussen wordt hierdoor niet langer aanvaardbaar geacht. Daarbij speelt een belangrijke rol dat deze dieren worden gebruikt voor vermaak van mensen, hetgeen steeds minder wordt gezien als een rechtvaardiging voor het gebruik van dieren, indien het welzijn en de integriteit van het dier daarbij wordt aangetast. Het verbod is daarom, overeenkomstig de aankondiging in het regeerakkoord eind 2012, op 15 september 2015 in werking getreden.

Specifieke situatie Buba

De drie deskundige dierentuindierenartsen die Buba in mijn opdracht hebben onderzocht zijn van mening zijn dat Buba op dit moment goed wordt verzorgd door de familie Freiwald en in een goede conditie verkeerd. Daarnaast is geconstateerd dat Buba sterk is gehecht aan de familie Freiwald. Het herplaatsen van een olifant op deze leeftijd brengt risico's met zich mee voor de gezondheid en het welzijn van het dier. Het resocialiseren van een olifant op leeftijd, die jaren alleen heeft geleefd is een precair proces dat lange tijd kan duren.

Verplaatsing van Buba zal uiteindelijk wel een verbetering betekenen van de huisvestingsomstandigheden, de veterinaire verzorging en de verrijking van de omgeving. De vele transportbewegingen zullen worden beëindigd. Ook zal Buba in de opvang gesocialiseerd kunnen worden op soortgenoten.

De mogelijkheid Buba te herplaatsen dient derhalve zorgvuldig te worden onderzocht met inachtneming van de omstandigheden op de toekomstige opvanglocatie, zoals de aldaar beschikbare huisvesting, de verzorging en de aanwezigheid van een geschikte soortgenoot of soortgenoten.

Opvangmogelijkheden

Naar aanleiding van de positieve conclusie van het genoemde onderzoek van de dierentuindierenartsen, is, zoals geadviseerd, nader onderzocht of Buba bij Pairi Daiza geplaatst zou kunnen worden door onder andere de hoofdverzorger van de olifanten van Pairi Daiza. Uit dit nadere onderzoek is gebleken dat de olifant niet goed reageerde op de verzorger en afwerend gedrag vertoonde. Pairi Daiza heeft aangegeven Buba daarom op dit moment niet op te kunnen vangen in verband met de veiligheid van haar personeel en de andere olifanten. Wel kan deze situatie veranderen, omdat Pairi Daiza haar opvangmogelijkheden voor olifanten overweegt uit te breiden de komende jaren. Een tweede mogelijke locatie, Elephant Haven, is momenteel in ontwikkeling. Deze locatie moet echter de eerste stallen nog plaatsen, en heeft op dit moment nog geen soortgenoten in de opvang. Ik constateer dat er op dit moment geen goede opvanglocaties in Europa bekend zijn, maar dat genoemde locaties de komende jaren wel tot geschikte opvanglocatie zouden kunnen ontwikkelen.

Eindoverweging en ontheffingstermijn

Met inachtneming van het vorenstaande, en dan met name het feit dat Buba geschikt is om herplaatst te worden, maar dat op dit moment geen sprake is van

Directoraat-generaal Agro en Natuur

Directie Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn

Ons kenmerk

DGAN-DAD / 17092669

een bekende, geschikte opvanglocatie, verleen ik hierbij ontheffing voor de duur van 3 jaar, tot en met 30 juni 2020.

Voor deze termijn wordt gekozen, omdat sprake is van twee opvanglocaties waar de komende jaren een geschikte plek zou kunnen ontstaan voor olifant Buba.

Besluit**Artikel 1**

Teneinde een geschikte plek te kunnen vinden voor olifant Buba, wordt aan de heer L.B. Freiwald, eigenaar en directeur van Circus Freiwald, een ontheffing verleend van het Besluit houders van dieren voor het meereizen, verplaatsen en op het circusterrein houden van een olifant.

Artikel 2

Aan de ontheffing, bedoeld in het eerste lid, wordt het voorschrift verbonden dat de olifant niet direct met het publiek in contact komt.

Artikel 3

Aan de ontheffing, bedoeld in het eerste lid wordt het voorschrift verbonden dat de olifant, zowel in Nederland als daarbuiten, niet optreedt in een circus of meedoet bij andere optredens.

Artikel 4

De heer L.B. Freiwald onderhoudt contact met beide opvanglocaties teneinde een mogelijk geschikt moment van overplaatsing te kunnen benutten.

Artikel 5

De heer L.B. Freiwald verleent zijn medewerking aan een eventueel onderzoek van de olifant door onafhankelijke deskundigen, indien er een nieuwe mogelijke opvangplek ontstaat.

Artikel 6

Dit besluit treedt in werking met ingang van de dag na die waarop het is bekendgemaakt en werkt terug tot en met 1 juli 2017. Dit besluit geldt tot en met 30 juni 2020.

Dit besluit wordt bekend gemaakt door toezending aan de aanvrager en door publicatie op RVO.nl.

Hoogachtend,

10.2.e

Martijn van Dam

Staatssecretaris van Economische Zaken

Directoraat-generaal Agro en Natuur

Directie Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn

Ons kenmerk

DGAN-DAD / 17092669

Bezwaar

Tegen dit besluit kan degene wiens belang daarbij rechtstreeks is betrokken, binnen 6 weken na de dag waarop dit besluit is verzonden een gemotiveerd bezwaarschrift indienen bij de Staatssecretaris van Economische Zaken, Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, t.a.v. de afdeling Juridische Zaken, Postbus 40219, 8004 DE, Zwolle. Dit besluit is verzonden op de in de aanhef van dit besluit vermelde datum.